

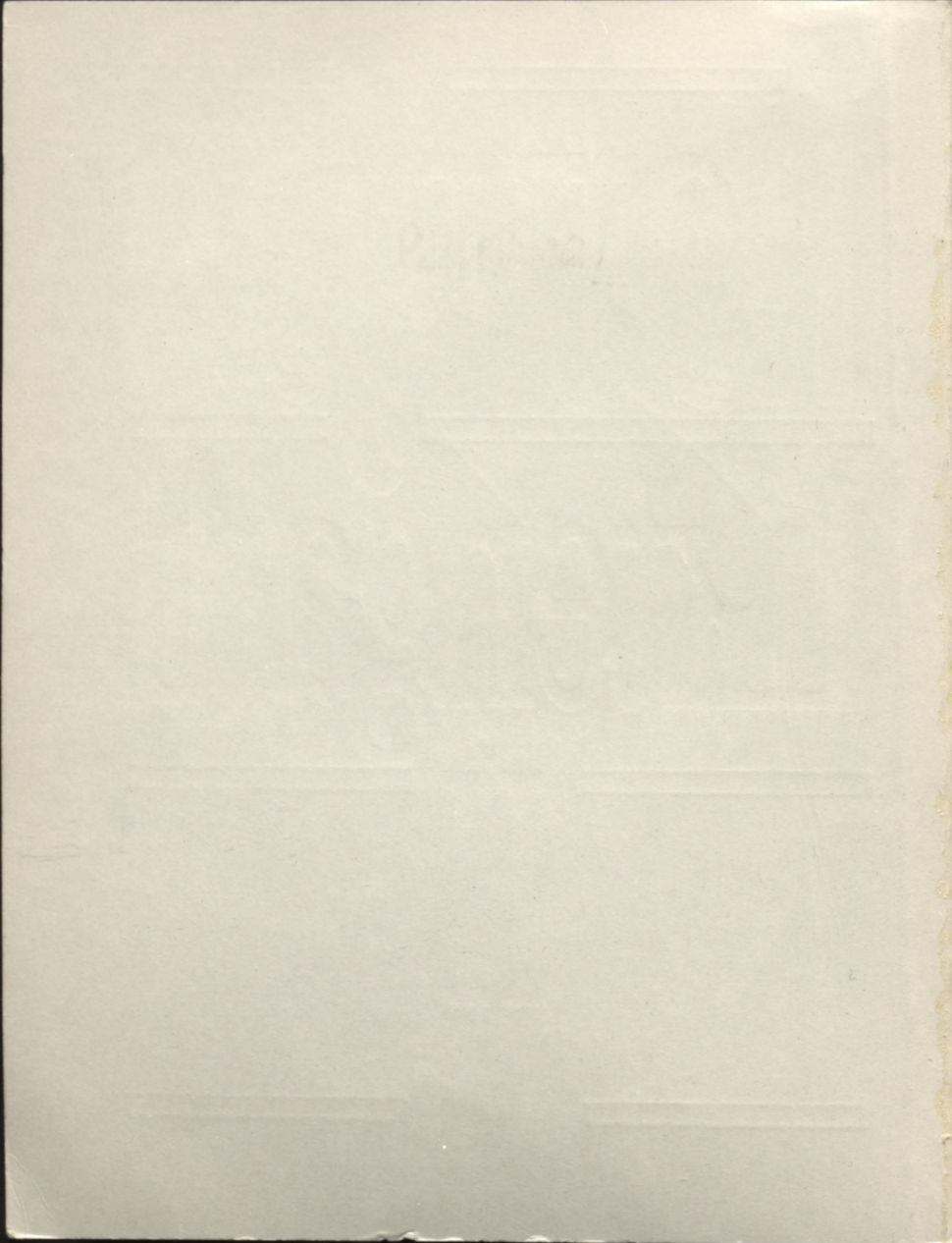
87-2

L-119 II

Latvijas liktengadi II

Sarunu turpina: Leo DRIBINS, Vincents KARALUNS,
Ojārs NIEDRE, Jānis RIEKSTIŅŠ un Ēriks ŽAGARS

Avots

Latvijas
liktengadi

1874
1875

L 87-2
L 119

L
63

Latvijas
liktengadi
II

RIGA «AVOTS» 1988

63.3(2L)6

La 805

0305031740

Vija Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA

88

— 14.881

1987. gadā nāca klajā grāmata «Latvijas likteņgadi». Tagad lasītājs saņem tās turpinājumu. Veidojas grāmatu sērija par Latvijas jaunākās vēstures dramatiskākajiem brīžiem un problēmām, kas saista mūsu visu prātus.

Šīs grāmatas tapšanā plaši izmantoti Latvijas Komunistiskās partijas CK Partijas vēstures institūta Partijas arhīva, Latvijas PSR Centrālā Valsts vēstures arhīva, Latvijas PSR Centrālā Valsts Oktobra revolūcijas un sociālisma celtniecības arhīva, Latvijas PSR Iekšlietu ministrijas un LPSR Valsts Drošības komitejas arhīva materiāli.

Cienijamo lasītāj! Kļūstiet par šīs sērijas līdzveidotājam Mums ir svarīgas Jūsu domas par jau uzrakstīto un vēl rakstāmo. Mūsu adrese: 226250, Rīgā, Raiņa bulvārī 15, LKP CK Partijas vēstures institūts.

Šķirsim savas tautas likteņgrāmatas lappuses kopīgil Laiks tam ir pienācis, darba ir daudz.

Redakcijas kolēģija

Mākslinieks *U. Sosnovskis*

Redakcijas kolēģija:

Ļ. Zile, I. Daudišs un E. Pelkaus

L 0505040000—416
M 803(11)—88 —88

© «Avots», 1988

ISBN 5—401—00285—8

**LATVIJAS SOCIĀLISTISKĀ
PADOMJU REPUBLIKA**
(1918. G. DECEMBRIS — 1920. G. JANVĀRIS)

Starp neatkarīgajām suverēnajām valstīm, kas nodibinājās Eiropā tūlīt pēc pirmā pasaules kara, bija arī Latvijas Sociālistiskā Padomju Republika. Vēsturiskos priekšnoteikumus Latvijas darbaļaužu nacionālās valsts izveidošanai radīja Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija, kas sagrava buržuāziski muižniecisko šovinistisko varu Krievijā un nodibināja internacionālistisko Padomju valsti. Boļševiku partija, kļuvusi par valdošo partiju, konsekventi īstenoja savu nacionālo programmu, deva visām Krievijas tautām pašnoteikšanās tiesības.

Tūlīt pēc Oktobra bruņotās sacelšanās uzvaras Latvijā sāka veidoties nacionālais padomju valstiskums. Valkā 8. un 9. (21. un 22.) novembrī notiekošajā Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomes sēdē tika pasludināta padomju varas nodibināšana Latvijas neokupētajā daļā. Latvijas padomes Izpildu komiteja — Iskolats, par kura priekšsēdētāju ievēlēja F. Roziņu, sāka darboties kā faktiskā vietēja padomju valdība. Tā saziņā ar V. I. Leņina vadīto Tautas Komisāru Padomi patstāvīgi kārtoja visus sabiedriskās dzīves revolucionārās pārveidošanas jautājumus.

Pēc tam, kad 1917. g. 3.—4. (16.—17.) decembrī Rēzeknē notikušais Latgales iedzīvotāju politisko grupu un apvienību kongress izteicās par Latgales atdalīšanos no Vitebskas guberņas un par pievienošanos Latvijai, veidojās priekšnoteikumi apvienotas Padomju Latvijas izveidošanai. Ļoti liela vēsturiska nozīme bija Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomju kongresam Valmierā 1917. g. 16.—18. (29.—31.) decembrī. Kongress juridiski apstiprināja padomju varas nodibināšanu Latvijā, pieņēma lēmumus par tās valsts orgānu uzbūvi un uzdevumiem. Tā Padomju Krievijas sastāvā izveidojās pirmā latviešu tautas autonomā valsts vara.¹ Taču 1918. g. februārī to sagrāva vācu armija, kas tolaik sagrāba visu Latvijas teritoriju. Turpmāko vēsturisko notikumu attīstību Latvijā būtiski ietekmēja Vācijas sakāve pasaules karā un 1918. g. novembrī tur notiekošā buržuāziski demokrātiskā revolūcija, kas gāza monarhiju.

Latvijas darba tauta, revolucionārās Latvijas Sociāldemokrātijas vadīta, cēlās cīņā par okupantu padzīšanu, par padomju varas un sava nacionālā valstiskuma atjaunošanu.² Palīdzēja Padomju Krievija, kuras Sarkanā Armija izvērta kara operācijas pret okupantu karaspēku, tā paātrinot šā karaspēka atkāpšanos uz Vāciju. Latvijā galvenokārt ienāca sarkano latviešu strēlnieku pulki, kuru triecieni ievērojami atvieglāja pilsētu un lauku darbaļaužu sacelšanos pret vācu varu. Decembra vidū jau bija atbrīvota visa Latgale, Augšzemes (Sēlijas) novads, Vidzemes austrumu daļa.

4. decembrī nodibinātā Latvijas Padomju Pagaidu valdība, ko vadīja Pēteris Stučka, 17. decembrī publicēja Manifestu, kurā pasludināja, ka Latvijā tiek atjaunota padomju vara, kuru realizē suverēna Latvijas

¹ Sk. Latvijas likteņgadi. R., 1987, 12—15. lpp.

² Turpat, 17.—20. lpp.

Padomju valdība. Ar šo dokumentu tiek proklamēta neatkarīga Latvijas Padomju republika.

Latvijas Padomju valdības sēdē, kas notika atbrīvotajā Valkā 1918. g. 21. decembrī, apsprieda un akceptēja valdības darbības programmas galvenās tēzes. Nākamajā dienā tās tika izklāstītas P. Stučkas runā, kad viņš tikās ar darbaļaudīm Valkas Saviesīgās biedrības telpās. Šī programma paredzēja, ka vispirms galīgi jāiznīcina vācu muižniecības privilēģijas, tās ekonomiskā vara, jāatdod lauku darbarūkiem baronu sagrābtā zeme un ražošanas līdzekļi. Tādējādi tiktu īstenots viens no mērķiem, par kuru Latvijas darba-
tauta aktīvi cīnījās kopš 1905. gada.

Valdības programma paredzēja arī buržuāzijas ekonomiskās varas salaušanu — kapitālistisko lielpašumu nacionalizēšanu, sociālistiskā ražošanas sektora izveidošanu.

Programma, pirmkārt, akcentēja nepieciešamību attīstīt Latvijā rūpniecību, kas nodrošinātu visus pilsetas strādniekus ar darbu un radītu viņiem labus dzīves apstākļus. Galveno vērību bija paredzēts veltīt tām ražošanas nozarēm, kurām Latvijā bija kvalificēts darbaspēks un tehnisko speciālistu kadri: metālapstrādei, elektrotehnikai, ķīmisko preču ražošanai, kokapstrādei, pārtikas un tekstilrūpniecībai. Lai padarītu Latvijas rūpniecību mazāk atkarīgu no ogļu ievadumiem, valdības programma paredzēja veidot vietējo enerģētikas bāzi, forsējot kūdras ieguvu, uzceļot uz Daugavas un Ventas hidroelektrostacijas.

Šajā programmā bija arī norādīts, ka par ražošanas palielināšanas galveno avotu jābūt — nemitīgai darba ražīguma celšanai, mehanizējot ražošanas procesus, plašāk izmantojot elektroenerģiju, pilnveidojot darba metodes un formas. P. Stučka īpaši uzsvēra arodnieciskās izglītības plašo nepieciešamību Latvijā un pro-

ponēja to kā svarīgāko ceļu jaunu strādnieku paaudžu formēšanā.¹

V. I. Ļeņins bija informēts par Latvijas Padomju valdības programmu un atbalstīja to. To apliecina P. Stučkas vārdi: «Kad mēs braucām uz Padomju Latviju, b. Ļeņins mūs pavadīja ar lielām cerībām.»²

Arī pēc Latvijas Padomju republikas nodibināšanas Latvijas Sociāldemokrātija palika Krievijas Komunistiskās (boļševiku) partijas sastāvdaļa, kas vadījās no KK(b)P kongresu, konferenču un CK plēnumu lēmumiem, darbojās V. I. Ļeņina vadībā.

Vēsturisks notikums bija KSFPR Tautas Komisāru Padomes 1918. g. 22. decembra dekrēts «Par Latvijas Padomju Republikas neatkarības atzīšanu», ko parakstīja V. I. Ļeņins.³ Tas ievērojami stiprināja Padomju Latvijas valdības pozīcijas, pierādīja, ka Padomju Krievija respektē un atbalsta latviešu darba tautas gribu veidot savu neatkarīgo valsti, apsola tai palīdzību. Drīz vien Latvijā pienāca Padomju Krievijas atsūtītie vagoni ar pārtiku un citām pirmās nepieciešamības precēm. 1919. g. janvāra sākumā KSFPR TKP izdeva dekrētu par pasaules kara laikā Krievijā izvietoto Latvijas uzņēmumu un iestāžu gatavošanu reevakuācijai. TKP izveidoja komisiju Latvijas, Lietuvas un Baltkrievijas rūpniecības atjaunošanai. Padomju Krievijas atbalsts un draudzība rosināja revolucionāro spēku aktivitāti un drosmi Latvijā.

Latviešu strēlnieku un bruņoto strādnieku kopīgie triecieni spieda vācu okupantus atkāpties arvien straujāk. 1918. g. 22. decembrī tika atbrīvota Valmiera, 25. decembrī — Cēsis. 1919. g. 1. janvārī tika pārauta vācu aizsardzības līnija pie Inčukalna. Okupanti

¹ Stučka P. Rakstu izlase, 2. sēj. 315. lpp.

² Krievijas Cīņa, 1924, 26. janv.

³ Tā tekstu sk. «Latvijas likteņgadi», 1987, 91. lpp.

sāka steigšus izvest savas iestādes no Rīgas. Aizbēga Ulmaņa valdība. Taču atkāpjoties okupanti vēl centās izlaupīt Rīgu, aizvest sev līdzī pārtikas krājumus, mākslas vērtības, nodedzināt sabiedriskās ēkas.

Latvijas Sociāldemokrātijas izveidotās Latvijas Kara revolucionārās komitejas un Rīgas Kara revolucionārās komitejas vadībā naktī no 2. uz 3. janvāri Rīgā sākās pilsētas proletariāta bruņota sacelšanās. Tajā piedalījās komunistu organizētās kaujinieku vienības, Rīgas arodbiedrību Centrālā Biroja izveidotās «apsardzības vienības»¹, kā arī Ulmaņa valdības 1., 2. un 4. rotas kareivji, kuri pārgāja sacelšanās pusē.

Pavisam bija ap 1200 sacelšanās dalībnieku, viņus vadīja tādi varonīgi cilvēki, kā O. Dzenis, J. Zukovskis, J. Mirāms, A. Miežis, F. Šneiders u. c. Jau 3. janvāra rītā Rīgas pasts, telegrāfs, centrālās daļas policijas iecirkņi bija ieņemti. Angļu karakuģi, kuri decembrī bija iebrukuši Daugavā, tagad devās uz Liepāju. Vācu okupanti nikni pretojās elevatora, Rīgas centrālās stacijas un dzelzs tilta rajonā. Kauja par galveno staciju ilga 6 stundas. Vakarpusē, kad strādniekiem palīgā ieradās 2. latviešu strēlnieku padomju brigādes jātnieki, pretinieks atkāpās pāri Daugavai. 4. janvārī tika atbrīvota Pārdaugava.

Jau naktī uz 4. janvāri, apbruņoto strādnieku sagaidīts un pavadīts, Rīgas centrā ieradās P. Stučka, kura vadībā Aleksandra ielā 37 (tagad Ļeņina ielā 61) tūlīt pat notika Padomju Latvijas valdības pirmā sēde republikas galvaspilsētā.

4. janvāra rītā atbrīvotajā Rīgā, iedzīvotāju sveikli, iesoļoja latviešu strēlnieki. Galvenās strēlnieku kolonnas — 1. un 4. pulks virzījās pa Aleksandra (tagad Ļeņina) ielu. Te viņus sagaidīja desmitiem tūkstoši

¹ Tās izveidoja legāli — pilsētas noliktavu apsardzībai pret izlaupītājiem.

rīdzinieku. Daudzi no viņiem, kas atrada strēlnieku vidū savus dēlus un brāļus, pievienojās gājienam. Pie Jaunās Ģertrūdes baznīcas strēlniekus sveica Rīgas Kara revolucionārās komitejas locekļi un valdības pārstāvji. Rīgas proletariāts, kas bija uzvarējis un atbrīvojis savu pilsētu, tagad apvienojās ar tiem Latvijas strādniekiem un zemniekiem, kas atgriezās dzimtenē kā karavīri.

Valdības locekļi P. Stučka, J. Lencmanis, J. Daniševskis, K. Pētersons jau nākamajās dienās tikās ar pilsētas iedzīvotājiem masu mītiņos un sanāksmēs. P. Stučka ar savu dzīvesbiedri Doru (Raiņa māsu) apstaigāja Rīgas ielas. Vēlāk viņš par to rakstīja: «Es nekad neesmu redzējis ielās tik daudz ubagu, gan vecenīšu, gan bērnu, kā otrajā dienā pēc Rīgas atbrīvošanas...»¹ Kādreiz ziedošā Rīga bija kļuvusi nabaga, tās rūpniecība gandrīz pilnīgi iznīkusi (darba bija tikai ap 3 tūkstošiem strādnieku), noliktavas tukšas, pārtikas krājumi — dažām dienām. Padomju varai saimnieciski bija jāsāk gandrīz no nulles punkta.

8. janvārī republikas valdības rīcībā nodeva bijušo vācu baronu «ligzdu» — Bruņinieku namu Jēkaba ielā (tagad LPSR Augstākās Padomes ēka Komjauņatnes ielā 11). Tur otrajā stāvā blakus kādreizējai «bruņinieku zālei» iekārtoja arī P. Stučkas dzīvokli. Šajā ēkā 1919. g. 13. janvāra rītā sāka pulcēties Vislatvijas padomju kongresa delegāti, kas atbrauca no visas Latvijas — Latgales, Vidzemes, Zemgales un Kurzemes, arī no tiem apriņķiem un pilsētām, kuri vēl bija okupantu rokās (šajā laikā jau bija atbrīvota Jelgava, Bauska, Tukums, Talsi). Pavisam uz kongresu ieradās 705 balsstiesīgi delegāti un vairāk nekā 500 viesi. Tik daudz dalībniekiem Valdības nama zāle bija par mazu, tādēļ nolēma kongresa sēdes noturēt

¹ *Stučka P.* Par Padomju varu Latvijā. R., 1958, 383. lpp.

1. pilsētas teātrī (tagad Operas un baleta teātris).

Tur 13. janvāra vakarpusē arī sākās Padomju Latvijas republikas satversmes kongress, kas konstituējās par Apvienotās Latvijas I padomju kongresu. Par kongresa goda priekšsēdētāju ievēlēja V. I. Leņinu.¹

Kongresa prezidiju vadīja P. Stučka. Spilgtas apsveikuma runas teica viesi — J. Sverdlovs, Ļ. Kameņevs, pienāca telegrammas no Krievijas, Ukrainas, Igaunijas un Lietuvas padomju republikām, no dažādiem darbaļaužu kolektīviem un Sarkanās Armijas daļām.

Sirsniņu apsveikuma telegrammu kongresam atsūtīja J. Vācietis. Tajā bija teikts: «Apsveicu Sarkanās Latvijas Padomju I kongresu, kas sapulcējies pēc septiņsimts gadu ilgas varonīgas un smagas cīņas pret Latvijas darba tautas ienaidniekiem². Lai sirmā Rīga kļūst par liecinieku tam, ka Latvijā ienāk taisnība un laime darbaļaudīm. Lai Padomju valdība kļūst par to saules staru, kurš beidzot sasilda darba tautu un visus trūcīgos ļaudis Latvijā.»

Kongress 15. jaunvārī apstiprināja 1918. g. 17. decembra Manifestu, akceptējot neatkarīgas suverēnas Latvijas Padomju republikas nodibināšanu, un pozitīvi novērtēja tās valdības veikumu. Rezolūcijā «Par attiecībām pret Krieviju» kongress vienbalsīgi atzina, ka būtu jāveido visu padomju republiku federatīva savienība, un uzdeva «Latvijas Padomju valdībai izstrādāt pamata noteikumus par savstarpējām attiecībām starp Krievijas Sociālistisko Federatīvo Padomju Republiku un Latviju, izejot no Latvijas darba tautas vienprātīgās atziņas, ka Latvijai un Padomju Krievijai jādzīvo visciešākajā brāļu savienībā...»

¹ V. I. Leņins bija ielūgts uz kongresu, bet, būdams ļoti aizņemts, nevarēja atbraukt.

² Domāta cīņa pret vācu bruņinieku muļžniecību un tās pēctečiem.

Tajā pašā dienā kongress noklausījās P. Stučkas ziņojumu par republikas Konstitūciju, kas apstiprināja revolūcijas ieguvumus, noteica Latvijas padomju valsts nosaukumu — Latvijas Sociālistiskā Padomju Republika, varas orgānu organizatorisko struktūru un galvenos uzdevumus. Kongress ievēlēja Padomju Latvijas Centrālo Izpildu Komiteju 60 locekļu sastāvā; no sava vīdus tā izraudzījās 11 valdības locekļus. Valdības vadību atkal uzticēja P. Stučkam. Viņu ievēlēja arī par republikas Tautas saimniecības padomes priekšsēdētāju un uzdeva pārzināt ārlietas. Par valdības priekšsēdētāja vietniekiem ievēlēja J. Lencmani (viņš arī iekšlietu komisārs) un J. Daniševski (arī ārējās maīņas komisārs, vēlāk Padomju Latvijas armijas Revolucionārās kara padomes priekšsēdētājs). Zemkopības komisārs bija F. Roziņš, kara — K. Pētersons, rūpniecības — D. Beika, finanšu — R. Endrups, darba — O. Kārklīņš, izglītības — J. Bērziņš (Ziemeļis), celtniecības — E. Zandreiters, pārtikas — R. Eihe, sociālās apgādes — A. Bērce (Arājs) u. c. Valdības sekretāra amatu uzticēja J. Jaunzemam (Silfam). Valdības locekļi bija pieredzējuši revolucionāri, plaši pazīstami tautā kā nesavtīgi un varonīgi cilvēki. Viņi bija arī partijas darbinieki, jo tolaik, ņemot vērā, ka pieredzējušu vadītāju kadri republikā bija maz, LSD CK nolēma: valdības locekļi var ieņemt arī vadošus posteņus partijas orgānos (tiesa, tā bija pārējoša prakse nevis princips).

Apvienotās Latvijas I padomju kongress noslēdza Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas izveidošanu.

1919. g. janvāra beigās, kad bija atbrīvota gandrīz visa Latvijas teritorija (izņemot Liepājas un Aizputes apriņķus), likās, ka latviešu darba tauta gūs iespēju uzsākt atjaunošanas un sociālistiskās jauncelsmes dzīvi. 1919. g. februārī sākās privātu rūpniecības un

tirdzniecības uzņēmumu, kā arī banku nacionalizācija. Rīgā un tās apkārtnē vien nacionalizēja 192 uzņēmumus un tipogrāfijas. Nacionalizācijas metodes un formas galīgi noteica LSPR valdības 1919. g. 8. marta dekrēts, kas norādīja, ka bez atlīdzības jānacionalizē privātie īpašumi, kuru vērtība pārsniedz 10 tūkstošus rubļu.¹ Izveidojās valsts ekonomikas sektors, kuru vadīja republikas Tautas saimniecības padome, kas sastāvēja no Ražošanas padomes (priekšsēdētājs F. Roziņš) un Maiņas padomes (R. Endrups). Katru uzņēmumu pārvaldīja valde (3—5 locekļi), ko uz vienu gadu ievēlēja attiecīgās nozares arodbiedrība un kuras sastāvu apstiprināja Rūpniecības komisariāts. Valdi vadīja viens no tās locekļiem — komisariāta pilnvarotais. Parasti jautājumus izlēma ar balsu vairākumu. Ja balsu vairākumu panākt nevarēja, izšķirošā galavārda tiesības bija priekšsēdētājam. Tā tika savienota demokrātiska koleģialitāte ar vienvadību.

Visos uzņēmumos arodbiedrību biedri ievēlēja kontroles komisijas, kuras sekoja ražošanas darba gaitai, kontrolēja valdes. Šīs komisijas bija pilnīgi neatkarīgas no uzņēmuma administrācijas. Kontroles komisijas ievēlēja arī nenacionalizētajos uzņēmumos, kur tās gādāja par to, lai tiktu izpildīti Padomju valdības lēmumi un rīkojumi, aizstāvēja strādnieku intereses pret īpašnieku.

Liela loma LSPR dzīvē 1919. gadā bija arodbiedrībām. Tās aptvēra gandrīz visus pilsētu darbaļaudis. Uz Latvijas arodbiedrību 1. konferenci (7.—10. martā) delegātus vēlēja 71 902 biedri. Tiesa — lielākā daļa no viņiem nāca no sīkām darbnīcām un iestādēm. Tolaik pēc valdības priekšlikuma arodbiedrības tika izsludinātas par valsts ražotāju apvienībām, kuras iesaista darbaļaudis tautas saimniecības attīstīšanā.

¹ Tas neattiecās uz lauku zemnieku-saimnieku īpašumiem.

Iestāšanās arodbiedrībā bija obligāta katram strādniekam un kalpotājam. Biedru naudas atcēla, arodbiedrību budžetu nodrošināja valsts. Šādas prakses mērķis bija darbaļaužu mobilizēšana jauncelsmēi. Taču tai bija arī negatīvas puses: arodbiedrības par maz nodarbojās ar strādnieku sadzīves jautājumiem, viņu kultūras un izglītības līmeņa celšanu. Tādēļ daļa arodbiedrību biedru šo praksi kritizēja.

Kopumā starp Valdības aparātu un arodbiedrībām valdīja saskaņa, bija cieša sadarbība. Kopīgi tika veikti pasākumi bezdarba samazināšanā (Latvijā tolaik bija reģistrēti 22 854 bezdarbnieki). Rīgā vien līdz 1919. g. maijam darbu atjaunoja ap 100 rūpniecības uzņēmumu, pilsētā darbu saņēma vairāk nekā 9 tūkstoši bezdarbnieku. Sākās priekšdarbi Doles HES celtniecībai, kuru finansēja KSFPR, lai palīdzētu Padomju Latvijai veidot savu enerģētisko bāzi. P. Stučka 1919. g. janvārī ieradās Maskavā un Petrogradā, tikās ar J. Sverdlovu, G. Zinovjevu un citiem KSFPR darbiniekiem, panāca vienošanos ar KSFPR TKP un Ziemeļu komūnas padomes¹ vadību par saimniecisku palīdzību Latvijai. Tika izsniegts vairāk nekā 200 miljonu rubļu kredīts izejvielu un plaša patēriņa preču iepirkšanai. Tūlīt LSPR saņēma labības, manufaktūras, kokvilnas, petrolejas un citus sūtījumus. 1919. g. pavasarī tika noslēgts līgums ar Ukrainas SPR, no kuras saņēma labību, akmeņogles, cukuru, sāli. LSPR savukārt nosūtīja šīm republikām metālrūpniecības izstrādājumus, papīru un citas preces. Sadarbība starp republikām palīdzēja pakāpeniski uzlabot arī Latvijas iedzīvotāju apgādi ar pārtiku, apģērbu, apaviem. Tas viss rosināja viņu darba ražīguma celšanu, aktivitāti citās sabiedriskās dzīves jomās.

Liela revolucionāras pārveidības 1919. gadā notika

¹ Ziemeļu komūna apvienoja KSFPR ziemeļrietumu gubernas.

Latvijas laukos. 1919. gadā tāpat kā citās padomju republikās arī Latvijā visa zeme pārgāja valsts īpašumā. 1919. g. janvārī—februārī tika izdarīta muižu zemes un muižnieku ražošanas līdzekļu konfiskācija. Republikas valdība atcēla verdzinošās formas — pusgraudu (t. i., puses ražas nodošanu zemes īpašniekam), atstrādāšanu par nomāto zemi u. c. Tika likvidēta lauku iedzīvotāju dalīšana pilntiesīgajos — zemes īpašniekos un lielrentniekos — un maztiesīgajos — kalpos, pusgraudniekos, sīkrentniekos, būdniekos un citās tamlīdzīgās nemantīgo darbaļaužu kategorijās.

1919. g. 1. martā LSPR valdība izdeva «Dekrētu par zemes nacionalizēšanu un pārvaldīšanu», kura projektu bija izstrādājis F. Roziņš. Tas paredzēja uz bijušo muižu bāzes organizēt padomju saimniecības, bet zemnieku (īpašnieku un rentnieku) saimniecības pasludināt par valsts rentes saimniecībām. F. Roziņš uzskatīja, ka šāda agrārreforma veicinās ātru ražošanas sabiedriskošanu laukos, kas savukārt dos iespēju celt darba ražīgumu, palielināt pārtikas un izejvielu ražošanu un tā nodrošināt strādnieku šķirai labākus dzīves apstākļus. Līdz 1919. g. pavasarim LSPR teritorijā noorganizējās 239 padomju saimniecības (no tām 49 — Latgalē). Šīs saimniecības pārvaldīja vēlētas valdes triju personu sastāvā: aprinķa izpildu komitejas pārstāvis (viņš arī padomes priekšsēdētājs), pagasta deputātu padomes pārstāvis un strādnieku arodbiedrības (ražotāju biedrības) pārstāvis. Savukārt saimniecības locekļi ievēlēja savu strādnieku komiteju, kas kontrolēja padomes darbu.

Padomju saimniecībās valdīja demokrātiska atmosfēra, tika noteikta caurmērā 8 stundu darbadiena, gādāts par apgādi ar dzīvokļiem, pārtiku, izveidoti strādnieku klubi un bibliotēkas. Ievērojami uzlabojās bijušo muižu kalpu darba un dzīves apstākļi. Taču viņi

neatbalstīja valdības izdoto rīkojumu: strādniekiem visi produktīvie lopī pret samaksu jānodod padomju saimniecībā. Strādnieki vēlējas, lai viņu pašu īpašumā arī paliktu govīs, aitas, cūkas. Ievērodama šo noskaņojumu un izteiktās asās kritiskās piezīmes, valdība pavasarī atcēla rīkojumu par lopu obligāto pārdošanu.

Muižu kalpi — laukstrādnieki aktīvi iekļāvās padomju saimniecību dzīvē. Bet tā viņu daļa, kas pirms tam bija iegādājusies inventāru zemes apstrādāšanai, vēlējas iegūt nomā zemi, kļūt par rentniekiem. Šī tieksme netika visā pilnībā apmierināta, un tas radīja viņos zināmu neapmierinātību ar padomju varas agrāro politiku. Tiesa, tā neizpaudās asā formā. Vēlāk, analizējot savu 1919. gada agrārpolitiku, Latvijas Komunistiskā partija 7. un 8. kongresā (1923. g. un 1931. g.) atzina, ka vajadzējis ievērojamu bijušo muižu zemes daļu sadalīt privātā lietošanā.

Par kļūdu tika atzīti arī LSPR valdības pieņemtie zemes rentes noteikumi, kuri paredzēja, ka nomas līgumu noslēdz tikai uz vienu gadu. Zemnieks vēlējas, lai tāpat kā Padomju Krievijā būtu beztermiņa zemes lietošanas tiesības. Jāuzsver, ka nomas maksa bija zema, faktiski simboliska, tā neapmierinātību zemniekos neizsauca.

LSPR Zemkopības komisariāts 1919. g. februārī izdeva arī instrukciju, kas atļāva dibināt zemes sabiedriskas apstrādāšanas kooperatīvus. Daži kooperatīvi izveidojās Alūksnes, Jēkabpils, Ilūkstes apriņķos. Taču plašu apjomu šī kustība toreiz neguva. Lauku komūnu dibināšanu LSPR valdība nepropagandēja.

Grūtais pārtikas stāvoklis piespieda republikas vadītājus izdarīt labības pārpalikumu rekvizīciju budžu saimniecībās. Protams, tas saasināja šķiru cīņu laukos. Tāda bija šī skarbā laika īstenība.

LSPR valdība sākumā centās centralizēt visu pārtikas apgādi — organizēt to gan normēti, gan nenor-

mēti ar nacionalizēto veikalu, kooperatīvu (kurus organizēja pēc valdības iniciatīvas) un sabiedrisko (bezmaksas) ēdnīcu starpniecību. Daļēji tas izdevās. Rīgā atvēra 68 jaunas ēdnīcas. Ēdnīcās pusdienoja 185 tūkstoši no 212 tūkstošiem Rīgas civilo iedzīvotāju (vācu okupācijas laikā maksas ēdnīcas apkalpoja tikai nedaudz vairāk par 80 tūkstošiem iedzīvotāju). Taču kopumā šie pasākumi bija nepietiekoši. Pārtikas trūkums palika ļoti akūts, to izmantoja dažādi spekulanti, kas par augstu maksu (kaut arī pret spekulāciju tika izvērstas barga cīņa)¹ apgādāja savus klientus, atraujot darbaļaudim daļu no tā jau pieticīgajiem pārtikas krājumiem.

Valdība 1919. g. 3. aprīlī pieņēma dekrētu, kas atļāva brīvu tirdzniecību pēc tirgus cenām ar nenormētiem pārtikas produktiem: gaļu, sviestu, dārzeņiem u. c. Maize palika normēta, to izsniedza uz kartītēm pēc trim kategorijām: 1) smaga fiziska darba strādniekiem, 2) viegla fiziska un garīga darba darītājiem un 3) personām, kas dzīvoja uz sava kapitāla rēķina, guva bezstrādes ienākumus.

Ar šiem un citiem pasākumiem tika panākts, ka 1919. g. maijā Rīgā jau bija maizes rezerves krājumi divu nedēļu patēriņam.

Plaši pasākumi tika veikti sociālās nodrošināšanas jomā. Padomju valdība ieviesa valsts apdrošināšanu darba nespējas un bezdarba gadījumos, noteica pensijas strādniekiem un kalpotājiem, kas pilnīgi vai daļēji bija zaudējuši darbaspējas, izsniedza pabalstus grūtniecēm. Tikai Rīgā vien 24 tūkstoši darba nespējīgo saņēma pabalstus minimālās algas apmērā. Agrāk nekā tamlīdzīga nebija.

Padomju Latvija 1919. gadā daudz paveica izglītības un kultūras druvā. Tika izveidota jauna darba

¹ Par spekulāciju tāpat kā par kontrrevolucionāru darbību tiesāja revolucionārais tribunāls.

skolu sistēma, kura deva jaunatnei ne tikai zināšanas, bet arī gatavoja to praktiskam darbam. Salīdzinājumā ar vācu okupācijas laiku pamatskolu skaits Rīgā vien (uz 1919. g. 1. martu) bija palielinājies no 18 uz 74, vidusskolu — no 5 uz 21; skolēnu skaits attiecīgi pieaudzis no 7500 uz 19 000, no 3000 — uz 4200. Jelgavā no jauna tika atvērtas 6 skolas. Mācības notika dzimtajā valodā. Tika izveidoti kursi skolotāju kadru sagatavošanai un kvalifikācijas celšanai. Centrālajos pedagoģiskajosursos Rīgā lekcijas lasīja arī republikas vadošie darbinieki, viņu vidū P. Stučka, J. Bērziņš (Ziemeļis), E. Eferts (Kļusais) u. c.

LSPR valdība 1919. g. 8. februārī izdeva dekrētu par Latvijas Tautas augstskolas — Latvijas Universitātes dibināšanu. Ātri nokomplektējās tās pasniedzēju sastāvs, kura priekšgalā bija rektors — ievērojamais zinātnieks prof. P. Valdens. Tajā, P. Stučkas vārdiem sakot, «bija latviešu un vispār Rīgas inteliģences progresīvākā daļa».¹ Te jāmin A. Kirhenšteins, P. Lejiņš, E. Eferts (Kļusais), J. Bergs, P. Nomals, A. Priedkalns, F. Roziņš, S. Rutgerss, E. Jakobi, O. Hābermans, M. Centneršvērs u. c. Augstskolā uzņēma vairāk nekā 3000 studentu, kuri mācījās Ķīmijas, Lauksaimniecības, Mehānikas, Inženieru un Būvniecības fakultātēs. Mācības notika latviešu, krievu un vācu valodā (atkarībā no tā, kādu valodu pārvaldīja profesors vai docētājs). Tika izveidota arī Latvijas Konservatorija un Mākslas Akadēmija. Darbu uzsāka Latvijas Opera, Strādnieku teātris un daudzas citas kultūras iestādes.

Ļoti populāri tolaik bija daudzie strādnieku klubi, kuros regulāri notika dažādas tikšanās ar republikas vadošajiem darbiniekiem, zinātniekiem, māksliniekiem. Sevišķi nozīmīgu darbību veica «Rozas Luksemburgas komunistiskais klubs» Rīgā, klubs «III Internacionāle»

¹ *Stučka P. Rakstu Izlase, 2. sēj., 420. lpp.*

Jelgavā u. c. Rīgā izveidojās Centrālā valsts bibliotēka, sāka darboties masu bibliotēkas Valmierā, Cēsīs, Daugavpilī, Rēzeknē u. c.

Republikas valdība izrādīja lielu gādību par redzamākajiem latviešu kultūras darbiniekiem. Tā piešķīra mūža pensijas maksimālās algas apmērā Rainim, Aspazijai, K. Baronam.

Republikas garīgajā dzīvē īpaši aktīvi iekļāvās darba jaunatne, kas tolaik bija revolucionāras sajūsmas apņemta, gribēja nekavējoties dot vislielāko ieguldījumu sociālistiskajā jauncelsmē. Izcils notikums jaunatnes dzīvē bija Latvijas Komunistiskās partijas Darba jaunatnes savienības I kongress, kas notika 1919. g. 28. februārī Valdības namā. Tajā bija pārstāvēti vairāk nekā 1000 Latvijas komjaunatnes biedru. Kongress deva jaunajiem komunāriem jaunatnes ideoloģiskās audzināšanas darba programmu, kuras centrā bija revolucionāras, sociālistiskas dzīves uztveres veidošana, nesamierinātība ar darbaļaužu ienaidniekiem, viņu ideoloģiju. Kaujinieciska bija kongresā ievēlētā Latvijas komjaunatnes Centrālā Komiteja: A. Rācene (Bērce), K. Krastiņš, O. Dzenis, K. Mārtinsons, J. Krūze, J. Vintēns, A. Kadiķis.

1919. g. 1.—6. martā Rīgā notika Latvijas Komunistiskās partijas VI kongress, kurā bija pārstāvēti 7564 partijas biedri. Kongress oficiāli pārdēvēja Latvijas Sociāldemokrātiju par Latvijas Komunistisko partiju¹, novērtēja LSD CK un Latvijas Padomju valdības darbību un akceptēja to, uzdeva enerģiski turpināt republikas aizsardzības spēku stiprināšanu un saimniecības pārkārtošanu uz sociālistiskiem pamatiem. Kongress pieņēma lēmumus par partijas, padomju, arodbiedrību (ražotāju biedrību) un Padomju Latvijas armijas uz-

¹ Nosaukumu mainīja visa bolševiku partija (no KSDS(b)P uz KK(b)P — VII kongresā 1918. g. martā). LSD kongresu tajā laikā nevarēja sasaukt.

būvi un darbības funkcijām. Tika ņemta vērā gan Padomju Krievijas pieredze, gan arī vietējās īpatnības.

Kongress notika biedriskas un reizē principiālas diskusijas atmosfērā, bija daudz kritikas. Ultraradikāli uzstājās E. Viksniņš, kas prasīja tūlīt ekspropriēt visu buržuāziju, socializēt visu tautsaimniecību. Viņam iebilda R. Endrups, norādot, ka sākumā var radīt tikai priekšnoteikumus sociālisma celtniecībai, pārveidošanas darbam jānotiek pakāpeniski, rūpīgi sagatavojot katru posmu. Lai varētu saimniekot sociālistiski, vispirms jārada darbaspējīgs pārvaldes aparāts. F. Roziņš nosauca E. Viksniņa uzskatu par «razbainieku komunismu», kas ar revolveri pie krūtīm draud otram atņemt to, kas viņam ir. «Proletariāta komunisms,» sacīja F. Roziņš, «iziet uz to, lai pēc iespējas vairāk ražotu. Revolveri mums ir vajadzīgi tikai priekš saražotā aizstāvēšanas.»

Kongress neatbalstīja ultraradikālos ierosinājumus un izteicās par zinātniski pārdomātu, marksisma-lenīnisma ideju garā veidotu politiku.

Kongress pieņēma jaunus LKP Statūtus un ievēlēja LKP Centrālo Komiteju 15 locekļu un 7 locekļu kandidātu sastāvā. Par LKP CK locekļiem ievēlēja (nodoto balsu skaita secībā) P. Stučku, J. Bērziņu (Ziemeļi), J. Daniševski, D. Beiku, F. Roziņu, J. Lencmani, J. Jaunzemu (Silfu), K. Kauliņu, R. Bauzi, J. Krūmiņu (Pilātu), O. Kārkliņu, K. Pečaku, J. Liepiņu, K. Krasītiņu, J. Mežiņu.

Ļoti liela nozīme LKP un LSPR turpmākajā vēsturē bija Krievijas Komunistiskās (boļševiku) partijas VIII kongresam, kas notika Maskavā 1919. g. 18.—23. martā. Kongresā pieņemtā KK(b)P Programma, kura izvirzīja sociālisma celtniecības galvenos virzienus un uzdevumus, kļuva arī par LKP programmu visā turpmākajā LSPR pastāvēšanas laikā. Kongresa lēmums izveidot spēcīgu strādnieku šķiras savienību

ar vidējo zemniecību ievērojami ietekmēja LKP un Latvijas Padomju valdības agrārpolitiku; lēmums par Sarkanās Armijas uzbūvi un darbību — Padomju Latvijas armijas nostiprināšanu.

LKP plaši propagandēja KK(b)P VIII kongresa lēmumus Latvijas darbaļaužu vidū. Kongresa ievēlētajā boļševiku partijas Centrālajā Komitejā (19 locekļi un 8 locekļu kandidāti), ko vadīja V. I. Ļeņins, bija arī LKP pārstāvji P. Stučka (CK loceklis) un J. Daniševskis (CK locekļa kandidāts).

Republika tiecās uz mierīgu darbu. Tās valdība vairākkārt izdeva paziņojumus, ka vēlas veidot savas attiecības ar kapitālistiskajām valstīm uz mierīgas līdzaspastāvēšanas pamatiem. Republikas valdība ierosināja Vācijai un Igaunijas buržuāziskajai valdībai, kas nostiprināja savu varu 1919. g. janvārī, noslēgt mieru. Taču šie priekšlikumi neguva pozitīvu atbalsi. Ar Antantes aktīvu atbalstu vācu un baltīgaņu spēki 1919. g. janvārī—februārī sāka uzbrukumu Padomju Latvijai.

Republikas aizsardzības nolūkā 1919. g. janvārī tika izveidota Padomju Latvijas armija. Tās komandieris sākotnēji bija pats Sarkanās Armijas virspavēlnieks J. Vācietis, viņa vietnieks — militārais speciālists bijušais pulkvedis P. Avens. No 10. marta komandieris bija bijušais 5. armijas un Dienvidu frontes pavēlnieks (arī bijušais pulkvedis) P. Slavens.¹ Visus svarīgākos aizsardzības jautājumus izlēma LSPR Revolucionārā kara padome, kuras sastāvā bija J. Daniševskis, K. Pētersons, R. Bauze u. c. Republikas armijā 1919. g. marta sākumā bija gandrīz 22 tūkstoši vīru, tai skaitā ap 14 tūkstošiem durkļu jeb ierindas cīnītāju, 996 zobenī, artilērijā — 52 lielgabali. Tobrīd armija galvenokārt sastāvēja no latviešu strēlniekiem.

¹ P. Avens un P. Slavens neguva panākumus jaunajos militārajos posteņos. Drīz viņi no Sarkanās Armijas aizgāja.

Uz 1919. g. 1. martu $\frac{2}{3}$ aktīvo spēku cīnījās Ziemeļvidzemē pret tur iebrukušo baltigauņu armiju (vairāk nekā 20 tūkstoši vīru) un veiksmīgi atvairīja tās ofensīvu, atgūstot Alūksni un Rūjienu.

Nelabvēlīga militāra situācija izveidojās Kurzemē. 1919. g. janvārī—februārī tur no Vācijas ieradās spēcīgi kontrrevolucionāri brīvprātīgo pulki, kas, apspieduši strādnieku sacelšanos savā zemē, tagad vērsās pret Padomju Latviju. Viņu «dzelzsdivīzijai» un I. gvardes rezerves divīzijai piedroījās baltvācu izveidotais landesvērs («zemessargi») un K. Ulmaņa valdības bataljons (komandieris O. Kalpaks). Visus šos spēkus komandēja ģenerālis fon der Golcs, kas 1918. g. bija apspiedis proletārisko revolūciju Somijā.

Vācu armijā Kurzemē uz 1. martu bija 28 tūkstoši vīru, 12—14 tūkstoši durkļu, 1150 zobenu, 84 lielgabali.¹ Padomju Latvijas armijas aktīvie spēki Kurzemē bija trīs reizes mazāki, tie bija daudz sliktāk apbruoti nekā pretinieks.

1919. g. 3. martā vācu armija (ap 30 tūkst. vīru) sāka uzbrukumu frontē no Mažeikiem līdz Skrundai. No Ventspils puses 10. martā sākās landesvēra uzbrukums.

Ienaidnieks 10. martā ieņēma Saldu, 14. martā — Talsus un Tukumu, 20. martā krita Jelgava.

Sajās kritiskajās dienās LKP CK, Republikas valdība un Revolucionārā kara padome (Daugavpili) enerģiski veica pasākumus stāvokļa stabilizēšanai. Organizēti notika mobilizācija, kas deva armijai papildu 25 tūkstošus vīru. Lielgabalu skaits palielinājās līdz 98. Uz fronti Kurzemē un Lietuvā pārsvieda daļu no Vidzemē izvietotām armijas vienībām. 22. martā nodibināja Rīgas aizsardzības rajona Kara revolucionāro padomi, ko vadīja J. Lencmanis, P. Avens,

¹ Strauss V. Padomju Latvija un starptautiskā kontrrevolūcija. M., 1932, 68. lpp.

D. Beika u. c. Tā izdeva uzsaukumu «Revolucionārā Rīga briesmā!» , tā aicinot galvaspilsētas strādniekus apbruņoties. Izveidoja Rīgas strādnieku 1. un 2. pulku. Fronte marta beigās nostabilizējās līnijā Kalnciems—Jelgava—Bauska—Panevėža.

Ienaidnieks, ieņēmis ievērojamu Latvijas daļu, izvērta tur nesaudzīgu teroru pret visiem, kas kaut kādā veidā bija atbalstījuši padomju varu. Sevišķi zvērīgi rīkojās vācu landesvērs.

Ventspilī iebrucēji nošāva 150 iedzīvotājus, Kuldīgā un tās apkārtnē — ap 500, Jelgavā — 600. Lai apturētu vai vismaz mazinātu šo slepkavošanu, Latvijas Padomju valdība bija spiesta spert ārkārtēju soli: Rīgā esošo vācu muižniecības un lielburžuāzijas ģimeņu locekļu (vīriešu) arestēšanu un turēšanu par ķīlniekiem. Šis pasākums uz laiku apslāpēja kontrrevolucionāro teroru Kurzemē un tā glāba daudzus darbaļaudis no nāves.

Līdz ar vācu uzbrukumu aktivizējās kontrrevolucionārās aprindas Rīgā un Vidzemē, kuras ar terora un diversijas aktiem grāva republikas iekšējo kārtību un aizsardzības spējas. Tādēļ LSPR Iekšlietu komisariatam un revolucionārajiem tribunāliem bija enerģiski jācīnās ar šiem spēkiem. Tikai Rīgas tribunāli vien izskatīja vairāk nekā 2000 lietu: par kontrrevolucionāru darbību, spiegošanu ienaidnieka labā, liela mēroga spekulācijām, arī kriminālnoziedzumiem. Pēc P. Stučkas minētajiem datiem, ap 1000 personu tika sodītas ar augstāko soda mēru — nošaujot.

Atbilde uz balto teroru bija sarkanais terors.

Jāatzīmē — arī pašā kritiskākajā laikā Latvijas Padomju valdības pārvaldītajā teritorijā nenotika neviena kaut cik ievērojama kontrrevolucionāru sacelšanās. Pirmkārt, tādēļ, ka iedzīvotāju lielais vairākums atbalstīja padomju varu vai bija lojāls pret to. Par šo noskaņojumu liecināja arī 1919. g. 1. Maija svinē-

šana, kad republikā demonstrācijās izgāja simtiem tūkstošiem darbaļaužu, atbalstot padomes. Rīgā vien demonstrācijā piedalījās ap 70 tūkstoši cilvēku, tā ilga 6 stundas.

Tomēr drīz vien stāvoklis republikā atkal pasliktinājās. No dienvidiem republikai uzbruka vēl viens ienaidnieks — baltoļu leģioni, kas tuvojās Daugavpili. Uz turieni bija jāpārsviež strēlnieku daļas, kuras pirms tam paredzēja izvietot pie Olaines, lai nostiprinātu Rīgas aizsardzību. Neguva gaidītos panākumus Padomju Latvijas armijas pretuzbrukums Bauskas rajonā.

Sādā situācijā 47—48 tūkstoši vīru lielā vācu armija (tās sastāvā 2146 vīri — ietilpa J. Baloža latviešu brigādē) Latvijā un Ziemeļlietuvā 22. maijā agrā rītā sāka jaunu uzbrukumu, pirmo triecienu vēršot tieši pret Rīgu. Tajā pašā dienā Padomju Latvija zaudēja savu galvaspilsētu.

1919. g. 22. maijs ir melnā diena Latvijas vēsturē. Sagrābuši Rīgu, kontrrevolucionāri tūlīt sāka neapvaldītu asiņainu teror. Cilvēkus šāva bez kādas izmeklēšanas un tiesas, tikai uz denunciaciju pamata. Šāva pat tos, kas tikai «izskatījās» pēc komunistu, komjauniešu, vai tikai pēc Rīgas strādnieka. Pavisam nogalināja ap 4500 cilvēku. Gandrīz visi viņi bija latviešu darba cilvēki, lielākoties — jaunieši.

25.—26. maijā buržuāziskās Igaunijas karaspēks (ap 24 tūkstoši vīru) sāka uzbrukumu ziemeļos un ieņēma Pleskavu, Alūksni, Vecgulbeni. Dienvidos vācu un lietuviešu baltgvardu daļas pārrāva Padomju Latvijas armijas fronti pie Panevėžas un virzījās uz Ilūkstei.

Padomju Latvijas armija, lai nenokļūtu ielenkumā, atkāpās uz austrumiem un ieņēma jaunas aizsardzības pozīcijas līnijā: Ostrovas rajons—Viļaka—Līvāni—Zarasi. Atkāpšanās kopumā notika organizēti,

uz Latgali aizgāja 60% no pulku kopējā sastāva, ap 90% no vecajiem strēlniekiem, kas 1918. gadā nāca atbrīvot Latviju; izveda gandrīz visu artilēriju. Šī armija bija gatava jaunām kaujām.

Par Padomju Latvijas valdības rezidenci no 11. jūlija kļuva Rēzekne.¹ Sakarā ar to, ka valdības darbības teritoriālā zona bija samazinājusies, tās sastāvu un aparātu ievērojami samazināja. Par valdības priekšsēdētāju palika P. Stučka, kaut arī 1919. g. 10. jūnijā viņš ar KK(b)P CK lēmumu bija iecelts par Padomju Krievijas Tieslietu tautas komisāra vietnieku un pārcēlās uz dzīvi Maskavā. P. Stučka regulāri ieradās Rēzeknē, un svarīgākie jautājumi tika lemti ar viņa līdzdalību. Valdības priekšsēdētāja vietnieks bija J. Lencmanis. Kad J. Lencmani pārcēla politiskajā darbā Sarkanajā Armijā, Padomju Latvijas valdības darbu vadīja O. Kārklīšs.

Republikas stāvokli stabilizēja LSPR iestāšanās 1919. g. 1. jūnijā nodibinātajā visu padomju republiku militāri politiskajā savienībā, ko izveidoja pēc V. I. Ļeņina iniciatīvas. Sakarā ar to Padomju Latvijas armija tika pārveidota par Sarkanās Armijas 15. armiju. Tā bija Rietumu frontes sastāvā. Tās kodols palika Latviešu strēlnieku divīzija (9 pulki). Armijā bija vairākas Padomju Krievijas teritorijā saformētas divīzijas (4., 10., 11.) un igauņu padomju brigāde. Par 15. armijas pavēlnieku jūlijā iecēla A. Korku. Armijas politiskais vadītājs bija J. Lencmanis, no augusta vidus — A. Zeibots.

Šī armija līdz 1919. g. beigām veiksmīgi atvairīja buržuāziskās Latvijas, buržuāziskās Igaunijas, buržuāziskās Lietuvas un buržuāziskās Polijas armiju uzbrukumus frontē no Pleskavas līdz Daugavpiliņ.

¹ No 2. jūnija līdz 10. jūlijam LSPR vadošie orgāni darbojās Veļikije Lukos.

Latgalē tajā laikā vara vēl piederēja padomēm. Taču 1919. g. rudenī sakarā ar Deņikina armijas uzbrukumu virzienā uz Maskavu, pašu spējīgāko 15. armijas daļu — Latviešu strēlnieku divīziju nācās pārsviest uz Dienvidu fronti. Tā tur guva kaujas slavu pie Orlas, Kromiem un Harkovas, dodot ievērojamu ieguldījumu izšķirošajās cīņās par Lielā Oktobra iekarojumu aizsargāšanu. Fronte Latgalē bija novājināta. Un tādēļ 1920. g. janvārī tur iebrukusi Polijas armija kopā ar buržuāziskās Latvijas armiju sagrāva pēdējo padomju varas bastionu pie Daugavas.

1920. g. 13. janvārī Latvijas Padomju valdība paziņoja, ka izbeidz savu darbību.

Tā ārvalstu imperiālistu un vietējās kontrrevolūcijas satriekta krita Latvijas Sociālistiskā Padomju Republika — pirmā suverēnā latviešu tautas valsts.

Antante (Anglija, Francija) tobrīd centās iesaistīt buržuāzisko Latviju plašā ārvalstu karagājienā pret Padomju Krieviju. Taču latviešu buržuāzija bija spiesta rēķināties ar tautas masu joprojām revolucionāro noskaņojumu un draudzības jūtām pret Padomju valsti. Tādēļ pēc zināmas vilcināšanās K. Ulmaņa valdība 1920. g. janvārī (pretēji Antantes gribai) piekrita KSFPK priekšlikumam sākt sarunas par miera noslēgšanu starp abām valstīm. 1920. g. 30. janvārī Maskavā (slepeni) tika noslēgts pamiers, bet 1920. g. 11. augustā Rīgā — miers starp buržuāzisko Latviju un Padomju Krieviju.

Latvijas Komunistiskā partija atbalstīja miera noslēgšanu un vienlaikus aicināja darbaļaudis turpināt šķiru cīņu savā zemē, palikt uzticīgiem savām revolucionārajām tradīcijām.

Padomju Latvijas ideja nebija iznīcināta. Tā dzīvoja darbaļaužu atmiņās un cerībās visus buržuāziskās Latvijas pastāvēšanas 20 gadus. 1940. gada va-

sarā Latvijā trešo reizi notika proletāriskā revolūcija, kas atjaunoja padomju varu.

Piepildījās P. Stučkas 1919. gada jūnijā rakstītie vārdi, ka revolūcija pēc katra pārtraukuma atjaunojas, pārņemot visus savus iepriekšējos pārdzīvojumus. «Uz augšu, uz priekšu!»¹ Tāda bija Padomju Latvijas vēstures kopējā gaite.

Vēstures zinātņu doktors
L. DRIBINS

¹ Stučka P. Rakstu izlase, 2. sēj., 425. lpp.

TERORS — LATVIJAS BURŽUĀZIJAS DIKTĀTORAS VARAS PAMATBALSTS

«Kas saskaitīs, cik revolucionāru Latvijas cietumos nošauti, pakārti, nomocīti karceros, sajukuši prātā!» savās atmiņās raksta revolucionārās kustības veterāne nelegālās Latvijas komjaunatnes, pēc tam Latvijas Komunistiskās partijas biedre Ella Ankupe.

Ziņas par buržuāziskās diktatūras veidošanās un pastāvēšanas periodā nobendētajiem rēvolucionāriem daļēji atspoguļotas mūsu pētījumos, atmiņu publikācijās, bet revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmatas turpmāk vēl gaida savus autorus. Tas ir mūsu nenolīdzināts parāds to kritušo biedru priekšā, kuri cīņā par sociālismu atdeva visdārgāko — savu dzīvību. Par to jāraksta arī tādēļ, lai uzzinātu tie, kas aizmirsuši latviešu tautas revolucionāro vēsturi un revolūcijas upurus un brīnīdamies jautā, kā apmēram pustūkstošis Rīgas komunistu varēja 1940. gada 21. jūnijā izvest pilsētas ielās pretfašistiskajā demonstrācijā vairāk nekā 70 tūkstošus darba cilvēku. Atbilde ir vienkārša — aiz šī pustūkstoša stāvēja tūkstošiem buržuāziskā režīma nomocīto cilvēku. Jāzina arī, ka brīdī, kad Sarkanās Armijas klātbūtne neļāva Ulmanim pilnīgi izmantot represiju aparātu, valdošā buržuāzija bija apjukusi un tās režīmam vajadzēja krist.

Terors bija Latvijas buržuāzijas diktatūras varas pamatbalsts un, šim balstam saplaisājot, sabruka buržuāzijas vara.

Latvijas buržuāziskās valsts veidošanās cieši saistīta ar Kārļa Ulmaņa vārdu. Viņš bija tās pirmo valdību (gan pēdējās, gan bez pēdējām) vadītājs, viņš vadīja un valdīja buržuāziskajā Latvijā tās pastāvēšanas pēdējos gados — fašistiskās diktatūras apstākļos. Ass politiskais terors vērsās ne tikai pret revolucionāriem, bet arī pret gandrīz visiem Latvijas iedzīvotājiem. Ar darbaļaužu asiņu izliešanu sākās un beidzās Ulmaņa politiskā un valsts darbinieka karjera.

Pirmās 1918. gada 18. novembrī izveidotās Ulmaņa valdības un Tautas padomes nepārstāvnieciskais raksturs šajā valdībā tūlīt izraisīja paniskas bailes no darbaļaužu ievēlētajām strādnieku padomēm. Lēmumu par Rīgas Strādnieku padomes atjaunošanu un tās organizācijas komitejas izveidošanu jau 1918. gada 17. novembrī pieņēma atklātās strādnieku masu sapulces, kas notika Rīgas Latviešu biedrībā Pauluči (tagad Merķeļa) ielā 13 un Torņakalna palīdzības biedrībā Altonavas (tagad O. Vācieša) ielā 6 Pārdaugavā. Organizācijas komiteja 21. novembrī pieņēma lēmumu: no 50 strādniekiem ievēlēt vienu pārstāvi pilsētas padomē, sasauca tās pirmo sēdi 1. decembrī Daiļkrāsotāju palīdzības biedrības telpās Tērbatas (tagad P. Stučkas) ielā 57/61. Uzzinot, ka Ulmaņa valdība lūgusi vācu okupācijas iestādes šo sēdi izkliedēt, Rīgas darbaļaudis šīs padomes sēdes laikā organizēja masu demonstrāciju ar lozungiem «Lai dzīvo Rīgas Strādnieku deputātu padome!», «Nost latviešu bagātnieku un izsūcēju «Tautas padomi!»», «Lai dzīvo sociālistiskā revolūcija!». Demonstranti pulcējās gan Tērbatas, gan Matīsa (tagad Revolūcijas), Bruņinieku (tagad Sarkanarmijas) un citās apkārtējās

ielās. Policijai un vācu kājniekiem palīgos tika izsaukti vācu kavalēristi, ar kuru palīdzību demonstrantus izklīdināja un pēc Ulmaņa valdības rīkojuma Rīgas padomī padzina.

«Piedzērušies policisti un vācu kareivji ielauzās Rīgas Strādnieku deputātu padomes telpās un sāka sist deputātus. Sēde tika pārtraukta un izklīdināta, bet Padomes priekšsēdētājs Endrups arestēts. Tomēr Padome savā sēdē bija paspējusi ievēlēt Izpildu komiteju, kura turpināja darboties.»

atceras sēdes dalībnieks Kristaps Skrandā. Liepājas Strādnieku deputātu padomes organizētai sapulcei Lietuviešu biedrības telpās 10. decembrī tika izdarīts uzbrukums jau pašā sākumā. Uzbrucēji šāva, tika ievainoti ap 50 mītiņa dalībnieku, uz vietas nošauti trīs. Nošāva ostas strādnieku, bijušo latviešu strēlnieku Kārli Zommeru un Saulīti. Trešā cilvēka uzvārdu nav izdevies noskaidrot. Tika arestēts viens no sapulces rīkotājiem — pilsētas Strādnieku deputātu padomes priekšsēdētāja vietnieks Fricis Kļava, kuru pilsētas cietumā nežēlīgi spīdzināja. Tikai 1919. gada vasarā — dažas dienas pirms nāves — viņu no cietuma atbrīvoja.

Pēdējie Ulmaņa valdības terora upurī savas dzīvības zaudēja 1940. gada vēsturiskajās jūnija dienās. Iekšlietu ministrijas Kārtības departamenta direktors Augusts Austrums izmeklēšanā liecināja: pēc tam, kad 16. jūnijā tika pieņemts PSRS valdības priekšlikums par padomju karaspēka papildus kontingentu ieviešanu Latvijas teritorijā, iekšlietu ministrs Veidnieks sasaucis vadošo ministrijas darbinieku apspriedi un Ulmaņa vārdā devis norādījumus nepieļaut Sarkanajai Armijai draudzīgas un pret Ulmaņa valdību vērstas demonstrācijas. Austrums savukārt devis rīkojumu 17. jūnijā mobilizēt visus Rīgas policijas spēkus, turēt gatavībā rezerves daļas.

Ļaudīm, kas pulcējās Stacijas laukumā un sveica te apstājušos Sarkanās Armijas tankus, uzbruka Rīgas prefektūras 6. iecirkņa priekšnieka Kārļa Zelmeņa vadītie policisti. Tiem palīgā tika nosūtīta Rīgas prefektūras jātnieku nodaļa Aleksandra Mārtinsona vadībā. Tā sita cilvēkus gumijas stekiem, mīdīja sapulcējušos zirgu pakaviem. Te smagi tika piekauti krāsotājs Jānis Priede, aktieris Edgars Kriķis-Silgailis, strādnieks Vasilijš Bogdanovs un citi. Uz bēgošajiem cilvēkiem pie Gogoļa ielas viadukta un prefektūras (tagad Rīgas pilsētas milicijas pārvaldes) ēkas izvietotie policisti šāva ar revolveriem. Apšaudīšanās laikā tika smagi ievainoti strādnieki Augusts Auers, Jānis Kondružs, Kārlis Krontāls, Jānis Vasiļjevs un citi. Uz Pāvilu Krišu, kurš atradās uz stacijas ēkas kāpnēm, šāva blakus stāvošais policists, un viņš otrā dienā nomira. Septiņpadsmit gadu vecais strādnieks Ilja Tihomirovs tika ievainots divreiz un nomira 23. jūnijā. Sadursmju gaitā Stacijas laukumā strādniekam Jūlijam Dukam izsita zobus. Aizturētos strādniekus Augustu Panderu, Eduardu Skaduli un tehniķi Robertu Lūsi pēc piekaušanas uz ielas nogādāja 2. policijas iecirknī, kur turpināja sist. 18. jūnijā viņus kopā ar daudziem citiem aizturētajiem nosūtīja uz cietumu. Pirms tam viņi prefektūras sētā tika izlaisti caur policistu un aizsargu rindām un visu laiku sisti ar šauteņu laidēm un gumijas stekiem. Cilvēku aizturēšana uz ielas un piekaušana policijas iecirkņos Rīgā turpinājās arī 18. un 19. jūnijā.

Izmeklēšanā Latvijas PSR prokurors E. Soldnieks konstatēja, ka šādas rīcības rezultātā laikā no 1940. gada 17. līdz 19. jūnijam

«2 strādnieki — Pāvils Krišs un Ilja Tihomirovs tika nogalināti, 27 strādnieki smagi ievainoti ar policistu lodēm, bet vairāki simti pilsoņu pilsētas ielās, prefektūras un policijas iecirkņu telpās smagi

piekauti ar policistu gumijas rundziņām un aizsargu šauteņu laidēm».

Visasiņainākais buržuāziskās diktatūras terors bija tās sākumā, pastāvēšanas pirmajos gados.

«Baltais terors pēdējā gadā Latvijā prasījis aptuveni 12 000 strādnieku dzīvības,»

rakstīja «Cīņa» 1920. gada 20. jūlija numurā. Pamēģināsim kaut nedaudz pasekot dokumentu un atmiņu liecībām par šo gadu.

Viens no terora augstākajiem uzbangojumiem ir vācu landesvēra un dzelzsdivīzijas asinsdzīres Rīgā pēc 1919. gada 22. maija.

S. Briede-Paupere atceras, ka Pārdaugavā, 23. maija rītā, «Šoneru ielā (tagad Uzvaras bulvārī) netālu no Daugavas tējnīcas priekšā gulēja daudz nošautu cilvēku — karavīri, vīrieši privātā tērpā un sievietes. Līķi bija samesti kaudzē. Tālāk uz Kalneciema ielas pusi, Raņķa dambī (tagad Majakovska bulvārī) atradās ēdnīca. Arī pie tās bija nošauto līķi. Pie fabrikas «Lenta» (netālu no tag. P. Stradiņa Republikāniskās klīniskās slimnīcas) gulēja nogalināts strādnieks».

Landesvēristi un latviešu buržuāziskie nacionālisti (Baloža brigāde)

«tvēra «aizdomīgos» uz ielām un šāva tos bez jebkādas izmeklēšanas. Viņi siroja pa strādnieku kvartāliem, izrāva cilvēkus no mājām un turpat pagalmā vai uz ielas nošāva. Dienu nošautos no ielām novāca, sasvieda kulbās kā malkas gabalus citu uz cita un veda uz Matīsa kapiem, lai tur kapsētas žogmalē sakrautu grēdās».

Tā stāsta Silvija Balode.

Masveidīgi tika apšauti sagūstītie komunisti un aizturētie arī Mīlgrāvja apkārtnē. Te nedēļu pēc 22. maija meklēt meitas līķi ieradies Fricis Priede ar

brāļadēlu Pēteri Priedi. Pēdējais savās atmiņās raksta:

«Pārcēlušies laivā pāri upei, nokļuvām otrā krastā, kur starp upes līciem bija paliels smilšains paguru un bedru laukums. Tur pavērās skats, kas lika nodrebēt. Krustām šķērsām cits citam virsū gulēja simtiem nošautu un sakropļotu cilvēku — vīrieši, sievietes un pusaudži saplēstās drēbēs vai gluži kaili. Šauts kā redzams bija ar ložmetējiem.»

Lai nerastos šaubas par šo atmiņu ticamību, minēsim vēl dažus citātus no 1919. gada 27. maijā «Baltijas Vēstnesī» iespiestās landesvēra pavēlnieka majora Flečera pavēles, kurā viņš Rīgā izsludina karastāvokli un dod 10 rīkojumus. Šo rīkojumu pārkāpēji uz vietas sodāmi ar nāvi. Lūk, daži no tiem:

2. «Visiem, kas lielinieku laikā ir kalpojuši kā pārvaldīšanas ierēdņi, komiteju locekļi, miliči utt., visiem pie Sarkanās Armijas piederošiem un visiem pārējiem, kas karojuši pret atsvabināšanas pulkiem, 48 stundu laikā pēc šī paziņojuma jāpieteicas tuvākā policijas vaktī. Kas šinī laikā nepieteiksies, tiks sodīts ar nāvi. (Piezīmēsīm, ka tos, kuri pieteicās, arī nošāva. — *O. N.*)
3. Katrs, kas kādu (pasvītrojums mans. — *O. N.*) pieņem, apkopj jeb palīdz viņam bēgt, un tāpat katrs, kas tādu zina un par to tūliņ neziņo tuvākajā policijas vaktī, tiks sodīts ar nāvi.
4. Ja no kāda nama tiktū šauts uz karaspēku, tad visi iedzīvotāji (pasvītrojums mans. — *O. N.*) atbild par to ar savu dzīvību.
5. Katra privātpersona, kas bez atļaujas izies no plkst. 6 vakarā līdz 6 rītā uz ielu, tiks sodīta ar nāvi.»

1919. gada 9. jūnijā Andrieva Niedras valdība pieņēma lēmumu, ka

«līdzšinējo «Standgericht»¹ vietā tiks ierīkotas laukā karatīesas, kas sastāvēs no diviem latviešu, diviem Baltijas vāciešu un viena krievu tautības virsnieka».

Lauka karatīesas, kas sāka strādāt 15. jūnijā, atšķīrās no iepriekšminētajām «Standgericht» vienīgi ar obligāto dažādo tautību virsnieku sastāvu. Taču tās darbojās ne mazāk «operatīvi». Jau minētā S. Briede-Paupere atceras:

«Kr. Barona ielā 12 (tagad Rakstnieku savienības namā) lauka karatīesas sēdē tiesāja padomju darbiniekus. Tiesas zālē nevienu privātu personu neielaida, tāpēc stāvējām uz ielas un gaidījām, kad notiesātos ievēdīs. Un tur jau viņus vedal! Notiesāto bija daudz. Rokas viņiem bija atliktas atpakaļ uz muguras un sasietas ar dzeloņdrātīm. Vedot pa ielu, baltgvardi tos ielenca no visām pusēm un sāta ar šauteņu laidēm, mudinādami ātrāk virzīties uz priekšu.»

Iepriekšminētie dokumenti liecina, ka minēto zvēribu vaininieki nav tikai vācu landesvēristi un dzelzsdīvīzisti, kā centās iegalvot daži buržuāziskās Latvijas vēsturnieki. Sava un ne maza vieta tajās bija arī latviešu baltgvaru virsniekiem, kas piedalījās lauka karatīesās. Jāatceras arī, ka landesvērs savā šā laika darbībā balstījās uz Kārļa Ulmaņa un Artūra Vinniga (Vācijas pilnvarotais Baltijā) 1918. gada 7. decembrī noslēgto vienošanos par landesvēra izveidošanu.

Bet kas notika ārpus Rīgas? Rīga nebija izņēmums. Daži baltvācu autori gan domā, ka landesvēristi bijuši noskaitušie par barona Kurta fon Manteifela nāvi uz dzelzs tilta no Rīgas aizstāvju lodes un tādēļ esot nedaudz «pārcentušie». Nē, terors bija Baltijas baronu un to pakalpiņu — latviešu buržuāzisko

¹ Tiesa uz vietas.

nacionālistu (neatkarīgi no viņu pakļaušanās bijušā mācītāja Andrieva Niedras vai bijušā agronoma Kārļa Ulmaņa valdībām) raksturīga rīcība.

Ventspilī februārī lauka karatiesa iekārtojās tagadējā pilsētas bibliotēkas namā un pēc tās sprieduma dažās dienās Ventas malā pie tā saucamā Sarkanā spīķera nošāva vairāk nekā 150 cilvēku.

Talsu komandanta kapteinleitnanta Pētera Venta ziņojumā Kārļa Ulmaņa valdībai ar jūrnieka precizitāti raksturo viņa vadītās komandantūras darbību boļševiku iznīcināšanā. 1919. gada 1. aprīlī viņš ziņo par Johannā Baloža, Jāņa Dadzes, Jāņa Olšteina, Aleksandra Grīnvalda, Georga Matisona, Kārļa Sprunkas, Voldemāra Štramdera un Jāņa Kantiņa nošaušanu. Pēc viņa izveidotās lauka karatiesas sprieduma 17. aprīlī nošauti 11 cilvēki, viens nošauts «bēgšanas laikā». Vents raksta, par ko katrs nošauts:

«Ernests Krūmiņš no Dursupes par to, ka viņš kā sarkanarmietis ar ieroci kalpojis boļševiku armijā. Līzete Čumala no Valdgales par to, ka viņa kā boļševiku kūdītāja darbojusies ārkārtīgi bīstamā veidā. Marija Čumala no Valdgales par to, ka viņa kā boļševiku aģitatore ietekmējusi iedzīvotājus un arī atklāti kā boļševiku muļžas komitejas kasiere aktīvi darbojusies boļševiku labā».

14. maijā Vents jau kā aprīņa priekšnieks ziņo par 14 nošautiem. 25. maijā viņš paraksta tipogrāfijā iespiestu paziņojumu par 18 cilvēku (tai skaitā 5 sievieti) nošaušanu. Pieci nošauti kā līdzzinātāji sakarā ar Kārļa Kretuļa vadīto sarkano partizānu vienības sekmīgo uzbrukumu Hāna kavalēristiem. Tie ir 21 gadu vecais Jēkabs Stūrmanis no Lejciema mājām, 20 gadus vecā Līzete Jansone no Bezdubeņiem, 37 gadus vecā Marija Jansone no Putniem, 60 gadus vecā Anna Marija Jansone no Noriņciema un 40 gadus

vecā Jete Vesmane no Nūrmuižu mājām. 3. jūnijā pēc Talsu apriņķa karatiesas sprieduma

«tapa nošauti:

1. Teodors Ortlovs kā galvenais lielniecisma līdzdibinātājs.
2. Fricis Blumbergs dažādu negēlīgu darbu dēļ lielinieku laikā Kandavā.
3. Kārlis Veinerts pastāvīgas uzmusināšanas dēļ pret baltajiem.
4. Marija Kvelberga ļaužu uzmusināšanas un spieģošanas dēļ.
5. Ādolfs Veikmanis bēgot nošauts.
6. Kristaps Brālis bēgot nošauts.
7. Otīlija Brālis bēgot nošauta.
8. Juris Klieģis labprātīgas piedalīšanās dēļ pie lieliniekiem un pastāvīgas ļaužu uzmusināšanas dēļ.
9. Žanno Vanags labprātīgas piedalīšanās dēļ pie lieliniekiem un tādēļ, ka viņš, ar ieročiem apbruņojies, sarkanā gvardijā dienējis».

No Kurzemes komandantiem maz atpalika Jorga Zemitāna nozīmēto komandantu darbība. Zemitāns bija Kārļa Ulmaņa pašrocīgi ieceltais pārstāvis ar «absolūtām pilnvarām», Ziemeļlatvijas virspavēlnieks, 1919. gada februārī vēl kapteinis, bet 1919. gada maijā jau pulkvedis. Cēsu komandanta vietas izpildītājs virsleitnants Dude 1919. gada 6. augustā ziņojumā Vidzemes un Latgales rajona priekšniekam pulkvežleitnantam Miglavam raksta:

«Ar katru dienu ienāk no apriņķa arestētie, starp kuriem daudzi ir apvainoti noziegumos, par kuriem draud nāves sods. Cēsu apriņķa cietums no šiem arestētiem pildās un, tā kā tiesas nedarbojas, tad lūdzu dot rīkojumu, kur šos arestētos nogādāt.»

Rīgas apriņķa izlūkošanas nodaļas priekšnieks 1919. gada 15. septembrī ierosināja Latvijas armijas

virspavēlnieka štāba izlūkošanas nodaļai ierīkot jaunu «grandiozu» koncentrācijas nometni Ierīkos, jo

«līdz šim pastāvošais Vidzemes—Latgales koncentrācijas lēģeris Valmierā pilnīgi pārpildīts».

Tāpat kā landesvērs un dzelzsdīvīzija, arī Ulmaņa valdības ieceltie komandanti un to tuvākie palīgi politisko teroru bieži izmantoja laupīšanas un varmācības attaisnošanai. Citēsim dažus dokumentus no Valmieras.¹ Pagaidu valdības iekšlietu ministrijas sevišķu uzdevumu ierēdnis J. Krīgens pēc Valmieras apriņķa komandantūras soda ekspedīcijas darbības pārbaudes 1919. gada 28. jūlijā ziņoja:

«Par soda ekspedīcijas darbību stāstīja, ka esot fakts (jo to runājot visā pilsētā), ka tur cilvēkus tiesājot pēc saviem ieskatiem. Tā, piemēram, tiek sisti vecāki, kuru dēli atrodas lielinieku dienestā, vai atkal tādi, kas agrāk lielinieku laikā ieņēmuši mazāk atbildīgas vietas un kuriem trūkst apvainojuma dēļ nodošanas tiesai.

Rencēnu pagasta Kuilīšu mājās, kur saimnieka Kārļa Eglīša nav bijis mājās, ekspedīcija, neskatoties uz to, ka neviena nav bijis mājās, izņēmusi logu un pa to iekāpusi mājā, kur konfiscējusi audeklu, krekļus un bikses. Sabranca mājas rentniekam Apinim pa kratīšanas laiku nozudis jaunzelta rokas pulkstenis un 5 rubļi naudas.

Sieva, kura atradusies vēl nedēļās (tikko piedzimis bērns. — O. N.) un raudājusi, dabūjusi vairākus si-tienus.

Vienvīra mājas saimnieka Pētera Krētiņa dēlam, kurš kalpo Latvijas armijā, konfiscētas bikses, krekli un citi apģērba gabali.

¹ Par to jau daļēji minēts O. Niedres un E. Pelkava rakstā «Buržuāzijas ceļi uz uzvaru Latvijā» — Latvijas likteņgadi. R., 1987, 36.—40. lpp.

Tanī pašā pagastā Dukuru mājās Kārlis Eglītis sists par to, ka viņš saimniekam nenokalpojīs visas norunātās dienas.

Bauņu pagastā Ķiņķu mājās graudniece tikusi sasista par to, ka viņas dēli kalpo lieliniekiem.»

Stāvoklis daudz nemainījies arī turpmākajos mēnešos. 1920. gada 3. un 4. janvārī Tautas padomes sevišķā komisija Valmieras koncentrācijas nometnē konstatēja, ka

«nav nekādas kārtības un organizācijas».

Nometnes priekšnieks Brensons ziņoja, ka tajā ir ap 1600 personu, bet ieslodzīto sarakstus nevarēja uzrādīt. Komisija konstatēja, ka

«caurlūkojot vienu daļu ieslodzīto lietas, bieži izrādījās, ka viss akts sastāv no vākiem, kuros atrodas kāda zīmīte ar vārdu un uzvārdu un kāds pavadraksts no kādas amata personas vai iestādes, ka minētā persona tiek nosūtīta uz lēģeri. Dokumenti, no kuriem varētu redzēt ieslodzīšanas pamatojumu, daudzos gadījumos nepavisam nebija».

Komisija atklāja, ka 1919. gada 3. novembrī Keiru ģimenei (tēvam, mātei un meitai) pirmā Liepājas pulka lauka karatiesas piespriestais un leitnanta Gailiša apstiprinātais nāvessods nav izpildīts un Keiri divus mēnešus gaida uz tā izpildi, tikko viņu agrākajā dzīves vietā

«komunisti būšot izdarījuši kādu uzbrukumu».

Var iedomāties, kā jutās šie nāves soda gaidītāji. Turklāt, pēc komisijas domām,

«šai lietā spriedums taisīts uz Keiru mazgadīgā dēla izteicienu pamata, bet viņš savu liecību devis pēc sišanas. Sūdzības par sišanu pie nopratināšanas komisijai bija jādzird, arī citas lietas caurlūkojot. Piemēram, Karlīne Zaķis sūdzējās, ka sista Lejasciema komandantūrā, Anna Sebris un Anna Odris sūdzējās, ka sistas Cesvaines komandantūrā».

Arī pats Brensons, Valmieras apriņķa un pilsētas komandants virsleitnants Grundmanis un pilsētas policijas priekšnieks Ārenss bija plaši pazīstami kā izmeklēšanā esošo un notiesāto revolucionāru mocītāji. Sakarā ar nāvēssoda izpildi 11 Kokmuižas kapsētā aizturētajiem komunistiem un komjauniešiem 1919. gada 22. decembrī LKP Vidienes komiteja savā lapiņā «Pieminiēt savus varoņus!» rakstīja:

«Apcietinātos daudzīja un spīdzināja, pie nepieaugušām meitenēm pastrādāja varas darbus, apmierināja visus savus zvēriskos instinktus.»

Lai nu kā, bet Ulmaņa pagaidu valdībai tomēr vajadzēja nodrošināt savas drošības sargu noturēšanu kaut kādas elementāras kārtības un likumības robežās. Vēl 1920. gada sākumā sakarā ar 11 Valmieras komjauniešu nošaušanu kara ministra biedrs pulkvedis Laimiņš paskaidroja, ka

«no kara lauka tiesas sprieduma grūti prasīt pareizu juridiskās puses nostādīšanu».

1919. gada oktobra—novembra numurā sīkburžuāziskajā žurnālā «Latvijas Rīts» viens no redzamākajiem «neatkarības» apoloģētiem žurnālists E. Blanks rakstīja:

«Komandantu neaprobežotais terors, lielās šķūtis virsnieku un viņu dāmu izvīzināšanai uz ballēm, neplānveidīgās rekvizīcijas un nolaidības vietējo ierēdņu amata darīšanās, viss tas ir atsvešinājis valdošo partiju no zemniecības tādā mērā, ka, otram Republikas gadam sākoties, jājautā: vai Zemnieku Savienība var vēl runāt zemniecības vārdā.»

Buržuāzijas diktatūras saglabāšanai bija nepieciešami bruņotie spēki. 1918. gada beigās vienīgais balsts bija landesvērs, ar kura palīdzību Ulmanim un viņa apsardzības ministram Jānim Zālītim tikko izdevās decembra beigās arestēt savu jaunformējamā kara spēka pirmo un trešo rotu. 1918. gada decembrī

pagrīdē tika gatavota Rīgas darbaļaužu bruņota sacelšanās, kaut gan strādniekiem trūka ieroču un arī bruņotu spēku. Viens no sacelšanās vadītājiem Fricis Šneiders 1920. gadā atcerējās:

«Drīz vien uzņēmām sakarus ar visām četrām latviešu buržuāzijas «apsardzības» rotām, kas tajā brīdī atradās Rīgā. Sākumā bailīgi, bet vēlāk arvien drošāk kareivji sāka piegādāt mums ieročus un šaujamo materiālu un bija gatavi arī paši pāriet sacēlušos strādnieku pusē».

29. decembrī, kad 1. un 3. rota saņēma pavēli doties uz fronti, kareivji atteicās to darīt. 30. decembra rītā ēkas, kurās bija izvietotas rotas, Suvorova (tagad K. Barona) ielā 99 pēc Ulmaņa un Zāliša rīkojuma ielenca landesvēra vācu daļas, bet angļu karakuģi atklāja pret to artilērijas uguni. Kareivjiem trūka patronu, lai cīnītos, un viņi bija spiesti padoties. Viņus arestēja un ievietoja guberņas cietumā Citadelē. Te kareivjus nežēlīgi spīdzināja, prasot izdot organizātorus. Tajā pašā dienā 10 arestētos cietuma sētā nošāva. Lauka karatiesas spriedumu noformēja vēlāk. Oto Mežsargs, kurš arī bija starp apcietinātajiem kareivjiem, atceras:

«Sāvēji bija vāci — landesvērs, nošauti tika turpat Citadeles cietuma sētā.»

Strādnieku bruņotās sacelšanās laikā 1919. gada 2. un 3. janvārī abas pārējās rotas (2. un 4.) pārgāja sacēlušos pusē, atbrīvoja arestētos biedrus, ieņēma un nosargāja Daugavas tiltus, lai tie netiktu uzspīdzināti. Desmit nobendētos 1. un 3. rotas kareivjus 1919. gada 14. janvārī kopā ar pārējiem kritušajiem cīnītājiem apglabāja kopīgā kapā Komunāru laukumā.

«Še ved uz pēdējo dusu tos nelaimīgos, kas, ievīlīnāti vai piespiesti iestājušies Pagaidu valdības pulkos, pēdējā acumirkli atmodās un, nevarēdami pacelt roku pret saviem darba brāļiem, priekšlaicīgi

pacēlās pret šo nevien nelgu, bet arī negēļu valdību,»
rakstīja Pēteris Stučka laikraksta «Cīņa» 1919. gada 14. janvāra numurā.

Tuvākas ziņas izdevies iegūt par trim nošautajiem kareivjiem. Tie ir 17 gadus vecais Rīgas strādnieks Arnolds Mežsargs, 17 gadus vecais tirdzniecības skolas audzēknis Vilis Purens un Arnolds Feldmanis. Rīgas notikumu nobaidīts, Ulmanis tūlīt pēc ierašanās Liepājā te izveidoto rotu lika izformēt. Tautas padomes loceklis Oto Nonācs 1919. gada 9. janvārī savā dienasgrāmatā ierakstīja:

«Pašu latviešu spēks vispār nav tāds, uz kuru pilnīgi varētu palaisties. Arī te, Liepājā, ir bijusi jāizformē viena rota, tamdēļ ka viņa izrādījusies par šaubīgu. Angļi, no Liepājas aizbraukdami, atstājuši ieročus priekš 500 kareivjiem, bet viņu nesēju skaitu sadabūt drīzumā pilnu — nav cerību.»

Balstīšanās uz landesvēru un dzelzsdīvīziju Ulmanim divas reizes gandrīz lika zaudēt valsts vadības grožus. Kā baltvāciem, tā Vācijas pārstāvim fon der Golcam Ulmanis, šis Antantes ieliktenis bez armijas un atbalsta masās, likās lieks. 1919. gada aprīlī vācieši vadības «grožus» atdeva savai marionetei Andrievam Niedram, un Ulmanis paglābās Liepājas ostā uz kuģa «Saratov» Antantes karakuģu lielgabalu aizsardzībā. Pēc Cēsu kaujām un Strazdumuižas pamiera 1919. gada jūlijā Antantes pārstāvji panāca Zemnieku Savienības un baltvācu koalīcijas atjaunošanu. Ulmanis atguva savu Pagaidu valdības premjera godu, uzņemot savā kabinetā baltvācu baronu pārstāvjus. Tomēr arī šoreiz jaunizveidotā valdība bija «pagaidu» ne tikai pēc nosaukuma, bet arī pēc būtības. 1919. gada oktobrī sākās Bermonta uzbrukums, un Tautas padome, Ulmanis ar savu valdību bēga uz Cēsīm. Rūgtie piedzīvojumi kā Antantei, tā arī Ulma-

ņim pierādīja, ka ir nepieciešama sava vismaz daļēji nacionāla armija (landesvērs palika formālā Ulmaņa pakļautībā arī Bermonta uzbrukuma laikā).

Nacionālās armijas veidošanas pamatā tika likti divi stūrakmeņi: mobilizācija un terors. Ar terora palīdzību piespieda pakļauties mobilizācijai, ar terora palīdzību mobilizētos savaldīja. Tomēr jāatzīst, ka mobilizētie vienīgi cīnās pret vācu iebrucējiem (Cēsu kaujā 1919. gada jūnijā), kā arī cīņu laikā pret Bermontu saprata, ka ir jēga cīnīties. «Cīņa» sakarā ar Bermonta sakāvi 1919. gada decembrī rakstīja:

«Darba ļaudis ieročiem rokās izgaisināja Zemnieku Savienības murgus par gaišo Livonijas bruņinieku. Tagad Latvijas buržuāzija visādi cenšas parādīt savu prieku par Bermonta afēras likvidāciju. Ar šo prieka parādīšanu viņa grib noslēpt bailes no viņas pašas iejūsmotiem apbruņotiem strādniekiem.»

Karaspēka sastāvā šai laikā bija izveidojušās komunistiskas organizācijas, jo Cēsu kauju un Bermonta uzbrukuma laikā mobilizācijai tika pakļauti pat Valmieras koncentrācijas nometnē ieslodzītie bijušie Padomju Latvijas armijas karavīri.

Vecais komunistis Fricis Bergs, kurš pats tika pakļauts šādai mobilizācijai, atceras:

«Atklāti mobilizācijai pretoties nozīmētu ne vien pakļaut sevi represijām, bet galvenais, dot iespēju nacionālistiem demagoģiski klaigāt, ka komunisti negrib karot pret vāciešiem.

Pēterim Alksnim tai laikā jau bija sakari ar pagrīdes komunistisko organizāciju Valmierā, un no turienes pienāca norādījums nedezertēt, iestāties buržuāziskā armijā un tās rindās turpināt cīņu par padomju varu.»

Pēc ģenerāļa Misiņa aprēķiniem, 1919. gada maija sākumā tā saucamajā Latvijas armijā latviešu daļās bija apmēram pieci tūkstoši tikai daļēji apbruņotu

virsnieku un kareivju, no tiem 600 virsnieku. 1919. gada jūnija vidū (pirms Cēsu kaujām) latviešu daļās bija apmēram 7500 vīru. Pēc mobilizācijas 1919. gada jūnija otrā pusē un jūlijā armijas latviešu daļās septembra sākumā bija jau apmēram 26 tūkstoši kareivju un virsnieku. Bez tam policejisko funkciju veikšanai izveidotajās un Ulmaņa valdības kontrolētajās komandantūrās kalpoja vēl apmēram 4700 kareivju un virsnieku. Tajā pašā laikā armijas štāba izlūkošanas daļas Cēsu rajona priekšnieks raportā aizmugures priekšniekam pulkvežleitnantam Miglam žēlojās, ka komandantiem neesot iespējams veiksmīgi cīnīties pret komunistiem un viņu līdzjutējiem, jo

«viņu komandas sastāvēt no ne visai drošiem, dažas pat šaubīgiem kareivjiem, kuri pieņemti no vietējiem kā brīvprātīgie. Tamdēļ ir nepieciešams spert soļus no centra. Nepieciešami ir organizēt ekspedīcijas ar ātri kustošos sastāvu (jātniekiem, velosipēdistiem) un plašām pilnvarām, kuru uzdevums būtu šo elementu iznīcināšana».

Ulmaņa valdības armija palielinoties kļuva valdošām aprindām arvien neuzticamāka, bīstama. 1919. gada augusta beigās Rīgas nomalē Dreiliņu mežā sapulcējās 20 pārstāvji no armijas daļu nelegālajām LKP grupām un šūniņām. Sanāksmes dalībnieki ziņoja, ka 4. Valmieras pulka kareivji (šo pulku kā pirmo 1919. gada pavasarī Zemitāns saformēja Igaunijā un Ziemeļvidzemē, un tas atradās frontē pie Līvāniem) ir nodibinājuši sakarus ar viņiem pretīm stāvošajām Sarkanās Armijas daļām un uzbrukumā neies. Kareivji no 5. Cēsu pulka, kurš bija izvietots pretīm bermontiešiem, ziņoja, ka pulks sacelsies, ja to sūtīs uz Latgales fronti pret Sarkanā Armiju. Septembra vidū cīņai pret Sarkanā Armiju kā pirmo gribēja nosūtīt šī pulka 70 cilvēku lielo izlūku komandu, kas atradās ierakumos pie Ķekavas baznīcas. Komanda

komunistu Kārļa Baloža, Viļa Millera, Jāņa Ozola, Artūra Pētersona un Arsenija Tomsona vadībā sacēlās. Viņi atbruņoja virsniekus, padzina policistus un Ķekavas komandantūras nodaļu, kura mēģināja sacelšanos apspiest. Komandas kareivji ar kuģīti izlauzās no balto izlases daļu ielenkuma uz Pārdaugavu, bet tur tika ielenkti un bija spiesti padoties. Pēc mežonīgas spīdzināšanas naktī no 14. uz 15. septembri lauku karatiesa piesprieda nāvessodu 9 kareivjiem, bet 25 ieslodzīja koncentrācijas nometnē Daugavgrīvas cietoksnī, kur tie gāja bojā Bermonta uzbrukuma laikā. Fricis Berģs, kas šajā laikā bija viens no kara organizācijas vadītājiem 5. Cēsu pulkā, atceras:

«Tās bija drausmu pilnas dienas un nakts. Trauksmes stāvokli atradās ne tikai 5. Cēsu kājnieku pulks, bet arī visas pārējās karaspēka daļas pilsētā. No Cēsu pulka uz pilsētu neizlaida nevienu kareivī. Bija atceltas pat pulka dežūras pilsētā. Arī virsnieki dienu un nakti palika pie savām daļām kazarām. No štāba tika dota slepena pavēle stingri novērot kareivju izturēšanos. Tiklīdz kaut ko aizdomīgu pamanīja, kareivjus aizveda. Dažām pulka daļām atņēma kaujas patronas. Tanī naktī šāvienu izdzēsa deviņu mūsu biedru dzīvības. Viņu vidējais vecums nepārsniedza 21 gadu. Pirms nošaušanas viņi bija sīsti ar šauteņu laidēm un pātagām. Galvenie sitēji bijuši 5. Cēsu kājnieku pulka virsnieki, kas pirms tam līdz nemaņai apdzērušies. Kad kareivji pakrituši, virsnieki tiem iešāvuši galvā.»

Par stāvokli Valmieras pulkā 1919. gada 30. septembrī iekšlietu ministrijas administratīvā departamenta direktoram tika ziņots, ka

«Valmieras pulkā ļoti daudz komunistu ideju proklamāciju izplatīts un komunistu agitatori nerimstoši agitējot sviest ieročus pie malas, kam arī, kā redzams, esot savi panākumi, jo starp kareivjiem

esot liela rūgšana, lai nobeigtu karu ar komunistiem».

Ļoti interesants šai sakarā ir Vidzemes divīzijas (4. Valmieras pulks un 5. Cēsu pulks bija šīs divīzijas pamatdaļas) komandiera pulkveža Mārtiņa Peniķa raports armijas virspavēlniekam pulkvedim Jānim Balodim 1919. gada 7. decembrī.

«Beidzoties cīņām ar vāciešiem, beigsies visu iedzīvotāju šķiru un grupu, kā arī armijas apvienojošais faktors — kopējais naids pret vāciešiem, baroniem. Pats par sevi saprotams, ka visintensīvāko darbību tagad attīstīs komunistu agitatori, kuri ar visiem spēkiem un līdzekļiem agitēs pret spēku pārvietošanu uz austrumu fronti...

Cīņa ar agitatoriem, ar lauka un karatiesām nav domājama, jo normāli šie subjekti ir pietiekoši noslīpēti, lai varētu iekš viņu darbības atrast vajadzīgo apvainošanas sastāvu priekš nodošanas tiesai...

Priekš šādas agitācijas apkarošanas, valstij un armijai kaitīgu elementu izolēšanas ir vajadzīgi cīti, tagadējai valsts iekārtai un sabiedriskai domai vairāk piemēroti cīņas līdzekļi; noņemšana koncentrācijas lēģeros, ievietošana disciplināros bataljonos un, beidzot, uz tiesas lēmuma pamata — arestantu rotās ir katrs ar saviem defektiem. Ir jārada tāds kaitīgu elementu izolēšanas veids, kurš 1) dotu iespēju bez liekām un garām formalitātēm viņu izlietot pie vajadzīgām personām un 2) kas būtu pēc savas dabas ļoti racionāls, valstiski derīgs un dotu vismazāk iespēju izmantot priekš ļaunas agitācijas.»

Peniķis atklāti uzsvēra, ka tad, ja šāds «izolēšanas institūts» netiks izveidots, naidīgo elementu darbība var «pieņemt draudošus apmērus» un tad nebūs «iespējams glābt armiju un valsti no sabrukuma».

Tāpat viņš norādīja, ka Vidzemes divīzijā ir «sevišķi daudz sarkanarmiešu, kuri, bez šaubām, nes sevī līdz šim laikam lielnieciskās armijas dīgļus».

Peniķa ziņojums liecina, ka Ulmaņa armijas augstākie virsnieki pēc bermontiešu sakāves diezgan pesimistiski vērtēja savu kareivju spējas cīnīties pret padomju spēkiem un tā saucamo iekšējo ienaidnieku — komunistiem. Vēl vairāk — Peniķi māca pamatotas bailes, ka viņam padotā divīzija un visa armija var sagraut Ulmaņa veidoto buržuāzisko valsti. Peniķis saprata arī komandantūru patvaļas, lauka un parasto karatiesu darbības abpusēji griezīgo raksturu, saprata iepriekšminētā Talsu komandanta Venta paziņojumu kaitīgumu.

Daugavgrīvā un Valmierā steidzīgi tika izveidoti mācību bataljoni, faktiski koncentrācijas nometnes, kur no pulkiem masveidīgi nosūtīja buržuāziskajam režīmam politiski neuzticamos kareivjus un pat virsniekus. Te viņus izolēja no pārējiem kareivjiem un centās salauzt ar spīdzināšanu, badināšanu, karceriem un citiem līdzekļiem.¹ Vēlāk šo «mācību» bataljonu vietā nodibināja darba bataljonus.

Pēc Friča Berga ziņām, no 1919. gada otrās puses līdz 1920. gada beigām dumpji un nemieri notika 12 buržuāziskās Latvijas armijas daļās, kad tās grībēja nosūtīt uz fronti pret Sarkanu Armiju. 1919. gada beigās vairākas reizes nemieri notika Liepājā izvietotajā 10. Aizputes kājnieku pulkā. Kad sakarā ar kāda vācu barona nošaušanu tika arestēti vairāki 10. Aizputes pulka kareivji, pulks pilnā sastāvā pieprasīja un panāca arestēto atbrīvošanu.

Daļu nemierīgo pulku kareivju divos ešelonos nosūtīja uz Rīgu, kur, kā žēlojās apsardzības ministra

¹ Par apstākļiem Daugavgrīvas mācību bataljonā minēts O. Niedres un E. Pelkausa rakstā «Buržuāzijas ceļš uz varu Latvijā» — Latvijas likteņgadi, 1987, 44.—45. lpp.

biedrs pulkvedis Laimiņš, viņi esot gājuši, dziedot «Ar kaujas saucieniem uz lūpām».

«Atlikās priekš viņu izolēšanas dibināt mācības bataljonu. Aizrādījums, it kā ievietotie mācības bataljonā ir nevainīgi, nav pamatots. Visi dokumenti tika pārbaudīti štābā un tikai, ja no karaspēka daļas tika atzīti kā kaitīgi, tad tikai tika ievietoti mācības bataljonā.»

Paskatīsimies vienā no arhīva dokumentiem par Aizputes kājnieku pulka 106 kareivju nosūtīšanu uz šo Daugavgrīvas «mācību bataljonu» 1919. gada 21. decembrī, ko parakstījis ne vairāk ne mazāk kā pats armijas virspavēlnieka štāba inspekcijas daļas priekšnieks (paraksts nesalasāms):

«Jūsu rīcībā tiek pārvesti sastāvošie pie Rīgas etapu komandanta 106 Aizputes kājnieku pulka kareivji zem virsleitnanta Grīnberga vadības. Daži no minētiem kareivjiem bija kategoriski atteikušies iet karot pret lieliniekiem un izturējušies demonstratīvi pret sūtīšanu uz fronti, un apdraudējuši ar ieročiem savus virsniekus.»

Taču Liepāju savaldīt Ulmaņa varas vīriem neizdevās. 1919. gada beigās streiku uzsākušie elektrostacijas strādnieki 1920. gada 5. janvārī kopā ar citiem pilsētas uzņēmumu strādniekiem izgāja demonstrācijā, lai pilsētas valdei iesniegtu savas prasības. Demonstrantiem uz Lielās (tagad Leņina) ielas

«uzbruka izsauktā armijas nodaļa, kas kopā ar policistiem zvērīgi piekāva demonstrantus. Demonstrāciju izklīdināja, vairākus dalībniekus arestēja, arī Liepājas komitejas locekli Kārli Pitkevicu. Apcietinājuma laikā viņu šausmīgi spīdzināja. Tiesa piesprieda viņam nāves sodu, kuru vēlāk apmainīja pret mūža katorgu, četri biedri tika notiesāti uz 6 gadiem cietumā, pieci — uz 3 gadiem.»

atceras J. Mergins.

Pēc demonstrācijas arestēja ap 40 legālo strādnieku biedrību aktivistu, pašas biedrības slēdza. Protestējot pret strādnieku arestiem un organizāciju slēgšanu, 10. Aizputes kājnieku pulks pilnā sastāvā un apbruņojumā bez virsniekiem nostājās ierindā, lai dotos uz pilsētu un strādniekus atbrīvotu. Virsniekiem izdevās pierunāt pulku nosūtīt tikai 26 cilvēku delegāciju, ko ceļā arestēja. Ar lielām pūlēm pulks tika pakļauts valdības kontrolei.

1920. gada janvārī Jelgavā izvietotajā 7. Siguldas pulkā par atteikšanos doties uz Latgales fronti arestēja 220 kareivju no kuriem 80 nošāva.

Strādnieku un kareivju nemieri uztrauca buržuāziju. 1920. gada 8. martā Tautas padomes sēdē tās loceklis Freivalds žēlojās, ka

«bez tām dziesmām, kuras Rīgā dziedāja kāds zaldātu pulciņš, mums ir zināmi arī citi fakti, kādi notikuši Ventspilī, Rīgā un arī Liepājā. Decembra un janvāra dienās notika demonstrācijas, pie kam norisinājās sadursmes starp policiju un demonstrantiem, kuri gāja pa ielām ar prasībām un lozungiem, kuriem bija noteikti komunistisks raksturs. Ir notikuši aresti un nodotas dažas personas karatiesai».

Daugavgrīvas «mācību» bataljona komandieris kapteinis Kesels 8. janvārī griezās pie armijas etapu un rajonu komandantu priekšnieka pulkveža Silenieka ar raportu:

«Lūdzu jūsu gādību dienesta labā, lai man tiktu piešķirtas tiesības sasaukt lauka karatiesu un apstiprināt viņas lēmumus.»

Bataljona komandieris raportā norādīja, ka bataljonā esot ļoti daudz tādu elementu «uz kuriem līdzšinējie sodi nekādu iespaidu neatstāj». Kā liecināja Satversmes sapulces komisijas izmeklēšana, «līdzšinējā sodu» sistēmā ietilpusi sišana (līdz 200 sitieni ar 3 pēdu gariem kokiem vai gumijas sitamiem), ieslo-

dzīšana uz vairākām dienām karcerī bez uztura un vienkārša piekaušana. Izmeklēšanas materiāli liecināja, ka Daugavgrīvas «mācību bataljonā» ievietoti arī samērā daudzi neuzticami virsnieki, kas tur tad arī saņēmuši iepriekšminētās «mācības». Plašie protesti 1920. gada jūnijā piespieda armijas vadību bataljonu izformēt, bet kapteini Keselu un leitnantu Hausmani nodot tiesai.

Ir pilnīgs pamats uzskatīt, ka plašie kareivju nemieri, darbaļaužu masu pretkara kustība un neapmierinātība ar Ulmaņa valdības iecelto komandantu patvaļu piespieda šo valdību kļūt aktīvākai pamiera sarunās ar Padomju Krieviju, bet vēlāk — 1920. gada 11. augustā parakstīt miera līgumu. Un tomēr, kaut arī karš beidzās, karastāvoklis un lauka karatiesu darbība turpinājās līdz 1924. gadam. Par upuri krita vēl daudzi revolucionāri, tai skaitā 1921. gadā naktī no 10. uz 11. jūniju Centrālcietumā nošautie LKP CK locekļi Augusts Bērce (Arājs) un Jānis Šilfs (Jaunzems), kā arī komunisti Pēteris Alksnis, Fricis Bergmanis, Oto Eglītis, Žanis Legzdiņš, Vilis Līdums, Eduards Kummermanis, Gotfrīds Mierkalns.

Kad cietuma apsardzes rota nežēlīgi sakropļotos revolucionārus atteicās nošaut, nāvessodu izpildīja 4. Valmieras pulka virsnieki — lauku karatiesas priekšsēdētājs pulkvedis Kažociņš un 3. rotas komandieris kapteinis Spulge-Spulģis.

1922. gada 30. maijā karatiesā vienam no LKP Kara organizācijas vadītājiem Mārtiņam Čučem (Upmalim) piesprieda nāvessodu pakarot, ko 1922. gada 7. augustā Centrālcietumā izpildīja.

Miera līguma noslēgšana ar Padomju Krieviju zināmā mērā ierobežoja nāvessodu izpildi, jo sākās politiskodzīto apmaiņa pret Krievijā notiesātajiem kontrrevolucionāriem. Lai izvairītos no oficiāliem tiesas procesiem, pēc kuriem sekoja oficiāls Padomju

Krievijas valdības pieprasījums par notiesāto oficiālu apmaiņu, varas iestādes šajos apstākļos sāka praktizēt notiesāto un arī nenotiesāto administratīvu izsūtīšanu uz Padomju Krieviju. Tā pārvērtās par vienkāršu pārdzīšanu pāri robežai. Daļu no izsūtāmajiem šādās reizēs nošāva — viņi it kā esot bēguši. Tā, piemēram, M. Neimane savās atmiņās stāsta, ka 1921. gada 9. jūnijā izsūtīta 97 cilvēku grupas sastāvā un no šiem cilvēkiem uz robežas nošauti divi: Kurzemes Arodbiedrību centrālbiroja prezidija priekšsēdētāja vietnieks Mozus Kupermanis un kreisās Tirdzniecības un rūpniecības strādnieku arodbiedrības aktīvistis Jēkabs Matisons. Līdzīgā kārtā uz robežas nošāva Alīdi Kvanti, Hermīni Elsi (Spīdolu), Emiliju Puriņu un daudzus citus.

Daudzi revolucionāri buržuāziskajā Latvijā tika nobendēti pratināšanas laikā, nogalināti cietumos. Mēs labi zinām Eduarda Smiltēna un Friča Gaiļa likteni. Viņu vārdā nosauktas ielas, skolās pionieru pulciņi. Krietni mazāks Latvijas iedzīvotāju loks zina par 1925. gada janvārī Kuldīgas cietumā politpārvaldes sakropļoto un naktī no 26. uz 27. janvāri vieninieku kamerā pakārto Lielnīkrāces muižas kalpu, bijušo latviešu sarkano strēlnieku Kārli Antonu. Naktī no 1933. gada 17. oktobra uz 18. oktobri reakcionārās «Tēvijas sargu» organizācijas biedri Kuldīgā nosita kreiso arodbiedrību aktivistu Žani Junkeru. 1936. gada 3. martā Centrālcietumā nomira zvērīgā cietuma režīma upuri Mārtiņš Ledainis un Nikolajs Blossfelds. 1937. gada 2. martā Rīgas termiņcietumā nepareizas ārstēšanas rezultātā aizgāja bojā politieslodzītā A. Zirne, bet tā paša gada 27. aprīlī Centrālcietumā nomira B. Eiduss, kurš tā arī nespēja atkopties pēc smagā ievainojuma aresta laikā 1934. gada jūlijā.

Cietumā nomocīto, no dažādām ilgajos ieslodzījuma gados iegūtajām slimībām mirušo cilvēku ir ļoti

daudz — tādu ir simtiem. Pieminēsim vēl tikai trīs: Martu Mendi, Jāni Bērziņu (Andersonu) un Leonu Paegli.

Mūsu pienākums ir iemūžināt šo cilvēku piemiņu rakstos, piemiņas plāksnēs. Mums atkal un atkal jānes par tiem ziņas mūsu jaunajai paaudzei, lai tā zinātu par šiem Latvijas proletariāta, darba zemniecības un darba inteligences labākajiem pārstāvjiem, kas piedalījās lielajā cīņā. Šķiru cīņas saasināšanās satricināja buržuāziskās valsts politisko sistēmu. Un pienāca laiks, kad darbaļaužu tūkstoši pēc Kārļa Ulmaņa asiņainā režīma gāšanas 1940. gada jūlijā prasīja padomju iekārtas atjaunošanu Latvijā.

Vēstures zinātņu kandidāts

O. NIEDRE

Buržuāziskās Latvijas vēsturē ir divi atšķirīgi periodi — buržuāziski parlamentārā republika un fašistiskās diktatūras gadi. Diktatūras periodu veido buržuāziskās Latvijas pēdējie 6 gadi. Robeža starp šiem diviem posmiem ir nakts no 1934. gada 15. uz 16. maiju, kad no Latvijas politiskās dzīves skatuves nozuda parlaments (Saeima), politiskās partijas un vēlētie pašvaldību orgāni un kad visu Latvijas iekšējo un ārējo politiku sāka noteikt viena persona — Kārlis Ulmanis. «Vadonis», «Zemes saimnieks», ministru prezidents un ārlietu ministrs, no 1936. gada aprīļa — «valsts un ministru prezidents». Viņš ar savu vārdu uzlika it kā zīmogu šim diktatūras periodam. Tādēļ mēs arī bieži lietojam apzīmējumu «Ulmaņa fašistiskā diktatūra».

Vai Ulmaņa režīma gadus var saukt par fašistiskās diktatūras gadiem? Vai to var darīt, tas svarīgi vēl jo vairāk tādēļ, ka mēs nelietojam un neiesakām lietot apzīmējumus «fašistiskā Latvija», «Latvijas fašistiskā armija», «fašistiskā policija», bet tomēr atstājam pēc 15. maija aizsargu organizācijai (galvenokārt K. Ulmaņa režīma militārajam balstam) «militāri fašistiskas organizācijas» apzīmējumu.

Pēdējā laikā dažu publicistu un arī televīzijas ko-

mentētāju runās un rakstos, kā arī jautājumos, ko uzdod lektoriem, šis režīms tiek apzīmēts kā «autoritārais» (tā savu režīmu dēvēja arī ulmanieši), «profašistiskais», «diktatoriskais». Šādus apzīmējumus dažkārt var atrast arī dažos Maskavas izdevumos. To var skaidrot gan kā īsto apstākļu nezināšanu (par šo Latvijas vēstures posmu ir uzrakstīts ārkārtīgi maz), gan kā mēģinājumu izskaistināt Latvijas vēsturi.

Mūs cenšas pasargāt no tās atziņas, ka mūsu zemē bijusi fašistiskā diktatūra. Bet kādi ir šo «sargātāju» argumenti? Vienīgi tas, ka, lūk, Latvijā fašisms neesot bijis tāds kā Vācijā (represiju apjoma ziņā) vai Itālijā un ka Ulmaņa režīma laikā Latvijā neesot vāji ebreji. Tiesa kas tiesa, Ulmaņa režīms atšķirās no Hitlera režīma Vācijā vai Musolini režīma Itālijā. Atšķirību būtība meklējama tajā apstākļi, ka Latvijas sociāli ekonomiskie apstākļi (lauksaimnieciska valsts ar lielu sīkburžuāzijas procentu) atšķirās no augstu kapitālisma attīstības pakāpi sasniegušās Vācijas.

Latvijā nebija monopolistiskās buržuāzijas aiz tā vienkāršā iemesla, ka nebija monopolistisko apvienību (viens sindikāts «Latvijas kokvilnas ražojumi» un četri karteļi bija drīzāk izņēmums). Arī Ulmaņa režīma gados izveidotās tā sauktās «nacionālās akciju sabiedrības» bija valstskapitālistiskie uzņēmumi. Ulmaņa režīma sociālā bāze pirmām kārtām bija lauku buržuāzija. Šim apgalvojumam, liekas, pierādījumi nav vajadzīgi? Jā, Latvijā atšķirībā no Vācijas nevajā ebrejus. Bet tos nevajā arī citās fašistiskās diktatūras zemēs — arī Itālijā līdz 1938. gadam un Ungārijā līdz 1942. gadam, arī Rumānijā, Lietuvā, Bulgārijā un citur. Tos nevajā mūsdienu Čīlē un Paragvajā. Latvijā 1934.—1940. g. atšķirībā no Vācijas, Itālijas un citām fašistiskās diktatūras zemēm, pat no Lietuvas un Igaunijas, nebija valdošās fašistiskās par-

tijas kā režīma politiskās bāzes. Daļu no šīs iztrūkstošās politiskās partijas funkcijām gan veica aizsargi. Bet visas galvenās un noteicošās fašistiskās diktatūras pazīmes — terors un apspiešana, buržuāziski parlamentārā režīma noliegums, vienpersoniskā diktatūra, sociālā demagogija un nacionālisma neapvaldītā sludināšana — bija pārstāvētas pilnīgi. Ulmanim bija arī «sava» Liepājas koncentrācijas nometne un Kalnciema katorga, bija mēģinājums arī ieviest nāvessodus visiem politiskajiem pretiniekiem, bet gan daudzo iekšējo (plašie protesti no intelīgenes aprindām), gan arī ārējo (pirmām kārtām bailēs zaudēt Anglijas valdošo aprindu labvēlību, uz kurām orientējās K. Ulmanis) faktoru ietekmē K. Ulmanis krietni atpalika no Hitlera vai Franko.

Tātad — Latvijā naktī no 1934. gada 15. uz 16. maiju notika fašistiskais apvērsums un nodibinājas fašistiskās diktatūras režīms.

Bet lasītājam rodas desmitiem jautājumu. Vispirms — kāpēc un kā tas notika? Tālāk — vai Latvijā šis apvērsums bija likumsakarīga parādība? Vai tas bija neizbēgams? Vai bija spēki, kas to būtu varējuši aizkavēt vai novērst? Jautājumi ir pilnīgi pamatoti, jo par šo apvērsumu padomju literatūrā ir gaužām trūcīgas, bieži vien fragmentāras ziņas. Ko var sacīt tagad, raugoties uz šiem notikumiem no vairāk nekā 50 gadu attāluma? Pēc autora domām, apvērsums bija neizbēgams. Kas to noteica? To noteica tie apstākļi, kādi izveidojās Latvijas iekšpolitiskajā dzīvē 30. gadu sākumā, kā arī ārējie faktori. Pie šiem ārējiem faktoriem pirmām kārtām noteikti jāmin hitleriešu nākšana pie varas Vācijā 1933. gada janvārī. Raksturojot Latvijas iekšpolitisko dzīvi, var teikt, ka 1933. gadā buržuāzija uzņēma negrozāmu kursu uz fašistiskās diktatūras nodibināšanu. Ekonomiskā krīze un ar to saistītā Latvijas proletariāta revolucionārā

aktivitāte ļoti biedēja visu buržuāziskās Latvijas virsotni.

Un pirmo triecienu, gatavojoties nomest savas diktatūras buržuāziski demokrātisko ietērpu, buržuāzija nolēma vērst pret revolucionāro kustību, pret Latvijas komunistiem. Buržuāzijai kā dadzis acī bija strādnieku un zemnieku frakcija Saeimā. To vajadzēja likvidēt vispirms. Jau 1933. gada 21. aprīlī Tiesu palātas prokurors A. Kaņepīts nosūtīja visiem apgabaltiesu prokuroriem telefonogrammu, lai viņam sūtītu ziņas par Saeimas strādnieku un zemnieku frakcijas bijušajiem un toreizējiem deputātiem, par ierosinātajām tiesas lietām pret viņiem vai izmeklēšanā esošajiem materiāliem. Tas viss beidzās ar buržuāziskajiem parlamentiem neraksturīgu praksi — izdot visu revolucionāro deputātu frakciju tiesai un turpat uz vietas viņus apcietināt. Tas notika 1933. gada 21. novembrī. Eiropas vēsture zina līdzīgu notikumu tikai Francijā 1940. gada februārī, kad tika izdoti tiesai un notiesāti parlamenta deputāti komunisti.

Sis fakts vien var dot skaidrību par «īsto demokrātiju» buržuāziskajā Latvijā. Bet arī šāda «demokrātija» vairs neapmierināja reakcionāro buržuāziju. Latvijā 30. gadu sākumā kā sēnes pēc lietus radās virkne fašistisku organizāciju, kas klaigāja par «nacionālo diktatūru», par partiju sistēmas likvidāciju utt. Spēcīgākā no tām bija «Ugunskrusta» (vēlāk «Pērkonkrusta») organizācija. Sākās fašizācijas process arī Latvijā dzīvojošo vāciešu vidū, veidojās hitleriešu «plektā kolonna».

1933. gada 24. oktobrī latviešu buržuāzijas lielākās un spēcīgākās partijas — Zemnieku savienības — deputāti iesniedza Saeimai satversmes (konstitūcijas) grozījumu projektu, kas paredzēja sašaurināt parlamenta tiesības, kā arī samazināt deputātu skaitu. Saeimā sākās šo grozījumu apspriešana, tai vajadzēja

beigties 1934. gada 18. maijā. Uz šo datumu bija nolikts satversmes grozījumu apspriešanas trešais lasījums.

Satversmes grozījumu projektu apstiprināja Zemnieku savienības konference, kas notika 1933. gada 10. decembrī. Zemnieku savienība uzņēma kursu uz diktatūru, nemaz neslēpjot, ka diktatora (vēlēta valsts prezidenta) postenim tā izvēlējusies Kārli Ulmani. Arī valsts prezidents Alberts Kviesis (Zemnieku savienības biedrs) savā 1934. gada 1. janvāra Jaungada runā atbalstīja satversmes grozījumus.

Kāda tad bija Zemnieku savienības spēku bāze, kas tai deva tiesības runāt par «Saeimas nespēcību», «partiju garu» utt.? 1931. gada rudenī notikušajās IV saeimas vēlēšanās par Zemnieku savienības kandidātu sarakstiem bija nodotas 118 443 balsis (12,25%) un tai bija 14 deputāti Saeimā (no simta).

Zemnieku savienībai (tās sociālo bāzi veidoja apmēram 40 000 lauku lielsaimniecību) bija stipras pozīcijas armijā, valsts aparatā, tās rokās faktiski atradās aizsargu organizācija. Bet ar divpadsmitprocentīgu atbalstu runāt visas tautas vārdā!... Zemnieku savienības autoritātes samazināšanos vēlētāju vidū pirmām kārtām noteica tās līdera Kārļa Ulmaņa dažādi tumši darījumi. Ne velti viņa politiskie pretinieki — latviešu sociāldemokrāti — iesauca nākamo «vadoni» par «korupcijas tēvu».

1933. gada beigās — 1934. gada sākumā uz diktatora posteni kandidēja arī vairāki citi politiskie darbinieki. Fašistiskās «Pērkonkrusta» organizācijas vadītājs Gustavs Celmiņš jau sapņoja par to, kā viņš pie Rīgas pils pieņems savas pelēkajos kreklos ģērbtās rīklurāvēju armijas parādi. Nacionālās apvienības vadītājs Arveds Bergs cerēja, ka bez viņa zināšanām un prakses neviena «nacionālā diktatūra» neiztik. Diktatora kroni labprāt sev galvā vēlējās uzlikt arī Mar-

ģers Skujenieks, kas bija izgājis politiskās evolūcijas ceļu no agrīna sociāldemokrāta līdz galējam nacionālistam.

Dažādu sīko un mazietekmīgo fašistisko grupējumu vadītājiem — «leģionāriem» (Lāčplēša kara ordeņa kavalieru un brīvības cīnītāju biedrībai «Legions»), «Saimnieciskajam centram», Latvijas Nacionālsociālistiskajai partijai, Jaunajai zemnieku savienībai — cerības uz valsts varu bija vājas. Kad K. Ulmanim viņa valdīšanas laikā jautāja, kā tad viņš bija nācis uz domām par diktatūras nodibināšanu, «vadonis» miglaini norādīja uz kādu savu runu Kurzemē 1933. gada pavasarī. Bet laikam jau viņu iedvesmoja arī 1933. gada rudenī veiktais brauciens uz Vāciju un tur redzētā hitleriešu «jaunā kārtība». Nesen Rietumos latviešu emigrantu izdevumos parādījās sensacionāla ziņa, ka viss K. Ulmaņa brauciens uz Vāciju 1933. gada rudenī esot... mistifikācija, jo šajā laikā viņš esot ārstējies profesora Jēkaba Alkšņa klīnikā, kur viņam izdarīta ķirurģiska operācija. Šo ziņu gan pamatotī apstrīd emigrantu liela autoritāte K. Ulmaņa biogrāfijas jautājumos — profesors Edgars Dunsdorfs. Par šo braucienu 1933. g. 9. novembrī Latvijas Lauksaimniecības centrālbiroja telpās K. Ulmanis nolasīja arī plašu referātu, un šo referātu plaši atspoguļoja toreizējā prese.

1934. gada sākumā apvērsuma plānotājus pasteidzināja trīs svarīgi notikumi. Pirmais: 1934. gada februāra notikumi Austrijā, kur asiņainās cīņās reakcija noņņaudza Vīneš strādnieku uzstāšanos. (Jaunums te bija komunistu un sociāldemokrātu kopējā cīņa.)

Otrais: Latvijā 1934. gadā no 24. līdz 25. februārim notika tautas balsošana par sociāldemokrātu ierosināto likumu strādnieku nodrošināšanai vecuma, darba iespējas un bezdarba gadījumā. Latvijas komunisti atbalstīja šo ierosinājumu. Balsošanā piedalījās 414 903

vēlētāji, «par» balsoja 385 453, «pret» — 27 802, 1648 balsis tika atzītas par nederīgām. Ierosinājuma pieņemšanai pietrūka 72 500 balsu. Bet ne jau tas bija galvenais! Latvijas buržuāzijai jau sāka rēgoties strādnieku vienotā fronte.

Trešais notikums bija K. Pētsa un J. Laidonera vadītais apvērsums Igaunijā 1934. gada 12. martā.

K. Ulmanis sāka rīkoties. Vispirms bija jānovāc Adolfa Bļodnieka (jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partijas vadītāja) valdība, kurā Zemnieku savienība piedalījās. Tā krita 1934. gada 2. martā, un nākamajā dienā Zemnieku savienības kongresā jau runāja, «ka nāk un tuvu ir jauni laiki». Jauno valdību sastādīt uzdeva K. Ulmanim, un 1934. gada 16. martā Saeima ar 50 pret 40 balsīm, vienam deputātam atturoties, to arī apstiprināja. Vairākums balsošanā tika panākts ar solījumiem, uzpirkšanu un citiem Latvijas parlamentārai iekārtai toreiz raksturīgiem paņēmieniem. Valdības galva un arī ārlietu ministrs bija K. Ulmanis, iekšlietu ministrs — V. Gulbis, kara ministrs — generālis J. Balodis. Šiem trim Zemnieku savienības vīriem bija noteicošā loma apvērsuma sagatavošanā un organizēšanā. Bet šeit būtu jāpiemin vēl viens Zemnieku savienības deputāts — Alfrēds Jēkabs Bērziņš, kura rokās praktiski atradās visa apvērsuma tehniskā sagatavošana. Viņš bija aizsargu štāba informācijas daļas vadītājs.

K. Ulmaņa valdība sāka savu darbību ar plašiem komunistu arestiem Liepājā, Ventspilī, Tukumā, Aizputē, Priekulē.

Latvijas komunisti vairākkārt norādīja uz fašistiskā apvērsuma draudiem. 1934. gada aprīlī izlaistajā nelegālajā uzsaukumā, kas bija veltīts 1. Maija svētkiem, LKP norādīja: «Latvijā nodibināta Ulmaņa valdība. Tā ir fašisma, kara, tautas nodevības valdība. Buržuāzija ir metusi šo vīru svaru kausos, lai tas

glābtu fabrikantus un lielsaimniekus, saliecot āža ragā Latvijas strādniekus, darba zemniekus un bezdarbniekus.» Diemžēl LKP cīņa, lai izveidotu vienotu fronti ar sociāldemokrātiem, lai Latvijā aizšķērsotu ceļu fašismam, beidzās neveiksmīgi. Par K. Ulmaņa sagatavošanos apvērsumam liecināja arī izmaiņas valsts aparātā. Lai panāktu armijas un politiskās pārvaldes atbalstu un līdzdalību, aparātā notika ievērojamas pārmaiņas. Par armijas Rīgas garnizona priekšnieku un Vidzemes divīzijas komandieri ģenerāļa K. Gopera vietā K. Ulmanis iecēla sev tuvo ģenerāli Krišjāni Berķi (viņš līdz tam komandēja Latgales divīziju). Politiskās policijas pārvaldes priekšnieku Ozoliņu, kas bija tuvs demokrātiskā centra aprindām, nomainīja Zemnieku savienības biedrs Jānis Fridrihsons. Kā K. Berķim, tā arī J. Fridrihsonam bija redzama loma Ulmaņa apvērsumā. Tas, ka Latvijā tuvākajās dienās un nedēļās var notikt apvērsums, nebija noslēpums nevienam politiskam darbiniekam. Bija arī skaidrs, ka nedz Gustava Celmiņa pārkoņkrustieši (apmēram 5000), kas bija apvienoti organizācijā «Jaunā Latvija», nedz arī «leģionāri» (150) nav tas spēks, kas izies apvērsumā.

1934. gada pavasarī notika gandrīz visu Latvijas lielāko buržuāzijas politisko partiju kongresi. Visas partijas (izņemot Latgales katoļu un zemnieku partiju) piekrita satversmes grozījumiem, «nacionālās valdības» izveidošanai utt. K. Ulmanis veikli «pasniedza» visiem pārkoņkrustiešu apvērsuma draudus. 1934. g. naktī uz 21. aprīli pārkoņkrustieši ar saviem uzsaukumiem, kas aicināja uz nacionālu diktatūru, aplīmēja gandrīz visu Latvijas pilsētu ielas. Bija jāsteidzas — satversmes grozījumu projekts K. Ulmani vairs neapmierināja (it sevišķi tas, ka Saeima noraidīja prasību, lai prezidentu vēlētu nevis tikai parlaments, bet visi vēlētaji), kaut gan tā pieņemšana arī trešajā

lasījumā praktiski bija nodrošināta. Viņš bija izšķīries par soli, ko Arveds Bergs savas avīzes «Latvis» 1934. gada 8. maija numurā ievietotajā plašajā rakstā bija nosaucis par «lēcienu tumsā». 1934. gada maijā divas nedēļas vārda pilnā nozīmē bija gatavošanās šim «lēcienam». K. Ulmanim nācās pierunāt J. Balodi, prezidentu A. Kviesi, piesaistīt apvērsuma plāniem M. Skujenieku. No kā viņš baidījās? Kas varēja stāties pretim apvērsumam un to izjaukt un nepieļaut? Strādnieku šķira. Tāpat bija zināmas neskaidriības par armijas nostāju. K. Ulmanis nebija pilnīgi drošs pat par savas partijas Saeimas deputātiem — viņš ar aizdomām skatījās uz H. Celmiņu un K. Pauļuku, un taisnība laikam ir tiem autoriem, kas norāda, ka lielākā daļa Saeimas Zemnieku savienības frakcijas deputātu par apvērsuma plāniem nebija informēti. Vismazāk šaubu radīja Ulmaņa 40 000 lielā gvarde — aizsargu organizācija ar 19 aprīņu un dzelzceļu aizsargu pulkiem. Tiesa, aizsargos parādījās arī pārkoņkrustieši. Tādēļ par biedinājumu nepaklausīgajiem 1934. gada aprīļa beigās no 5. Rīgas aizsargu pulka 5. bataljona izslēdza 46 aizsargus.

Bet ko darīja Latvijas sociāldemokrāti — lielākā Latvijas politiskā partija, kurai bija nenoliedzama ietekme uz strādnieku šķiru? 1934. gada 1. janvārī Latvijas Sociāldemokrātiskajā strādnieku partijā — tāds bija partijas oficiālais nosaukums — kopā ar «Darba Jaunatnes» organizāciju un ebreju «Bundu» bija 12 089 biedri (no tiem 8902 bija sociāldemokrātu partijas biedri). Sociāldemokrātiem bija arī sava militāra sporta organizācija «Strādnieku Sporta savienība» (agrāk «Strādnieku Sports un Sargs») jeb saīsināti SSS, kurā 1933. gada augustā skaitījās 6800 biedru. Ar šādu spēku it kā vajadzētu rēķināties. Bet velti K. Ulmanis un citi apvērsuma vadītāji uztraucās — tālāk par frāzēm sociāldemokrātu līderi negāja.

Kāpēc tā? Sociāldemokrātu partija taču nebija ieinteresēta apvērsumā, jo tas draudēja ar šīs partijas pilnīgu politisku krahu. Pastāv pieņēmums, ka sociāldemokrātu līderi gaidīja apvērsumu ne no K. Ulmaņa, bet gan no pārkoņkrustiešu puses, taču tas, liekas, nav nopietns pieņēmums, jo sociāldemokrātu līderi F. Menders, A. Rudevics, F. Cielēns, P. Kalniņš, B. Kalniņš nebija nekādi iesācēji politiskajā darbībā un labi orientējās politiskajā situācijā. Tādēļ viņu izturēšanos apvērsuma priekšvakarā var novērtēt viennozīmīgi — tā bija strādnieku šķiras apzinīga dezinformēšana, tā bija strādnieku lietas nodevība.

1934. gada 5. un 6. maijā Tautas namā (tagad P. Stučkas un Sarkanarmijas ielu stūrī) notika Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas 19. kongress. Daudzi runātāji vērsās pret fašisma draudiem. «Sociāldemokrāts» un «Strādnieku Avīze» (Liepājā) iznāca ar spilgtiem lozungiem: «Nekur nav rakstīts, ka arī Latvijā fašismam jānāk pie varas», «Katram apvērsuma mēģinājumam atbildēsim ar ģenerālstrieku un bruņotu pretestību». Varbūt daļa strādnieku jaunatnes patiešām ticēja, ka F. Menders vai B. Kalniņš sauks uz ģenerālstrieku. Komunistiem par to gan nekādu izlūziju nebija, jo visus vienotas frontes piedāvājumus reformistiskie sociāldemokrātu līderi noraidīja.

Nākamajā dienā pēc kongresa slēgšanas Tautas namā izlūkošanas nolūkā iebruka trīs virsnieki, bet naktī no 12. uz 13. maiju — korporeļu grupa. 1934. gada 5. maijā K. Ulmanim tuvais laikraksts «Pēdējā Brīdī» publicēja kāda J. Vītola rakstu, kur viņš sakarā ar satversmes grozījumu apspriešanu nāca klajā ar atklātiem draudiem Saeimas deputātiem: «Apspriežiet, vēl ir laiks!»

Tam visam pievienojās nepieredzēts skandāls. Saeimā jaunsaimnieku partijas deputāts J. Breikšs pastāstīja sociāldemokrātiem par iekšlietu ministrijas

administratīvā departamenta direktora J. Anšmita kādā Rīgas restorānā dzērumā izteiktiem vārdiem par drīzo apvērsumu, kas bijuši domāti Latgales aizsargu pulku komandieriem. Saeima, aizklāti balsojot, ar 46 pret 42 balsīm, trijām atturoties, pieņēma priekšlikumu «uzdot valdībai nekavējoties atlaist no valsts dienesta iekšlietu ministrijas administratīvā departamenta direktoru Anšmitu». Bet reakcionāru un apvērsuma gatavotāju spiediens bija tik liels, ka pēc trim dienām Saeima, arī aizklāti balsojot, šo lēmumu atcēla. Lūk, neliela aina no pēdējām parlamenta sēdēm. Ar nepieredzētu cinismu A. Bērziņš 4. maija sēdē teica: «Mēs domājam, ka Latvijai jāpaliek demokrātiski pilsoniskai valstij. Mums demokrātiskā Latvijas valsts nav etaps uz kādiem jauniem apstākļiem, mums demokrātija nav mērķis kaut kādām tālākām cīņām.»

Kāda tur «demokrātija», kāda tur «demokrātiski pilsoniska valsts», ja pat 8. maijā Saeimas sēdē otrajā lasījumā pieņemtie satversmes grozījumi vairs nav pieņemami! Ulmanis izšķīrās rīkot apvērsumu naktī no 15. uz 16. maiju. Viņa rīcībā nonāca informācija no diezgan apšaubāmiem avotiem: it kā uz šo dienu apvērsumu nolikuši «leģionāri» un «gatavojas apšaut valdības un Saeimas locekļus». Diez vai pats K. Ulmanis ticēja šādai versijai...

1934. gada 15. maijā K. Ulmaņa vadībā notika parlamenta apstiprinātās, t. i., likumīgās, valdības pēdējā sēde. Tā sākās pulksten 13.20 un beidzās 15. Tajā pašā dienā pulksten 17.05 sākās IV saeimas 9. sesijas devītā sēde, kas beidzās 19.52. Tajā vairs nav daudz deputātu, arī no sēdes jau laikus aizgājušais K. Ulmanis.

Šajās stundās kara ministrs ģenerālis J. Balodis nodeva Rīgas, Daugavpils, Liepājas un Pļaviņu (tur atradās Latgales divīzijas štābs) apgabalu garnizonu priekšniekiem šādu telefonogrammu: «Daugavpils, Lie-

pājas un Pļaviņu garnizonu priekšniekus pakļauju tieši garnizona dienesta ziņā Rīgas apgabala garnizona priekšniekam ģenerālim Berķim, kuram turpmāk izpildīt arī pēdējā apgabala garnizona priekšnieka pienākumus.» Ar šo rīkojumu bija paralizēta toreizējā armijas komandiera ģenerāļa M. Peniņa jebkura iespēja iejaukties notikumu gaitā.

Faktiski 15. maija vakarā apvērsums bija jau sācies. Bet valdības nams K. Valdemāra ielā 3 bija pilnīgi tumšs. (Šajā namā atradās gan ārlietu ministrija, gan arī valsts kanceleja, tur notika ministru kabineta sēdes). Pa ieejas durvīm (ar nosacītu paroli «Jelgava») tika ielaisti 15. maija nākamie «varoņi».

K. Ulmaņa dienesta dzīvoklī (tas atradās nama 4. stāvā ar logiem uz tagadējo 2. vidusskolu un Gorkija ielu) ieradās J. Balodis un A. Bērziņš, vēlāk šeit parādījās arī iekšlietu ministrs V. Gulbis un M. Skujenieks. Stāvu zemāk, ministru kabineta uzgaidāmajās telpās, pulcējās apvērsuma militārais štābs ar ģenerāli K. Berķi priekšgalā. Te bija arī aizsargu priekšnieks K. Prauls, J. Anšmits (tam bija pakļauta Latvijas policija), pulkvedis O. Fogelmanis un citi. Pēc pulksten 11 šeit ieradās sakaru virsnieki no visām Rīgas garnizona karaspēka daļām. No šejienes nāca rīkojums, un 6. Rīgas kājnieku pulks (pulka komandieris R. Klinsons) pulkst. 11 no savām mītnēm Maskavas priekšpilsētā devās uz Rīgas centru. Kad pulka daļas nonāca Rīgas Centrāltirgus rajonā, tika uzplēstas slepenas paketes ar ziņojumiem ieņemt valdības iestādes un stratēģiskos punktus pilsētā. Viens pulka vads ieradās arī valdības namā. No apvērsuma štāba nāca rīkojums Jēkabpils aizsargu pulkam doties uz Rīgu. Uz Rīgu vajadzēja doties arī Rīgas apriņķa un Jelgavas aizsargiem ar organizācijas «Iepnumu» — Jelgavas tirgotāju dāvāto tanketi. Uz Rīgu tika izsaukti ap 2500—3000 aizsargu, ļoti liela un aktīva

loma apvērsuma rīkošanā bija 5. Rīgas aizsargu pulka sakaru bataljonam, kura rīcībā atradās daudzi motocikli. Un tā pulksten 23 pilnīgā tumsā (un tas notika ministru prezidenta dzīvokli un valdības namā!), tikai uzraujot sērkociņu, sēž «atjaunotās Latvijas» vadītāji K. Ulmanis, J. Balodis un A. Bērziņš. A. Bērziņš atnesis apvērsuma rīkotāju manifestu, kurā K. Ulmanis izdara dažus grozījumus. Pirmtekstā bija minēts, ka valdībai ir nācis zināms, ka «leģionāri» gatavo valsts apvērsumu. «Leģionārus» viņš nosvītvoja, to vietā ierakstīja «neatbildīgu grupu vadību».

Manifests, kas 1934. gada 16. maija rītā parādījās Rīgas ielās ar K. Ulmaņa un J. Baloža parakstiem, bija meln, demagoģijas un nacionālistisku saukļu pilns. Tajā tika apgalvots, ka, ievēdot izņēmuma stāvokli (t. i., kara stāvokli), šī rīcība «nav vērsta pret Latvijas demokrātiju», ka apvērsums «dos mums Latviju, kurā nebūs vietas ne šķiru, ne naida politikai, kur vienādi būs visi Latvijas darbīgie tautas dēli — zemnieks un pilsētnieks, strādnieks un ierēdnis»... Apvērsuma vadītāji, kuri pat savu partiju — Zemnieku savienību — neinformēja par gaidāmo apvērsumu, atsaukā uz «tautas gribu».

Kamēr iekšlietu ministrs V. Gulbis diktēja mašīnrakstītājam šī «vēsturiskā manifesta» tekstu, Rīgas ielās jau saimniekoja «stipras un latviskas Latvijas» idejas nesēji. Uz Rīgas Tautas namu devās 5. Cēsu kājnieku pulka bataljons (pulka komandieris F. Virsaitis) ar zenīrtilērijas pulka bateriju. Šī 5. Cēsu pulka kareivji 1905. gada parkā nostādīja ložmetējus pret Rīgas strādnieku rajonu. Bez pretošanās tika ieņemts Tautas nams, Rīgas komandants V. Malceņnieks vadīja Saeimas nama ieņemšanu un arestēja Saeimas komandantu R. Lielbiksi. Politpārvaldes špiki, policisti un aizsargi naktī devās veikt svarīgu uzdevumu — arestēt «jaunās Latvijas» ienaidniekus, pir-

mām kārtām sociāldemokrātu līderus un arī dažus K. Ulmaņa pretiniekus no buržuāzijas nometnes (P. Leikartu, M. Kaļistratovu, dažus jaunsaimnieku partijas līderus u. c.).

Sajā naktī Saeimas prezidenta P. Kalniņa vasarnīcā Mežaparkā atskanēja šajā laikā vienīgais šāvieni, ko griestos raidīja SSS vadītājs B. Kalniņš, it kā bez tā nevarētu padoties. Vasarnīcā tika atrasti 90 revolveri, 4 šautenes, viena patšautene, pie sociāldemokrāta J. Celma — 23 revolveri, pie K. Ulpes — 20. Vēl ilgi aizsargi mēģināja atrast slepenās sociāldemokrātu «ieroču kaltuves» Tautas namā, blokmājās pie 1905 gada parka un Ausekļa ielā. Pat iekšlietu ministra V. Gulbja paziņojums par 2000 latu lielu godalgu tam, kurš tādas uzrādīs, neko nedevis. Šis «ieroču kaltuves» bija nepieciešamas tikai apvērsuma pamatojumam, tikai lai runātu par draudiem... «Latvijas demokrātiskajai iekārtai», kuru paši ulmanieši iznīcināja naktī no 15. uz 16. maiju.

Apvērsuma rīkotāji un izvedēji labi apzinājās, kas viņiem var draudēt neveiksmes gadījumā. Veltī meklēt aizsargu un policijas rīkojumus vai telefonogrammas par apvērsuma īstenošanu. Tās jau laikus bija iznīcinātas. Par buržuāziskās Latvijas konstitūcijas (satversmes) pārkāpēju un zvēresta laužēju jāuzskata toreizējais Latvijas prezidents A. Kviesis, kā arī toreizējais Latvijas armijas komandieris ģenerālis M. Peniķis un armijas štāba priekšnieks ģenerālis M. Hartmanis. 1934. g. 16. maija naktī Ulmanis esot Kviesi informējis par apvērsumu un divus gadus vēl atļāvis palikt valsts prezidenta postenī.

«Atjaunotās Latvijas» darbs sākās ar komunistu un sociāldemokrātu arestiem, ar strādnieku arodbiedrību telpu graušanu, ar sarkano karogu dedzināšanu. Maija beigās Liepājā tika izveidota koncentrācijas nometne (sākumā to gribēja organizēt Bolderājā). Tajā ievie

toja dažus simtus no tiem, kuri tika arestēti naktī no 15. maija uz 16. maiju. Bet aresti turpinājās arī turpmākajās dienās. Rīgā, Liepājā, Daugavpilī, Ventspilī, visā Latvijā. Ar 1934. gada 15. maiju visā valstī tika ievests kara stāvoklis. Sādu telefonogrammu pa visu Latviju izsūtīja ģenerālis K. Berķis. Vēlāk, t. i., 16. maija rītā, tas rikojuma veidā ar K. Ulmaņa un J. Baloža parakstiem parādījās Rīgas ielās. Kara stāvoklis Latvijā ilga 1371 dienu no 1934. gada 15. maija līdz 1938. gada 15. februārim — to regulāri pagarināja uz 6 mēnešiem. Tas bija pirmais jaunā režīma rikojums. Tam sekoja rikojums par Saeimas darba apturēšanu, Saeimas prezidija locekļi tika internēti.

Bija apturēta visa 103 politisko partiju darbība, slēgts 31 laikraksts, apturēta 29 arodbiedrību darbība (ar 29 460 dalībniekiem). No 11 071 Latvijā pastāvošās biedrības un savienības apmēram 7 tūkstošiem iecēla likvidācijas komisijas. 178 biedrības tika slēgtas nekavējoties, 312 biedrībām tika ieteikts likvidēties pašām. Tika apturēta 60 pilsētu domju darbība un likvidētas apriņķu valdes. No 60 pilsētu galvām tika atstāti 24, bet atlaisti 36. Tāpat tika atlaisti visi 1455 ievēlētie pilsētu domnieki. No 203 pilsētu valžu un 197 revīzijas komisiju locekļiem no jauna tika iecelti attiecīgi 133 un 181. No Latvijas 517 pagastu vecākajiem 263 pagastos iecēla jaunus vecākos. Tika no mainīti 45% pagastu valžu locekļu. Saglabājās garu garie neuzticamo pagasta valžu locekļu saraksti, kuros līdzās sociāldemokrātiem pārsvarā figurēja jaunsaimnieku partijas biedri.

No Rīgas pašvaldību dienesta pēc apvērsuma tika atlaisti 707 darbinieki. No skolām masveidīgi atlaida progresīvos skolotājus. Visas politiskās sapulces un demonstrācijas tika noliegtas, biedrību sapulces drīkstēja notikt tikai ar prefekta vai apriņķa priekšnieka (policijas priekšnieka) iepriekšēju atļauju. Tas pats

attiecās arī uz visāda veida sarīkojumiem (pat skolēnu klases vakariem). 1934. gada 17. maijā «Pēdējā Brīdī» bija ievietots paziņojums, ka pēc kara laika noteikumiem jāpiesaka prefektūrā un jāsaņem atļauja kāzu, kristību, bērū, vārda un dzimšanas dienu un tamlīdzīgām svinībām, ja tajās piedalās vairāki viesi. Pretējā gadījumā likuma pārkāpējiem draudēja bargs sods. Šeit komentāri lieki.

Tādi bija pirmie jaunā režīma soļi, tāda bija, K. Ulmaņa ideologu vārdiem runājot, «atjaunotā Latvija» un «trešā atbrīvošana». Šī režīma «varoni» kā pirmais uz valdības nama kāpnēm 16. maija rītā apsveica fašistiskās Itālijas sūtnis Latvijā Mameli. Viņš labi saprata nodibinātā režīma radniecību ar režīmu Itālijā.

Un, lai gan par apvērsuma norisi gan Ulmaņa diktatūras gados, gan arī tagad ārzemēs ir publicēts samērā daudz materiālu ar dažādu ticamību faktiskajam materiālam, paliek vēl daudz neskaidru jautājumu. Piemēram, vai sociāldemokrātu līderi un konkrēti B. Kalniņš bija informēti, ka naktī uz 16. maiju notiks apvērsums? Vai «leģionāru» vadībai pirms 15. maija bija kādi kontakti ar armijas vadību (konkrēti ar ģenerāli R. Kļaviņu un pulkvedi O. Grosbartu)? Vai tā bija tikai sagādīšanās, ka 15. maija vakarā Rīgas lidlaukā Spilvē nolaidās liela Vācijas transportlidmašīna, lai nākamajā dienā aizvestu uz Vāciju latviešu žurnālistu delegāciju? Varbūt lidmašīna bija paredzēta savērnieku bēgšanai apvērsuma neizdošanās gadījumā?

1934. gada 18. maijā pēc ilgas kaulēšanās un apsvēršanas tika sastādīta Kārļa Ulmaņa jaunā valdība. Kā tika teikts valdības deklarācijā, «Saeimas funkcijas līdz satversmes reformas izvešanai izpilda ministru kabinets». Ulmaņa diktatūras gados neviens tā arī nesagaidīja toreiz solīto «satversmes reformu».

«Nacionālās vienības» jeb «nacionālās atdzimšanas» jaunās valdības pirmajā sastāvā ietilpa: ministru prezidents un ārlietu ministrs K. Ulmanis, ministru prezidenta biedrs M. Skujenieks, finanšu ministrs — L. Eķis, iekšlietu ministrs V. Gulbis, izglītības ministrs — L. Adamovičs, kara ministrs — J. Balodis, satiksmes ministrs — B. Einbergs, zemkopības ministrs — J. Kauliņš, tautas labklājības ministrs — V. Rubulis, tieslietu ministrs — H. Apsīts). No šī sastāva vienīgi H. Apsīts un, protams, K. Ulmanis, saglabāja savus posteņus, pārējie vēlāk krita nežēlastībā.

Fašistiskais apvērsums un tā rezultātā izveidotais Ulmaņa fašistiskais režīms ir drūma lappuse Latvijas politiskajā vēsturē. Tas bija smags trieciens Latvijas revolucionārajai strādnieku kustībai. Bet salauzt un iznīcināt revolucionāro kustību tas nespēja. Arī smagajos Ulmaņa režīma apstākļos Latvijas komunisti turpināja revolucionāro cīņu, tie panāca strādnieku šķiras vienotas frontes izveidošanu, panāca antifašistiskās frontes izveidošanu. Ulmaņa režīma gadi ir 1940. gada sociālistiskās revolūcijas priekšvēsture. Uz šī režīma drupām Latvijā izveidojās jaunā sociālā iekārta.

Vēstures zinātņu kandidāts
E. ZAGARS

PAR PADOMJU VARAS PRETINIEKU, KAPITĀLISTISKO UN DEKLASĒTO ELEMENTU PĀRVIETOŠANU 1941. GADA 14. JŪNIJĀ

1987. gada 14. jūnijā pie Brīvības pieminekļa Rīgā notika Rietumzemju raidstaciju inspirētas pretpadomju akcijas. Sakarā ar to izskanēja prasība, lai vēsturnieki sniegtu sabiedrībai padomju orgānu 1941. gada 14. jūnija operācijas skaidrojumu atklātības garā.

Tūlīt gan jāatgādina, ka «14. jūnija» principiāls koncentrēts novērtējums jau sniegts «Latvijas PSR vēstures» III sējumā, kas izdots 1958. gadā (krievu valodā) un 1959. gadā (latviešu valodā). Šī kritiskā analīze tika atkārtota gan grāmatā «Kara dienās» (1964. g.), gan kolektīvajā darbā «Latviešu tautas cīņa Lielajā Tēvijas karā» (1966. g. latviešu valodā un 1970. g. krievu valodā). Diemžēl 70. gados un 80. gadu sākumā vēstures literatūrā par «labu toni» kļuva šādu smagu un dramatisku notikumu noklusēšana. Tiesa, PSKP XXVII kongresa lēmumi, tā prasība — neapiet asās šķautnes, runāt taisnību ļāva «Latvijas PSR vēstures» (divos sējumos) autoru kolektīvam atjaunot īsu «14. jūnija» vērtējumu. Par nožēlošanu grāmatas tirāža (15 000 eksemplāru) bija pārāk maza, lai minētā notikuma skaidrojumu novadītu līdz pietiekami plašai lasītāju saimei.

Tādējādi pēdējos gadu desmitos izaugušas paauzdes, kas nav pārdzīvojušas 40. gadu skaudro īste-

nību un kas turklāt vienīgo informāciju par «grūtajiem jautājumiem» nereti guvušas no aizvainoto personu nostāstiem un Rietumu radiobalsim. Viegli saprotams, ka šādas dezinformācijas ietekmē daži labs jaunie cilvēki mūsu republikā viegli padevās «Amerikas Balss» un «Brīvās Eiropas» provokatoriskajam aicinājumam atzīmēt «Latvijas sovetizācijas rezultātā bojā gājušo piemiņu».

Sis raksts ir pirmais mēģinājums uz autora rīcībā esošo datu pamata kaut cik konkrētāk ielūkoties 1941. gada 14. jūnija izsūtīšanas akcijas problēmā, sniegt tās izpratnes koncepcijas pamatmetus.

* * *

Mūsaprāt, lai zinātniski izskaidrotu «14. jūnija» pasākumus, vispirms jāatceras divi pamatfakti: pirmkārt, tie Latvijā notika saasinātas šķiru cīņas apstākļos un, otrkārt, hitleriskās Vācijas iebrukuma tiešā priekšvakarā (karš sākās pēc 8 dienām!).

Izgaismojot sociālistiskās revolūcijas uzvaru Latvijā 1940. gadā, mēs allaž ar gandarijumu atzīmējam, ka tā guva panākumus bez pilsoņu kara. Mūsu tēvzemē 1940. gada vasarā bija izveidojusies tik īpatnēja situācija, ka buržuāzijai atņēma varu mierīgā ceļā. Tik nepieredzēti plašu strādnieku šķiras, visu darbaļaužu antifašistiskās revolucionārās enerģijas uzbangojumu LKP vadībā acīmredzot nebija gaidījis nedz K. Ulmanis, nedz visa fašistiskā vadošā virsotne, kas uz kādu laiku nonāca turpat vai šoka stāvoklī. Buržuāzijas apjukumu vēl vairāk pastiprināja tas, ka tā nevarēja lolot nekādas cerības uz Rietumu imperiālistu tūlitēju intervenciju, jo viņi bija iesaistījušies savstarpējā karā. Kaut gan Sarkanās Armijas daļas, kas bija izvietotas Latvijas teritorijā, neiejaucās mūsu zemes iekšējos notikumos, taču ar savu klātbūtni tās —

līdzīgi katalizatoram ķīmiskā reakcijā — veicināja revolūcijas mierīgu norisi un drīzu uzvaru.

Varas nomaiņai bez bruņotas sacelšanās bija milzīga pozitīva nozīme. Būtībā nebija cilvēku upuru un asinsizliešanas, saglabājās visas materiālās un garīgās vērtības. Bez jebkāda atjaunošanas perioda varēja sākties jaunās dzīves celtniecība.

Taču mēs bieži vien aizmirstam, ka revolūcijas mierīgai uzvarai, tāpat kā medaļai, ir arī otra puse. Kapitulācija darba tautas pārspēka priekšā ļāva buržuāzijai saglabāt savus plašos kadrus, kas 20 gadus bija specializējušies darbaļaužu apspiešanā un apmulkošanā, bet pēdējos 5 gados — arī masu apziņas fašizācijā. Īpaši jāatzīmē buržuāziskās valsts represīvais piespiedu aparāts — policijas un tiesu orgānu ierēdņi, aizsargi (pirms kara tajos bija ap 32 tūkstoši locekļu, bet kopā ar aizsardžu un jaunsargu palīgorganizācijām — pāri par 60 tūkstošiem cilvēku), virsniecības un instruktoru reakcionārā daļa. Nevar neņemt vērā arī tādu fašistiskās jaunatnes organizāciju, kā «Vanagi», kurā sastāvēja ap 16 tūkstošu augstskolu un tehnikumu studentu, ģimnāziju vecāko klašu audzēkņu.

Saprotams, ka kardinālo pārveidojumu ietekmē buržuāziskajā inteliģencē, ierēdniecībā un jaunatnē norisa diferenciācijas process. Daļa labvēlīgi uzņēma pārkārtojumus, aktīvi iekļāvās tajos vai vismaz lojāli pildīja savus pienākumus. Taču cita daļa — un to nepārprotami apliecināja tālākie notikumi — nesamierinājās ar padomju varu, joprojām palika nikna darbaļaužu pretiniece. Viņi līdz ar Latvijas buržuāzijas lielāko daļu nebija atmetuši nodomu sev izdevīgos starptautiskos apstākļos atkārtot kontrrevolūcijas importu pēc 1919.—1920. gada parauga, lai mēģinātu restaurēt kapitālismu, atgūt zaudētos īpašumus un «siltās vietiņas», tiesības sēdēt uz darbaļaužu kakla.

Ņemot vērā, ka Latvijas buržuāzija nodeva varu darbatautai bez bruņotas pretošanās, padomju varai bija jāapliecina augstsirdība pret uzvarēto ienaidnieku. Nebija ne bijušo varasvīru apcietināšanas, ne tiesas procesu pret viņiem. Daudzi strādnieki ne reizi vien ar šādu visupiedošanu, sava veida vispārēju amnestiju fašistiskās diktatūras vadītājiem un tās kalpiem izteica neapmierinātību. Uzsējoties tautas sapulcēs tiekoties ar darbaļaudīm (1940.—1941. gadā es strādāju Ilūkstes apriņķī) man, tāpat kā citiem lektoriem un referentiem, vairākkārt uzdeva jautājumus, kāpēc Ulmanis nesauņema taisnīgu tautas sodu, kādēļ buržuāziskās armijas leitnants, kas, kalpojot soda rotā, mēdza bieži «dot pa purnu» kareivjiem, tagad mierīgi strādā kādā apriņķa iestādē utt. Ko mēs atbildējam? Padomju vara par veciem grēkiem nesoda. Cita lieta, ja sāks no jauna... Patiešām, tikai tad, kad buržuāzija sāka veidot savu pagrīdi, kopot spēkus bruņotai cīņai, padomju vara bija spiesta kontrevolucionārus saukt pie atbildības. Katrā ziņā nav padomju varas vaina, ka ultranacionālisti padomju varas humāno attieksmi saprata aplami, neņēma vērā brīdinājumu, ka darbaļaužu vara būs spiesta dot pretsitieni, ja viņas pretinieki sāks aktīvu pretdarbību.

Faktu analīze liecina, ka šķiru cīņā Padomju Latvijā 1940.—1941. gadā skaidri izdalāmi trīs posmi. 1940. gada vasarā nacionālistiskā buržuāzija ar padomju varu ieturēja sava veida pamieru. Tiesa, šajā šķiru cīņas posmā buržuāzijas reakcionārā daļa jau plaši lietoja pasīvus līdzekļus, izvēloties apslēptas pretestības un maskētas graužošanas darbības taktiku. Melnās baumas, tautu ienaida paklusa kultivēšana — tas šķiet, bija pats masveidīgākais šķiras ienaidnieka pretdarbības līdzeklis. Izņēmums bija Latvijas nacionālo ciālistu (fašistu) organizācija «Pērkonkrusts», kas jau kopš 1940. gada jūlija dienām sāka veidot pagrīdes

tīklu, vākt ieročus, gatavoties bruņotai cīņai pret padomju varu.

Otrais posms sākās 1940. gada rudenī. Līdzās «Pērkonkrustam» sāka veidoties citas ekstrēmo nacionālistu pagrīdes grupas un organizācijas: «Tēvijas sargi», «Latvijas atbrīvošanas kaujas organizācija», «Jaunlatvieši», «Latviešu nacionālais leģions» un citas. Tajās ieplūda daudzi bijušie aizsargi un policisti, paši reakcionārākie buržuāziskās armijas virsnieki, korporeļi un fašistiskā valsts aparāta ierēdņi.

Viena no vislielākajām bija pretpadomju organizācija «Tēvijas sargi» («TS»), kas bija izveidojusies Rīgā jau 1940. gada rudenī. Tās dibināšanas iniciators bija liela namīpašnieka dēls Latvijas universitātes students V. Kļaviņš. Tika izveidots organizācijas vadošais centrs ar trim nodaļām. Ārējo sakaru nodaļu vadīja bij. buržuāziskās armijas vec. leitnants J. Viņņš. 1941. gada februārī viņš nodibināja sakarus ar Vācijas izlūkdieneņa rezidentu, kas strādāja organizācijā UTAG (tā bija vācu repatriantu īpašumu likvidācijas organizācija Rīgā ar filiāli Liepājā). Kara nodaļu vadīja Sarkanās Armijas Latviešu teritoriālā korpusa 613. artilērijas pulka leitnants L. Sala. Nodaļas uzdevumos ietilpa: meklēt un uzglabāt ieročus un munīciju, vākt spiegošanas ziņas Vācijas izlūkdieneņam, sagatavot organizācijas locekļus karadarbībai. Trešā bija agitācijas nodaļa, kuru vadīja Latvijas telegrāfa aģentūras (LTA) aparāta darbinieks J. Cālītis. Nodaļas rīcībā bija pagrīdes tipogrāfija (divi papirogrāfi un rotators). Tā sagatavoja un izplatīja nelegālu pretpadomju žurnālu «Ziņotājs» (izdeva 6 numurus, katru 40—80 eksemplāros). Organizācijai bija mērķis — sagatavoties padomju varas gāšanai un fašistiskā režīma nodibināšanai. Šai nolūkā vairākās Latvijas PSR pilsētās tika izveidotas kaujas grupas, kurās apvienojās pret tautas varu naidīgi noskaņotas per-

sonas, kas aktīvi gatavojās bruņotai cīņai kara gadījumā. Lai koordinētu kopīgas akcijas, «TS» vadība uzturēja sakarus ar citām pretpadomju organizācijām. Pēc tam, kad daļa šās pagrīdes organizācijas locekļu bija apcietināta, kļuva skaidrs, ka tā darbojas pēc Vācijas izlūkdienesta norādījumiem.

Lai saglabātu savus kadrus, vairums pretpadomju organizāciju un grupu joprojām vairījās no atklātas cīņas, kurā tās ātri sakautu. Piekopjot nogaidīšanas taktiku, tās vervēja sev jaunus biedrus, vāca ieročus, izplatīja provokatoriskas baumas.

Kā liecina plaši pazīstamo vēsturnieku E. Zagara un J. Dzintara pētījumi, tikai 1941. gada pavasarī šķiru cīņā Latvijā sākās krass pagrieziens. Sim, trešajam posmam raksturīga cīņas saasināšanās, ultranacionālistu pāreja uz aktīvu pretdarbību. Daudzi lielsaimnieki atklāti sāka runāt par padomju varas galu, par izrēķināšanos ar padomju varai uzticamajiem cilvēkiem. Sur un tur izkāva lopus un pat organizēja uzbrukumus atsevišķiem padomju aktīvistiem. Latvijā sakās plaši mežu ugunsgrēki. 1941. gadā no janvāra līdz maijam notika 450 ugunsgrēku, zaudējumi sasniedza 2,2 miljonus rubļu. Naktī no 17. uz 18. aprīli tika nodedzināts Puikules pagasta izpildu komitejas nams. Tāpat tika nodedzinātas Praviņu MTS ēkas. Kulaki izvērta niknu zemes ieguvēju iebaidīšanas kampaņu, kuras rezultātā desmitiem jauno zemes ieguvēju atteicās no zemes. Cēsu apriņķa Ogres pagastā, piemēram, visi jaunie zemes ieguvēji atteicās no piešķirtās zemes, Liepas pagastā — 14, Drabešu pagastā — 26. Šādi fakti tika atzīmēti gandrīz visā Latvijā. Rīgas apriņķa austrumu daļā vietām nonāca tik tālu, ka aizsargi sāka atklātas pretpadomju akcijas. Zīmīgi, ka manāmi aktivizējās arī pilsētu buržuāzijas reakcionārās grupas. Jūnija vidū notika vairāki terora akti pret partijām un padomju darbiniekiem. Aizvien vairāk ekstrēmo

nacionālistu pārgāja pagrīdē, sāka pulcēties mežos.

Rodas jautājums: kas tad izsauca šādu strauju šķiru cīņas saasināšanos, buržuāzijas ekstrēmo grupu un organizāciju pāreju vispārējā pretuzbrukumā? Pirmkārt, tas, ka pretinieks jau bija visumā atzīlībis no saņemta trieciēna 1940. gada jūnija—jūlija dienās, attāpies no smagā zaudējuma, bija guvis iespēju kārtot savas rindas. Otrkārt, šķiras pretinieka aktivizēšanos, tā pretestības pastiprināšanos noteica sociālistisko pārkartojumu padziļināšanās. 1941. gada pavasarī Latvijas laukos sāka straujāk attīstīties sociālistiskais sektors. Līdzās MTS un MZIP (Mašīnu un zirgu iznomāšanas punkti) radās pirmie 33 sovhozi. Plaši veidojās zemes kopapstrādāšanas sabiedrības, nodibinājās pirmie 3 lauksaimniecības arteļi. Vienlaikus nacionalizēja 476 lielsaimniecības, kas piederēja dažādiem vecā režīma dižvīriem. Buržuāzija saprata, ka visi šie pasākumi ir kardinālo sociālistisko pārveidojumu ieskaņa Latvijas laukos, bet tas ar laiku nenovēršami novestu pie lauku buržuāzijas kā šķiras likvidācijas. Tomēr galvenais faktors, bez šaubām, bija hitleriskās Vācijas iebrukuma draudu strauja palielināšanās, kas latviešu ekstrēmo nacionālistu rindās spēji atmodināja cerības uz revanšu. Var droši apgalvot: ja nebūtu cerību uz drīzu kara konfliktu, uz Vācijas iebrukumu, Latvijas buržuāzija (izņemot dažas ekstrēmistu grupas) nekad nesāktu tik plašas avantūras.

Labi zināms, ka latviešu buržuāzija nekad nav bijusi patstāvīgs politisks spēks. Kam tik tā nav kalpojusi! Krievijas caram un Vācijas ķeizaram, angļu un amerikāņu imperiālistiem... Tagad savā aklajā šķiras naidā tā bija gatava doties Hitlera kalpībā, kaut gan tas draudēja latviešu tautai ar pārvācošanu, pārvietošanu un fizisku iznīcināšanu. Pretpadomju pagrīde Latvijā izmisīgi meklēja (un arī atrada) sakarus ar «trešā

reiha» izlūkdienestu, vāca tam slepenas ziņas. Tā latviešu buržuāzijas ekstrēmie grupējumi pakāpeniski sāka pārtapt par hitleriskās Vācijas speciālo dienestu palīgaparātu, par tās «piekto kolonnu» (Pielikums №1). Bet tas jau bija ļoti bīstami mūsu valsts drošībai un aizsardzībai.

Atsauksimies uz pavišam slepeniem Vācijas militārā izlūkdienesta dokumentiem, kas šobrīd glabājas Polijas Tautas Republikā. Lūk, ko ziņoja abvēra II (Austrumprūsijas) daļa 1941. gada 21. maijā: «Sacelšanās Baltijas valstīs ir sagatavota, un uz to var droši paļauties. Pagrīdes sacelšanās kustības attīstība ir jau tik stipri progresējusi, ka rodas zināmas grūtības tās dalībniekus atturēt no priekšlaicīgām akcijām. Viņiem nosūtīts rīkojums sākt darboties tikai tad, kad vācu karaspēks, virzīdamies uz priekšu, būs pienācis klāt attiecīgajam apvidum, lai krievu karaspēks nevarētu sacelšanās dalībniekus padarīt nekaitīgus.» Tās 1941. gada 3. jūnija ziņojumā bija teikts, ka bruņotās vietējo nacionālistu grupas jau saņēmušas uzdevumu — pēc Vācijas uzbrukuma Padomju Savienībai sagrabt un apsargāt (vai sabojāt, bet nevis iznīcināt) Padomju Latvijas teritorijā 16 militārus objektus, arī Rīgas, Kuldīgas un Madonas radiostacijas, dzelzceļa un šosejas tiltus Daugavpilī un Jēkabpilī un citus svarīgus objektus. Tas pats militārā izlūkdienesta orgāns 1941. gada 13. jūnijā ziņoja, ka Latvijā (tāpat arī Lietuvā un Igaunijā) signālu gaidot pagrīdes nacionālistisko sacelšanās organizāciju tīkls, kas pildot abvēra II (Austrumprūsijas) daļas uzdevumus (Pielikums № 2).

Neviena valsts vara šādos apstākļos nebūtu sēdējusi, rokas klēpī salikusi. Pasīva vērotāja lomā nepalika arī padomju vara. Balstīdamies uz Latvijas darbaļaužu modrību, republikas drošības orgāni atklāja vairākas ultranacionālistu pagrīdes organizācijas un deva tām spēcīgus triecienus. Atklāja arī dažas to sakaru līnijas

ar fašistiskās Vācijas izlūkdienestu. Pavisam līdz kara sākumam tika likvidētas četras vācu izlūkošanas rezidentūras, kas bija cieši saistītas ar vietējām pretpadomju organizācijām un grupām.

Padomju orgāniem aizvien vairāk kļuva skaidrs, ka valsts rietumu robežas tuvumā, Sarkanās Armijas priekšējo daļu tiešā aizmugurē hitleriskās Vācijas speciālo dienestu paspārnē veidojas spiegu un diversantu grupu tīkls. Saistot visas savas cerības ar jo drīzu Vācijas un Padomju Savienības militāro konfliktu, tas kala tālejošus plānus — izveidot vienotu vadību, lai organizētu gandrīz vai sacelšanos Padomju Armijas aizmugurē. Apstākļos, kad Latvijas buržuāzijas reakcionārā daļa masveidā pārgāja uz aizvien asākām cīņas formām, bija grūti cerēt pakāpeniski atmaskot un likvidēt visus šķiras ienaidnieka perēkļus. Šādos ārkārtējos apstākļos Padomju valdība izšķīrās par ārkārtējiem līdzekļiem. 1941. gada 14. jūnijā uz PSRS attālajiem rajoniem administratīvā kārtā tika pārvietotas 5520 Latvijas PSR pilsoņu ģimenes — kopskaitā 9926 cilvēki. Vienlaikus tika arestētas 4550 personas. Kopumā šī akcija tātad aptvēra 14 476 personas.

Dažkārt uzdod jautājumu: vai šo savu ārkārtējo soli padomju valdība saistīja arī ar kara sākšanos pēc dažām dienām vai tikai ar šķīru cīņas saasināšanos Latvijā?

Uzreiz atbildēt nav tik viegli. No vienas puses, labi zināms, ka, mēģinādams novērst jebkuru provokāciju, J. Staļins prasīja, lai nevienu padomju pasākumu Vācija nevarētu iztulkot kā izaicinājumu. Vēl vairāk: J. Staļins bija ciešā pārliecībā, ka Vācija tuvākajā laikā vēl neizšķirsies par neuzbrukšanas līguma laušanu un iebrukumu mūsu zemē. Šis J. Staļina kļūdainais stāvokļa novērtējums tika fiksēts tai pašā 14. jūnija TASS paziņojumā, kas dezorientēja Sarkanā Armiju un padomju tautu, ļoti dārgi mums maksāja. Taču no otras

pusēs, nebūtu pareizi apgalvot, ka partija un valdība šajā laikā nerūpētos par mūsu aizsardzības spēju stiprināšanu. Rūpējās, un acīmredzot 14. jūnija akcija tika īstenota kā viens no šādiem nepieciešamajiem, smagu apstākļu diktētajiem padomju varas paš aizsardzības soļiem. Vismaz objektīvi, reāli tā tas bija.

Ko tad arestēja un pārvietoja 1941. gada 14. jūnijā?

Pirmkārt, bijušās buržuāziskās armijas reakcionāros virsniekus, par kuriem bija ziņas, ka viņi aktīvi cīnījies pret padomju varu Latvijā 1919.—1920. gadā, piedalījušies padomju varas piekritēju slepkavošanā un spīdzināšanā. To skaits sasniedza 380 cilvēku.

Otrkārt, buržuāziskās kundzības perioda policijas un cietumu vadošos kadrus, cara laika žandarmus, minēto represīvo iestāžu darbiniekus, ja par viņiem bija kompromitējoši materiāli, — kopumā 601 cilvēks.

Treškārt, bijušo buržuāzisko partiju vadītājus un aktīvistus, pretpadomju nacionālistisko un baltgvardu organizāciju dalībniekus. Šī grupa bija pati lielākā — 2329 cilvēki.

Ceturtkārt, bijušos muižniekus un fabrikantus, lieltirgotājus un lielākos namīpašniekus, kā arī fašistiskā valsts aparāta augstākos ierēdņus — kopumā 1240 cilvēku.

Vienlaikus tika izsūtīti kriminālnoziedznieki — recidīvisi, kā arī profesionālās prostitūtas. To skaits sasniedza 807 personas.

Atzīstot plašu un izšķirīgu preventīvu pasākumu nepieciešamību pret hitleriskās Vācijas «piekto kolonnu», mēs tomēr 1941. gada 14. jūnija izsūtīšanu un arestus nevaram novērtēt viennozīmīgi.

No vienas puses, kā tālākie notikumi apliecināja, kontrrevolucionāro un politiski neuzticamo elementu deportācija lielā mērā paralizēja padomju varas naidīgo spēku darbību piefrontes zonā Baltijā, deva spēcīgu

trīcienu viņu politiskajai virsotnei. To vēlāk okupācijas gados apstiprināja arī hitleriskās Vācijas spēcīgnesti. Tā, Latvijas drošības policijas un SD pārskatā 1942. gada decembrī atzīmēts, ka ap 5000 ar Vācijas aģentūru saistīto personu izolācija (apcietināšana un pārvietošana) izcirta lielu robu buržuāziski nacionālistiskajā pagrīdē. Tā sarāva daudzas fašistu pagrīdes tīkla saites, kuras pilnībā atjaunot tā arī neizdevās līdz pat kara sākumam. «Piektās kolonnas» neskartās grupas, palikušas bez vienotas centrālās vadības un bieži vien arī bez sakariem, nespēja vairs efektīvi koordinēt savu diversiju darbu. Kā dūmi izkūpēja karstās galvas izkaltie plāni par «vispārēju sacelšanos» vēl pirms vācu okupācijas. Tas, bez šaubām, stipri atvieglāja Sarkanās Armijas un Latvijas Strādnieku gvardes cīņas republikas teritorijā kara sākumā, saglabāja daudzas padomju patriotu dzīvības. Tas bija ieguldījums padomju tautas, visas antihitleriskās koalīcijas kopīgajā uzvarā.

Tāds ir «14. jūnija» pozitīvais rezultāts.

No otras puses, novērtējot šo dramatisko padomju orgānu akciju atklātuma garā, jāatzīst, ka tam bija vairākas negācijas.

Pirmkārt, neizolētas palika daudzas personas, kuras bija klaji naidīgi noskaņotas pret tautas varu. Nosauksim kā piemēru tikai bijušo prezidentu A. Kviesi, bijušo Zemnieku savienības ģenerālsekretāru J. Druvu, Ulmaņa fašistiskās valdības finanšu ministru A. Valdmani, ģenerāli R. Bangerski, kas pilsoņu kara laikā komandēja korpusu Kolčaka balto armijā. Tam bija ļoti negatīvas sekas turpmāk, organizējot cīņu pret vācu fašistiskajiem okupantiem. Jau pieminētajā Latvijas drošības policijas un SD pārskatā uzsvērts, ka pirmajās divās kara nedēļās, kad notika Latvijas okupācija, latviešu nacionālistiskā buržuāzija nokomplektēja no sava vidus vairāk nekā 12 tūkstošus apbruņotu diversantu, kas no slēpņiem uzbruka civilpersonām un arī

atsevišķiem karavīriem, kuri atkāpās uz padomju aizmuguri.

Izsakot šo pārmetumu, atceros arī grūtības, kādas tolaik bija ienaidnieku atmaskošanā. Revolūcijas mie rīgas attīstības gaitā netika atklāti konfrontēta cilvēku uzvedība un rīcība, netika visu acu priekšā noskaidrots: kas ir kas? Tālab rūdīts, viltīgs pretinieks īsā laikā bija grūti atklājams.

Otrkārt, uz valsts austrumu novadiem tika pārvietoti daudzi tādi pilsoņi, pret kuriem tik smagu līdzekli lietot nebija īpašas vajadzības. Manuprāt, vispirms neat- taisnojami bija izsūtīt pārvietojamo vai arestēto ģime- nes locekļus — sievas, vecākus un bērnus, kad nebija drošu pierādījumu par tā vai cita ģimenes locekļa personīgo līdzdalību kontrrevolucionārā darbībā. Jā- šaubās, vai vajadzēja aiztikt tos kapitālistiskos elemen- tus (īpaši vecu gadagājumu cilvēkus), kas lojāli pil- dīja savus pienākumus.

Treškārt, īpaši liela politiska kļūda bija tā, ka veiktā pasākuma būtība un nozīme netika izskaidrota darba- ļaužu masām, plašai sabiedrībai. Iedzīvotāji ideoloģiski nebija sagatavoti tādām notikumu pagriezīenam: prese neko neziņoja par šķiras ienaidnieka aktivizēšanos, par kontrrevolucionāro organizāciju atklāšanu, par to saīs- tīšanos ar imperiālistu speciālajiem dienestiem, par sa- botāžas un terora aktiem. Ko arestēja, ko pārvietoja un par ko — tas daudziem lielā mērā palika neskaidrs. To veikli izmantoja buržuāziski nacionālistiskā pagrīde, lai falsificētu notikumu būtību. Hitleriskās okupācijas gados to plaši izmantoja pretpadomju un antikomunis- tiskos nolūkos, iztēlojot 14. jūnija notikumus par «lat- viešu tautas genocīda sākumu» u. tml. Pat izgudroja pasaciņu, ka drīz bijusi paredzēta vēl viena deportā- cija. Vācu fašistiem tas bija viegli izdarāms: pietika ieskatīties pašiem savā «Ost» plānā...

Jāuzsver, ka šīs kļūdas un citas negācijas izraisīja

ne tikai objektīvas pirmskara dienu grūtības. Skaidrojot 1941. gada 14. jūnija operāciju, jāņem vērā arī trešais faktors: tas notika Staļina personības kulta apstākļos, kad bieži tika pieļauti sociālistiskās likumības pārkāpumi. Pārvietošana tika sagatavota un realizēta lielā steigā, bez vietējo partijas un padomju orgānu aktīvas līdzdalības. Pārāk lielu ticamību piešķīra anonīmām vēstulēm (tās varēja būt un bieži vien arī bija mēlnes), ne vienmēr stingri pārbaudīja ziņu pamatotību. Šabloniski tika piemēroti vecāko republiku standarti, kur padomju vara pastāvēja jau trešo gadu desmitu. Netika ņemts vērā, ka Latvija vēl atradās pašā pārejas periodā (no kapitālisma uz socialismu) sākumā, ka bija vajadzīgs laiks sīkburžuāzisko masu un buržuāziskās inteliģences sociālistiskajai pārraudzināšanai. Brižiem cilvēku izrādītu atklātu notikumu neizpratni iztulkoja kā kontrrevolucionāru nostāju. Tādēļ nav nekāds brīnums, ka pārvietoto un pat arestēto skaitā varēja iekļūt un acīmredzot arī iekļuva dažs labs gluži nevainīgs cilvēks. Taču, kad ir runa par konkrētu personu, to tiesīgs izlemt tikai kompetents orgāns. Tiem, kas uzskatīja, ka viņi 1941. gada 14. jūnijā tika nepareizi arestēti, bija iespēja griezties tiesu iestādēs ar prasību, lai viņus reabilitē. Daudzi (vai arī viņu ģimenes locekļi) šo tiesību ir izmantojuši. Savukārt, pārvietoto personu iesniegumus, lai viņu izsūtīšana tiktu atzīta par nelikumīgu, izskatīja īpaša republikas valdības komisija.

* * *

Kopš 1941. gada 14. jūnija notikumiem aizrītējuši turpat 47 gadi. Kas tad ir noticis ar pārvietotajām un arestētajām personām pa šiem gadiem?

Jaunajās dzīves vietās pārvietotās personas dzīvoja parastu darba dzīvi. Es to varu apliecināt arī pats. Beiguši ārstēties Krasnojarskas kara hospitālī, mēs, vairāki demobilizētie Latviešu strēlnieku divīzijas ka-

ravīri, aizbraucām uz Nazarovas rajonu. Tur bija pārliels pārvietoto personu skaits no Latvijas. Visiem viņiem bija mājvieta un darbs, vienīgais ierobežojums — neatstāt ierādīto rajonu. Dzīvot, protams, bija grūti, bet kara laikā mums visiem neklājās viegli. Nekādas diskriminācijas pret viņiem no vietējo iedzīvotāju — sibīriešu puses arī nemanīju.

50. gadu otrajā pusē visiem izsūtītajiem, kā arī arestētajiem, kas bija izcietuši sodu, tika dota iespēja atgriezties Latvijā, justies pilntiesīgiem padomju cilvēkiem. To absolūtais vairākums tā arī izdarīja. Sen vairs nedalām republikas pilsoņus pēc tā, kas bija izsūtīšanā un kas nebija. Nešķirojam arī bērnus un mazbērnus pēc to vecāku un vecvecāku dramatiskajiem likteņiem. Vairākas ebreju tautības pārvietotās personas man ir izteikušās, ka deportācija izglābusi viņus no drošas nāves (viņu radus un draugus, kas palika Latvijā, būtībā līdz pēdējam nobendēja okupanti un to izpalīgi — latviešu ultrānacionālisti).

Ipaši jāpasaka par tiem pārvietotajiem, kas nejuta savas vainas pret darbaļaužu varu, kas izsūtīšanā nokļuva kļūdas, apmelojuma vai kādas ļaunprātības dēļ. Tīri cilvēciskā plāksnē ikviens no mums labi saprot viņu smagās, pat traģiskās atmiņas par šo savas dzīves posmu. Saprotamas arī viņu piederīgo, bērnu un mazbērnu izjūtas. Taču arī viņu salauztie likteņi nedrīkst kļūt par netīru politisku spekulāciju objektu, kā tas bija hitleriskās okupācijas gados un kā to tagad mēģina galvanizēt dažādas ārzemju radiobalsis. Skaidrs, ka šīs mahinācijas nekalpo patiesības noskaidrošanai, bet gan tīri ideoloģiskām diversijām pret Padomju Latviju — mīloto tēvu mājokli, kura pilnveidošanu, dziļu pārkārtošanu kopā ar visiem padomju cilvēkiem uzsākuši visi patiesie Latvijas patrioti.

LPSR ZA korespondētājloceklis

V. KARALŪNS

ŠKIRU CIŅA LAUKOS: JAUNI FAKTI UN ATZIŅAS

Latvijas PSR lauksaimniecības kolektīvizācija 40. gadu otrajā pusē — 50. gadu sākumā, kā agrāk visā valstī kopumā, bija V. I. Leņina sociālisma celtniecības plāna organiska sastāvdaļa. Tā noteica vēsturisku pavērsienu latviešu tautas dzīvē. Lauksaimniecība pārgāja uz sociālistiskās attīstības ceļu. Uzvarējusi kolhozu iekārta republikā radīja labvēlīgus apstākļus ražotāj spēku pieaugumam lauksaimniecībā, tās ekonomikas nostiprināšanai. Latvijas zemniecība no individuālā saimniekošanas veida pārgāja uz kolektīvo zemkopības sistēmu. Kulaku kā šķiras likvidācija nostiprināja padomju varu, nostiprinājās strādnieku šķiras un zemniecības savienība.

Visa Padomju Latvijas kolhozu zemniecības darba un dzīves pieredze pārlicinoši liecina, ka tās pāreja uz kolektīvizācijas ceļu bijusi pareiza.

Sociālistiskās lauksaimniecības tapšana un attīstība valstī vienmēr bijusi partijas un valdības uzmanības un rūpju lokā. PSKP XXVII kongress pieņēmis kardinālus pasākumus, kas vērsti uz tās turpmāko attīstību un nostiprināšanu. Šie pasākumi jau dod pozitīvus rezultātus. Latvijas PSR divpadsmitās piecgades pirmajos divos gados izpildīti un pārsniegti labības, gaļas, putnu, piena un olu pārdošanas plāni. 1987. gadā no

hektāra tika novākti 30 centneri labības, vidējais izslaukums gadā bija 3530 kilogramu piena. Kolhozos pašreiz ražo 54% no sabiedriskajā sektorā iegūtās lauksaimniecības produkcijas.

1988. gada janvārī notikušais Latvijas PSR otrais kolhoznieku kongress izvirzīja jaunus uzdevumus kolhozu kustībai republikā, tās lauksaimniecības ekonomiskās attīstības perspektīvos jautājumus, lauku sociālo problēmu risinājuma ceļus.

Vēsturnieku uzdevums būtu šo latviešu darba zemniecības noieta ceļu izpētīt pēc iespējas pilnīgāk un vispusīgāk, bez uzmanības neatstājot ne gūtos panākumus, ne pieļautās kļūdas. Šķiru cīņas process Latvijas laukos pirmajos pēckara gados ir viens no sarežģītākajiem un vismazāk izpētītajiem jautājumiem. Daži, nereti subjektīva rakstura darbi nesniedz vēsturiski pareizu priekšstatu par sarežģītajiem, daudzkārt dramatiskajiem notikumiem, kas tolaik norisinājās katrā republikas pagastā.

Mūsdienu buržuāziskā historiogrāfija sagrozītā veidā iztēlo sociālistiskās celtniecības procesu Padomju Latvijā. Tāpat tiek interpretēti šķiru cīņas jautājumi pēc padomju varas atjaunošanas Latvijā. Šai naidīgajā kori izceļas reakcionārās latviešu emigrācijas pārstāvju balsis. Vairākos viņu sarakstītajos darbos tiek sagrozīti jautājumi par lauku sociālistiskajiem pārveidojumiem Padomju Latvijā.

Kulaku kā šķiras likvidācija bija šķiru cīņas procesa sastāvdaļa. Jautājums par kulaku kā šķiras likvidāciju ir galvenais pētījumu objekts šai rakstā.

Sagrozīdami šķiru cīņas būtību Latvijas laukos kolektīvizācijas laikā, buržuāziskie vēsturnieki raksta, ka darba zemnieki esot pretojušies kolhozu dibināšanai. Taču vēsture rāda pretējo: nevis darba zemnieki, bet gan kulaki mēģināja kavēt zemniecību nostāties uz kolektīvās saimniekošanas ceļa.

1945.—1946. gadā Latvijas teritorijā darbojās aptuveni 700 bandītu grupu. Tās izdarīja zvēriskus noziegumus, nogalināja komunistus, padomju aktivistus, iznīcinātāju bataljonu cīnītājus, sagrava un dedzināja valsts iestādes, izlaupīja veikalus, izpostīja zemnieku sētas, visādi bremzēja kara izpostītās tautas saimniecības atjaunošanu. Tieši kulaki bija pagrīdē darbojošos bruņoto bandu sociālā bāze un balsts. Kopā republikā no 1944. gada līdz 1952. gadam bandīti ar kulaku aktīvu līdzdalību izdarīja vairāk nekā trīs tūkstošus zvērisku noziegumu — nogalināti 1562 cilvēki un ievainoti 560. (Pielikums № 3, № 4, № 5, № 6, № 7, № 8.) Pirmajos pēckara gados legalizējās vairāk nekā 4200 bandītu un 6490 pagrīdē pārgājušo. Viņiem tika konfiscēti 5 mīnmetēji, 749 ložmetēji, 13 074 šautenes, 6213 automāti, 5927 pistoles, 9000 granātas, 5187 mīnas, simtiem tūkstoši patronu un citi karamateriāli. Aptuveni 4000 jaunprātīgāko bandītu tika saukti pie kriminālbildības. Politiskais bandītisms, bez šaubām, ietekmēja laukos notiekošos procesus un izšķirošā veidā noteica šķiru cīņas skaudrumu.

Buržuāziskajā Latvijā 1939. gadā no 234,6 tūkstošiem zemnieku saimniecību 40,7 tūkstoši (17,7%) bija kulaku saimniecības, tām piederēja 45,9% zemes. Kulaki Latvijā bija viens no galvenajiem kapitālisma un valdošā režīma balstiem.

1940.—1941. gadā izdarītā zemes reforma ievērojami vājināja kulaku ekonomisko varenību. Viņi zaudēja apmēram pusi no saviem zemes īpašumiem. Kapitālistiskās lielsaimniecības bija vai nu pilnīgi konfiscētas, vai zemes apmēru ziņā samazinātas līdz vidējām saimniecībām.

Vācu fašistiskās okupācijas sākuma posmā, balstīdamies uz iebrucējiem, kulaki nežēlīgi izrēķinājās ar padomju aktivistiem, atņēma darba zemniekiem zemi, lopus, inventāru, ko viņi bija saņēmuši no padomju

varas, bet pašus atkal pārvērta par kalpiem. Par tiešu sadarbošanos ar fašistiem — dienēšanu hitleriešu armijā, policijā vai okupācijas iestādēs — 1943. gadā pēc kaujas pie Staļingradas hitlerieši lielsaimniekiem sāka kā apbalvojumu izsniegt «zemes īpašuma aktus». Turklāt okupācijas vara deva lauku buržuāzijai iespēju kā lētu darbaspēku izmantot padomju karagūstekņus.

Daļa Latvijas buržuāzijas un kulaku, kas visuztīca māc bija kalpojusi okupantiem, kara beigu posmā kopā ar viņiem aizbēga uz ārzemēm.

Saskaņā ar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija 1944. gada 7. septembra lēmumu «Par grozījumiem un papildinājumiem 1940. gada 29. jūlija Likumā par zemi» un LK(b)P CK un Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes lēmumu «Par pasākumiem vācu okupācijas seku likvidēšanai Latvijas PSR lauksaimniecībā» tika veikts darbs sakarā ar zemes atdošanu un iedalīšanu kalpiem, kā arī bezzemnieku un mazzemnieku saimniecībām.

Laikā, kad pēckara periodā tika īstenota agrārā reforma, 26 448 kulaku saimniecībām ar zemes platību virs 30 ha atgrīeza 605 tūkstošus ha zemes. Valsts zemes fondā ieskaitīja 14 131 pamestās saimniecības zemi 368 tūkst. ha platībā; 135 tūkst. ha zemes tika atņemti 4532 saimniecībām, kuru īpašnieki bija aktīvi palīdzējuši hitleriskajiem okupantiem.

Reforma deva spēcīgu triecienu kapitālistiskajiem elementiem laukos. Kulaku saimniecības kopumā tika nolīdzinātas ar vidējo zemnieku saimniecībām.

Taču arī šajos apstākļos kulaku šķiriskais raksturs nemainījās. Kulaku saimniecībās bija vairāk lauksaimniecības mašīnu, lopu, saimniecības ēku nekā darba zemnieku saimniecībās. Bet galvenais — zināma daļa kulaku saimniecību izmantoja algotu darbaspēku. Lai gan divas agrārreformas kulakus bija ekonomiski iedra-

gājušas, viņi tomēr saglabājās kā šķira un nikni pretojās padomju varai.

Naidīgo elementu pretošanās pati izplatītākā forma bija ekonomiskā sabotāža. Tā izpaudās galvenokārt mēģinājumos izvairīties no svarīgākā pienākuma — lauksaimniecības produktu valsts sagādes — pildīšanas. 1946. gadā kulaku saimniecībām no kopējā republikas labības sagādes plāna bija jānodod 42,5% labības. Dažos apriņķos šis procents bija vēl augstāks, piemēram, Aizputes apriņķī — 68%, Valkas — 63%, Cēsu — 58,5%, Madonas — 58%, Alūksnes — 54%.

It īpaši ekonomiskā sabotāža pastiprinājās kolektīvizācijas priekšvakarā. Tā saplūda ar bijušo aizsargu, hitlerisko okupantu atbalstītāju un citu naidīgo elementu darbības aktivizēšanos. Ar bruņotiem uzbrukumiem partijas un padomju darbiniekiem, mēlnesīgu baumu izplatīšanu un citiem līdzekļiem viņi centās izjaukt vai kompromitēt dažādus padomju varas pasākumus, ietekmēt zemniekus, iesaistīt viņus sabotāžā. Sakarā ar to, ka daudzas kulaku saimniecības laikā nebija izpildījušas lauksaimniecības produktu valsts sagādes uzdevumus, to manta tika aprakstīta, bet paši īpašnieki saukti pie kriminālatbildības.

Sarežģītajos pēckara apstākļos sevišķi svarīgi bija izstrādāt kulaku kā šķiras pareizu formulējumu.

Jautājums par kulaku saimniecību pazīmju noteikšanu vispusīgi tika izskatīts 1947. gada augustā LK(b)P Centrālajā Komitejā. LK(b)P CK sekretārs J. Kalnbērziņš norādīja: «Mūs gaida liels, ļoti nopietns un atbildīgs darbs, un šis jautājums mums būs jāatrisina tā, lai būtu pēc iespējas mazāk kļūdu, lai to nebūtu vispār».

Republikas lauksaimniecības ministrs J. Vanags savā ziņojumā J. Kalnbērziņam un Latvijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētājam V. Lācim rakstīja: «Latvijas PSR Finanšu ministrijas lēmuma projektā kulaku

saimniecību pazīmes formulētas ne visai precīzi. Tās var piemērot Latvijas zemniecības lielai daļai... Pagastu izpildkomiteju sastādītie un apriņķu izpildkomiteju apstiprinātie kulaku saimniecību saraksti kļūs ne tikai par pamatu aplikšanai ar nodokļiem, bet būs arī to personu saraksti, pret kurām jānosaka mūsu atlieksme visos politiskās, kultūras un saimnieciskās dzīves jautājumos. Tāpēc ir ārkārtīgi svarīgi, lai šie saraksti tiktu sastādīti pareizi. Tam nolūkam šos sarakstus vēl papildus vajadzētu izskatīt Latvijas PSR Lauksaimniecības ministrijai un Finanšu ministrijai... Sakarā ar to, ka kulaku pazīmju noteikšana ir ļoti svarīgs jautājums, es lūdzu atļauju iesniegto projektu saskaņot ar partijas apriņķu komitejām un apriņķu izpildkomitejām, kā arī apmainīties domām ar kaimiņrepublikām — Lietuvu un Igauniju.»

Saskaņā ar Latvijas PSR Ministru Padomes 1947. gada 27. augusta lēmumu par kulaku saimniecībām tika uzskatītas tās saimniecības, kurām bija vismaz viena no šādām pazīmēm:

a) kuras pielietojušas vai pielieto lauksaimniecībā vai rūpalā pastāvīgu algotu darbaspēku;

b) kuras sistemātiski pielietojušas vai pielieto lauksaimniecībā vai rūpalā algotus sezonas vai dienas strādniekus;

c) kuras sistemātiski izmantojušas izkalpināšanas nolūkos citu cilvēku darbu kā atstrādāšanu par viņiem izsniegtiem produktiem, sēklām, kā arī viņu lietošanā dotiem darba lopiem vai lauksaimniecības mašīnām;

d) kuras sistemātiski saņēmušas vai saņem ienākumus no dzirnavām, eļļas spiestuvēm, putraimu izstrādāšanas vai kāda cita uzņēmuma ar mehānismu, ūdens vai tvaika dzinējspēku, kā arī no minēto uzņēmumu iznomāšanas;

e) kurām bijuši vai ir ienākumi no uzpirkšanas un atpakaļpārdošanas vai augļošanas.

Par kulaku saimniecībām tika uzskatītas arī tādas saimniecības, kas Latvijas PSR teritorijas okupācijas periodā bija sagrābušas 1940.—1941. gada agrārreformā tām atņemto zemi vai mantu, un pēc republikas atbrīvošanas tāpēc atkal tika pakļautas zemes reformai, kā arī vācu fašistisko okupantu aktīvo atbalstītāju saimniecības.

Kulaku saimniecību noteikšana notika šādā kārtībā: pagastu izpildkomitejas līdz 1947. gada 20. septembrim sastādīja sarakstus un katras saimniecības raksturojumu. Šos dokumentus apstiprināja apriņķu izpildkomitejas. Sarakstos ievestajām personām bija tiesības iesniegt protestu kā apriņķa izpildkomitejā, tā arī Latvijas PSR Ministru Padomes īpašā komisijā.

Līdz 1947. gada 1. novembrim no 266 187 republikas zemnieku saimniecībām par kulaku saimniecībām tika atzītas 10 924 jeb 4% no kopējā skaita. Kulaku saimniecību sadalījums pēc noteiktajām pazīmēm uz 1947. gada 20. oktobri bija šāds:

pastāvīgi izmantoja lauksaimniecībā vai rūpalā algotu darbaspēku — 2391, sistemātiski lauksaimniecībā vai rūpalā izmantoja sezonas strādniekus — 1358, sistemātiski izmantoja citu zemnieku darbu kā atstrādi par aizdoto sēklu, lopiem, lauksaimniecības mašīnām u. c. — 90, sistemātiski saņēma ienākumus, izmantojot citās saimniecībās par naudu vai natūrsamaksu lauksaimniecības mašīnas — 642, sistemātiski saņēma ienākumus no dzirnavām, citiem rūpaliem, kā arī izrentējot tos — 62, divas reizes bija pakļautas zemes reformai — 4231. Līdz 1. novembrim kulaku sarakstos ieskaitīja vēl diezgan lielu skaitu saimniecību, tāpēc to skaits palielinājās. Tika pieļauti pārkāpumi, jo kulaku kategorijā ieskaitīja daudzas vidējo un pat trūcīgo zemnieku saimniecības, Padomju Armijas karavīru un bijušo partizānu ģimenes. Piemēram, kulaku saimniecību kategorijā nepamatoti tika iekļautas —

Ludzas apriņķī 414, Jelgavas — 283, Daugavpils — 172, Aizputes — 140 vidējo zemnieku saimniecības. Turklāt ne visas 1358 zemnieku saimniecības, kas bija ieskaitītas kulaku saimniecību skaitā kā tādas, kurās izmanto sezonas strādniekus, tiešām arī bija kulaku saimniecības.

Pārkāpumi kulaku saimniecību noteikšanā notika arī turpmākajos gados. Šā iemesla dēļ apriņķu izpildkomitejas un republikāniskā komisija saņēma daudz sūdzību; daļa no tām tika apmierināta. Kulaku saimniecību uzskaitē turpinājās arī 1948. un 1949. gadā, tāpēc to skaits mainījās.

Svarīgs pasākums, lai ierobežotu kulakus lauku ekonomikā un izspiestu no tās, bija viņu apliekšana ar paugstinātu nodokli, t. i., ekonomisks spiediens uz ekspluatatoru šķiru. Nodokļu politika noteica arī kulaku nozīmes samazināšanos šķiru cīņā un līdz ar to tās vājināšanos.

Tomēr jāatzīmē, ka kulaku saimniecību pazīmju noteikšanā pieļautās kļūdas visvairāk izpaudās, apliekot ar lauksaimniecības nodokli vidējās zemnieku saimniecības.

Līdz 1946. gadam republikā kulaku saimniecības aplika ar nodokli tāpat kā darba zemnieku saimniecības. Sākot ar 1947. gada otro pusgadu nodokļu politika kļuva par galveno sviru cīņā ar kulakiem.

Lauksaimniecības nodoklis tika iekasēts no katras saimniecības kopējā ienākumā augošā proporcijā. (Saimniecības ar lielāku ienākumu tika apliktas ar lielāku nodokli.) 1947. gada augustā republikas Ministru Padome noteica šādu nodokļu paaugstinājumu no visu veidu ienākumiem:

- saimniecībām ar ienākumu līdz 15 000 rbļ. — 20%
- saimniecībām ar ienākumu līdz 20 000 rbļ. — 30%
- saimniecībām ar ienākumu virs 20 000 rbļ. — 50%

1948. gadā ekonomiskais spiediens pret kulaku saimniecībām vēl vairāk pastiprinājās. Lauksaimniecības nodoklis tika paaugstināts visu kategoriju zemnieku saimniecībām, taču nodokļa pieaugums kulakiem bija daudz lielāks.

Sakarā ar to, ka kulaku lielākā daļa brīvprātīgi nesamaksāja lauksaimniecības nodokli, tā piedzīšana lielā mērā notika piespiedu kārtā. Piemēram, 1948. gadā par nodokļu maksājumu nenokārtošanu Tukuma apriņķī pie kriminālatbildības sauca 27 kulakus, bet tautas tiesas šai sakarā izskatīja 344 civillietas. Ar tautas tiesas lēmumu šajā apriņķī kulakiem atņēma un kolhoziem, padomju saimniecībām un lopkautuvēm pret samaksu nodeva 327 zirgus, 271 govī un 376 sīklopus. Kulakiem atņemtās lauksaimniecības mašīnas un cits īpašums tika realizēti patērētāju kooperācijas sistēmā. 1948. gada rudenī Jelgavas apriņķī tika aprakstītas 320 kulaku saimniecības un tiesai nodoti 126 to īpašnieki.

Fakti liecina, ka pret kulaku saimniecībām vērstā ekonomisko sankciju sistēma nebija īsti pārdomāta. Te vietā atgādināt V. I. Ļeņina attieksmi pret kulaku.

V. I. Ļeņins 1919. gada 12. martā, runādams Petrogradas padomes sēdē, norādīja: «Mēs esam par vardarbību pret kapitālistiem, pret muižniekiem un ne tikai par vardarbību, bet par pilnīgu visa tā ekspropriāciju, ko viņi uzkrājuši, mēs esam par vardarbību pret kulaku, bet ne par viņa pilnīgu ekspropriāciju, jo viņš saimnieko uz zemes un daļu viņš sakrājis ar savu darbu. Lūk, šī atšķirība stingri jāiegaumē. Attiecībā uz muižnieku un kapitālistu — pilnīga ekspropriācija; turpretī kulakam visu īpašumu atņemt nevar, tāda lēmuma nav bijis, vidējo zemnieku mēs gribam pārliecināt, iesaistīt ar piemēru, ar pierunāšanu. Lūk, mūsu programma.»¹

¹ Ļeņins V. I. Rakstī, 29. sēj., 18. lpp.

Vēl noteiktākus norādījumus par šo jautājumu V. I. Ļeņins devis KK(b)P VIII kongresā: «Attiecībā uz muižniekiem un kapitālistiem mūsu uzdevums ir pilnīga ekspropriācija. *Bet attiecībā uz vidējo zemnieku nekādu vardarbību mēs nepieļaujam.* Pat attiecībā uz bagāto zemniecību mēs nesakām ar tādu pašu noteiktību kā attiecībā uz buržuāziju: absolūta bagātās zemniecības un kulaku ekspropriācija. Mūsu programmā šī izšķirība ir ievērojama. Mēs sakām: bagātās zemniecības pretestības apspiešana, tās kontrrevolucionāro tieksmju apspiešana. Tā nav pilnīga ekspropriācija.»¹

Republikas apstākļos šie V. I. Ļeņina principiālie norādījumi dažkārt netika ievēroti. Piemēram, aprakstot parādnieku kulaku mantu, aprakstā iekļāva absolūti visu lauksaimniecības produkciju, lopus, neatstājot pat likumā paredzēto mantas daļu. Tāpēc atsevišķos gadījumos šīs saimniecības palika bez lopiem un bez ekstsistences līdzekļiem. Dažos gadījumos, lai dzēstu parādus, kulaku saimniecībām būtu vajadzējis nodot valstij divas reizes vairāk lopu, nekā tām īstenībā bija.

1948. gada oktobrī republikas Ministru Padomes pilnvarotais J. Dīmanis ziņoja LK(b)P Centrālajā Komitejā: «LPSR Ministru Padomes uzdevumā šajās dienās es apmeklēju Valkas apriņķi, kurš atpauzē lauksaimniecības nodokļu ievākšanā, it īpaši kulaku grupā. Šai grupai nodoklis noteikts 9 miljoni rubļu apmērā, un, ja tam vēl pieskaita pagājušā gada parādu — 1,5 miljonus rubļu, tad kopējā summa sasniedz 10,5 miljonus rubļu. Par nodokļa nesamaksāšanu pirmajā termiņā aprakstītas apmēram 300 kulaku saimniecības pa 20, 30 un pat 57 saimniecībām (Trikātē) katrā pagastā. Visu šo aprakstīto saimniecību vērtība aprēķināta par 3,5 miljoniem rubļu...»

¹ Ļeņins V. I. Raksti. 29. sēj., 175. lpp.

Lauksaimniecības nodokli no kulaku saimniecībām, ņemot vērā arī iepriekšējo gadu parādus, 1948. gada rudenī bija paredzēts iekasēt 130 596 tūkstošu rubļu apmērā. Līdz 1949. gada 1. janvārim vairāk nekā 5 tūkstoši kulaku saimniecību par lauksaimniecības nodokļa parādiem bija zaudējušas ražošanas līdzekļus, kas līdz tam viņiem bija nodrošinājuši saimniekošanu savās saimniecībās.

Tā laika nodokļu sistēma skāra arī darba zemnieku saimniecības. 1946. gada 1. janvārī parādu summa darba zemnieku saimniecībām bija 26,8 miljoni rubļu, 1947. gada 1. janvārī — 33,6 miljoni rubļu, 1948. gada 1. janvārī — 43,3 miljoni rubļu un 1949. gada 1. janvārī — 75 miljoni rubļu. Tieslietu ministrs A. Jablonskis 1949. gada aprīlī notikušajā pagastu partorgu un pagastu partijas komiteju sekretāru republikāniskajā apspriedē norādīja: «Es gribu vērst jūsu uzmanību uz kādu neciešamu parādību, kuru tagad var novērot laukos. Tā ir cenšanās saukt pie tiesas atbildības lielu skaitu darba zemnieku, galvenokārt par lauksaimniecības nodokļa piedzišanu. Ja tas tā turpināsies, tad mēs visus zemniekus sauksim pie atbildības. Tā ir politiska kļūda, tas ir neciešams stāvoklis.» Nepareizi īstenotās nodokļu politikas dēļ daudzas vidējo zemnieku saimniecības, kas tika atzītas par kulaku saimniecībām, tika ne vien ekonomiski iedragātas, bet pat pilnīgi sa-grautas.

Kulaku pretošanās padomju varas veiktajiem pasākumiem īpaši spēcīgi izpaudās kolektivizācijas periodā.

Jau 1946. gadā dažos republikas pagastos darba zemnieki sāka izveidot kolhozu dibināšanas iniciatoru grupas. LK(b)P CK sekretārs A. Ņikonovs šajā sakarā uzsvēra: «Šie cilvēki iet pa pareizu ceļu. Padomju vara sniegs zemnieku kolektīviem vispusīgu materiālo palīdzību — mākslīgos mēsļus, kredītus, celtniecības materiālus, palīdzēs iegādāties šķirnes lopus. Bet, no

otras puses, mēs ne uz brīdi nedrīkstam aizmirst, ka apvienošanās var rasties un organizēties tikai stingri brīvprātīgi. Mēs nevienam neļausim šajā lietā pieļaut administrēšanu un piespiedu līdzekļus.»

Vladimirs Iljičs Ļepins 1918. gada decembrī I Viskrievijas Zemes nodaļu kongresā norādīja: «Mēs ļoti labi zinām, ka tādus ļoti lielus apvērsumus desmitiem miljonu cilvēku dzīvē, kuri skar vīrdziļākos dzīves un sadzīves pamatus, kā pāreju no sīkās un individuālās zemnieku saimniecības uz kopīgo zemes apstrādāšanu, var radīt tikai ar ilgstošu darbu, ka tie vispār ir realizējami tikai tad, kad nepieciešamība spiež cilvēku pārveidot savu dzīvi.»¹

1948. gada pavasarī republikā jau bija 189 kolhozi, kas apvienoja 4035 zemnieku saimniecības. Procentu izteiksmē kolektīvizācija pēc saviem apmēriem vēl bija niecīga — nepilni 2% no visa zemnieku saimniecību skaita, bet tās ietekme uz pārējiem zemniekiem bija milzīga. Visi 189 kolhozi sekmīgi beidza pavasara sēju un pat palielināja sējumu platības. To visu redzēdami, daudzi apkārtējie zemnieki 1948. gada vasaras vidū iestājās kolhozos, dibināja jaunus kolhozus. 1948. gada rudenī kopējo ražu novāca jau 231 kolhozs. Kolhozi jau laikus sagatavojās ražas novākšanai, novāca to bez zudumiem un ievērojami ātrāk, nekā individuālajās saimniecībās. Šo sekmju rezultātā kolhozu skaits strauji auga — 1948. gada beigās bija jau 927 kolhozi.

Nopietns šķērslis zemnieku apvienošanai kolektīvajās saimniecībās bija kulaku agitācija pret kolhoziem. Lauksaimniecības kolektīvizācijas pretinieki — pirmām kārtām kulaki — izmantoja Latvijas lauksaimniecības īpatnības, tās gadu desmitos izveidojušos viensētu sistēmu un apgalvoja, ka Latvijā kolhozus dibināt nesot iespējams.

¹ Ļepins V. I. Raksti, 28. sēj., 309. lpp

Ar pretkolhozu aģitāciju vietējiem partijas un padomju darbiniekiem, darba zemniekiem nācās sastapties daudzkārt. Piemēram, kāds padomju darbinieks 1948. gada 28. martā ziņoja LK(b)P CK sekretāram A. Ņikonovam par stāvokli Madonas apriņķī: «Kulaki Madonas apriņķī veic stipru pretkolhozu aģitāciju, šim nolūkam izmantojot atsevišķus vidējos un trūcīgos zemniekus, kuri nokļuvuši viņu ietekmē. Daļa kulaku izpārdod lopus un inventāru, nosūta savus pieaugušos bērnus uz pilsētām, nodarbojas ar savu saimniecību pašlikvidāciju. Ir gadījumi, kad kulaki atsakās no zemes un mēģina iekļūt kolhozos. Partijas apriņķa komitejai par kulaku taktiku skaidra priekšstata nav.»

Jautājums par kulaku uzņemšanu vai neuzņemšanu kolhozā tolaik interesēja daudzus zemniekus. Kā ziņāms, V. I. Leņins 1919. gada martā runāja pat par diferencētas pieejas iespējamību muižniekiem. Uz jautājumu, vai lauksaimniecības komūnās var atstāt bijušos muižniekus, viņš atbildēja: «Protams, muižnieks iedves neuzticību, jo viņš gadsimtiem ilgi apspiedis zemniekus, kuri viņu neieredz, bet, ja ir tādi, kurus zemnieki pazīst kā kārtīgus cilvēkus, tad viņus ne tikai var laist, bet arī vajag laist. Mums jāizmanto tādi speciālisti, kuri ir pieraduši organizēt lielsaimniecības, un viņi daudz ko var iemācīt zemniekiem un laukstrādniekiem.»¹

Kulakiem ceļš uz jauno sabiedrību nebija slēgts ne «kara komunisma» gados, ne jaunās ekonomiskās politikas (NEP) laikā, lai gan laukos notika sīva šķiru cīņa. Kulaku saimniecībām bija tiesības iestāties jebkāda veida lauksaimniecības kooperatīvā, arī kolhozā. Situācija sāka mainīties tikai 1929. gadā. Lauksaimniecības arteļa Paraugstatūtos, ko bija apstiprinājis CIK Prezidijs un PSRS TKP un kas publicēti 1930. gada

¹ Leņins V. I. Raksti, 29. sēj., 17. lpp.

2. martā, norādīts, ka kulakus un visas citas personas, kurām atņemtas vēlēšanu tiesības, kolhozā uzņemt nevar. Daži izņēmumi tika pieļauti attiecībā pret tām kulaku ģimenēm, kuru sastāvā bija padomju varai uzticīgi bijušie sarkanarmieši (ierindnieki un komandieri), sarkanie partizāni, lauku skolotāji.

Mūsu republikā kulakiem vēlēšanu tiesības nebija atņemtas, taču kolhozos viņus neuzņēma. 1947. gada 4. decembra vēstulē visām partijas apriņķa komitejām J. Kalnbērziņš norādīja: «Visnoteiktākajā veidā jāaizkavē kulaku, zagļu, slaistu, klaidoņu un citu šaubīgu un nepārbaudītu cilvēku uzņemšana kolhozos.» Tos kulakus, kas bija kļuvuši par kolhoza biedriem, no kolhoziem izslēdza. Jāatzīst, ka Staļina personības kulta apstākļos kolektivizācijas gaitā tika pieļautas nopietnas kļūdas organizatorisko jautājumu risināšanā. Gadījās, ka darba zemnieka ģimeni kulaku sarakstā ieskaitīja jau pēc tam, kad tā bija uzņemta kolhozā. No kolhoziem izslēgto personu vidū ne mazums bija pret padomju varu lojāli noskaņotu cilvēku, kas pret padomju varu nebija izdarījuši nekādus noziegumus, kas prata un gribēja labi strādāt.

Brālīgo sociālistisko valstu vadības, ņemot vērā kulaku vienas daļas vēlēšanos godīgi strādāt, uzskatīja par iespējamu uzņemt viņus ražošanas kooperatīvos. Piemēram, Čehoslovākijā kooperatīvos varēja iestāties tie kulaki, kas bija pierādījuši savu lojālo attieksmi pret tautas varu un izpildīja visas saistības ar valsti. Jautājumu par kulaku uzņemšanu kooperatīvā izskatīja individuālā kārtā un izlēma tikai ar partijas rajona komitejas piekrišanu. Ungārijā tiesības izlemt jautājumu par kulaku uzņemšanu kooperatīvos tika piešķirtas pašiem kooperatīvu biedriem. Arī citu sociālistisko valstu valdības kulakiem deva iespēju godīgi strādāt un kopā ar visu tautu piedalīties jaunās sabiedrības celtniecībā. Turklāt daļa bijušo kulaku brīvprātīgi at-

teicās no savām saimniecībām un atzina revolūcijas iekarojumus.

Kulaku saimniecību pastāvēšana radīja ievērojamas grūtības kolhozu zemes platību noteikšanā. Organizējot kolhozus, bieži vien izveidojās tāda situācija, ka kolhozu zemes īpašumi iespiedās viensētnieku, arī kulaku zemē. 1947. gada oktobrī notikušajā kolhozu priekšsēdētāju un partijas apriņķa komiteju sekretāru republikāniskajā apspriedē jautājums tika izvirzīts šādi: ja kulaku saimniecības tiešām traucē kolhoziem, tad tās ir jāpārvieto. Šis jautājums ir jārisina apriņķa ietvaros, bet nepieciešams, lai kolhoza priekšsēdētājs un partijas organizācija konkrēti izskatītu katru atsevišķu gadījumu. Ja kulaku saimniecību vietā tiks pārvietotas vidējo zemnieku saimniecības, tad tā būs kļūda.

1947. gada rudenī dažas kulaku ģimenes tika pārvietotas no Jelgavas apriņķa kolhoza «Tērvete», Daugavpils apriņķa kolhoza «Leņina ceļš», Jēkabpils apriņķa kolhoza «Sēlija» un citiem kolhoziem. Pavisam līdz 1949. gada janvārim ārpus kolhoza teritorijas tika pārvietotas 188 kulaku saimniecības. Šis process risinājās pārdomāti, nepieļaujot steigu un pārspilējumus. Republikas Ministru Padome izskatīja katru gadījumu atsevišķi un raudzījās, lai pārvietotajām ģimenēm tiktu ierādīta dzīvojamā ēka un iedalīta zeme.

1949. gada ziemā, kad kolektīvizācijas tempi pieauga, pastiprinājās arī kolhozu prasības apriņķu izpildkomitejām galīgi nokārtot jautājumu par kulaku pārvietošanu ārpus kolhoza teritorijas.

Pret padomju varu un sociālistiskajiem pārveidojumiem naidīgi noskaņotā buržuāziski nacionālistiskā pagrīde un bruņotās bandas, lai gan jau stipri iedragātas, ar draudiem un teroru mēģināja aizkavēt kolektīvizācijas gaitu. Un šajās bandās bija daudzi kulaki vai arī viņi apgādāja tās ar pārtiku, informāciju, sniedza

cīta veida atbalstu. «Pirmajos pēckara gados,» raksta bijusī Valkas apriņķa Plāņu pagasta partordze Alise Domalde, «vislielākās grūtības radīja bandītisms. Bandīti mēģināja iebaidīt zemniekus, terorizēja aktīvu, man kā partorgam sūtīja draudu vēstules. Bandīti piekāva un aplaupīja desmitsētu pilnvaroto, kurš sociālistiskajā sacensībā par lauksaimniecības produktu sagādi ieguva pirmo vietu. Viņi aplaupīja pagasta izpildkomitejas priekšsēdētāju, darba zemniekus. Arī mani pašu viņi kādu vakaru noķēra un smagi piekāva.» Bijušais Gulbenes apriņķa Galgauskas pagasta partorgs Oskars Baldonis savās atmiņās raksta: «Vasarā gulēju turpat šķūnī pie pagasta izpildu komitejas, kad laiks kļuva vēss — istabā, tā, kā prasīja instrukcija — cieši pie sienas, kurā bija logs. Blakām pa tvērienam automāts un granātas... Bieži man tajās dienās piezvanīja no pasta, ka atkal saņemta piemaksas vēstule. Tās saturu jau zināju no galvas — zaimojošas rindas par to, ka es «musinot» cilvēkus, draudi, ka manu ādu sadalīšot kvadrātcentimetros. Taču tas nemainīja ne manus, ne citu uzskatus.»

1948. gada februārī bandītu uzbrukumu skaits padomju un partijas iestādēm un to aktīvam salīdzinājumā ar tā paša gada janvāri bija palielinājies divas reizes, bet martā, aprīlī un maijā — vairāk nekā divas reizes. Piemēram, buržuāziskie nacionālisti nogalināja Kuldīgas apriņķa Lutriņu pagasta izpildkomitejas deputātu Viktoru Babri, Ošu ciema padomes deputātu Frici Zaldātu un viņa dēlu — komjaunatnes organizācijas sekretāru Leonu Robertu Miglānu. Bijusī Talsu apriņķa Strazdes un Nogaļes pagasta partordze H. Baiža savās atmiņās raksta: «Kolektivizācijas laikā bandīti, kuri uz laiku bija pieklusuši, atkal pacēla galvas. Zemnieki saņēma draudu vēstules, tika brīdināti nestāties kolhozos, piedraudot ar māju nodedzināšanu un pašu jauno kolhoznieku nogalināšanu.» 1947. gadā

naktī uz 1. maiju tika nogalināts Jelgavas apriņķa Vecauces pagasta aktīvists Vilis Bergmanis un viņa sieva Natālija. 1948. gada 26. septembrī bandīti nogalināja Kuldīgas apriņķa kolhoza «Centība» kolhoznieku Andreju Sikli. Viņš krita, aizsargājot kolhoza pirmo lopu fermu «Dižskudrās». 1948. gada nogalē notikušajā kolhozu priekšsēdētāju republikāniskajā apspriedē tika atzīmēts: «Mūsu organizēšanās, noformēšanās un ražošanas darbs notika un joprojām notiek asas šķiru cīņas apstākļos pret kulakiem un buržuāziskajiem nacionālistiem, kuri visiem spēkiem cenšas traucēt kolhozu organizēšanu, to organizatoriski saimniecisko nostiprināšanu.»

Sai laikā laukos bija reģistrētas 10 127 kulaku saimniecības un 4293 legalizējušies bijušo bruņoto bandu dalībnieki. Turklāt laukos dzīvoja 14 206 cilvēki, kas Lielā Tēvijas kara gados bija palīdzējuši vācu fašistiskajiem iebrucējiem (šucmaņi, aizsargi, leģionāri u. c.). Daļa no viņiem nebija samierinājusies ar agrāko privilēģiju zaudēšanu, ar padomju varas panākumiem un tāpēc joprojām bija politiskā bandītisma balsts un bāze.

Kulaki kopā ar hitlerisko okupantu bijušajiem atbalstītājiem patiešām darīja visu, lai republikā izjauktu lauksaimniecības kolektīvizāciju. No šķiras ienaidnieka rokas krita daudzi partijas un padomju darbinieki, kolhozu kustības organizatori. Viņu vidū republikas pirmā kolhoza «Nākotne» dibināšanas iniciatori — Šķības pagasta izpildkomitejas priekšsēdētājs E. Bērziņš un pagasta partordze Z. Grīnberga, nogalināts Madonas apriņķa Liepkalnes pagasta partorgs A. Apšusala, Liepājas apriņķa Bunkas pagasta partordze E. Tauriņa, kolhozu priekšsēdētāji J. Kļaviņš, J. Reinfelds, J. Vičants u. c.

Sāds stāvoklis darīja nepieciešamu kulaku izsūtīšanu ārpus republikas robežām.

1949. gada martā notika kulaku izsūtīšana no Latvijas uz valsts attālākajiem rajoniem. Kā tā notika konkrētajos vēsturiskajos apstākļos?

Sakarā ar bandītisma pastiprināšanos republikas prokurors 1948. gada rudenī ziņoja: «Lai galīgi likvidētu kontrrevolucionāro naidīgo elementu paliekas republikā, nepieciešams: uzdot komisijai izstrādāt un sagatavot iesniegšanai augstākstāvošiem orgāniem datus par visnaidīgāko un šķiriski bīstamāko elementu pārvietošanu no Latvijas PSR uz valsts attālākajiem rajoniem.»

1949. gada 17. martā Latvijas PSR Ministru Padome pieņēma lēmumu par kulaku un viņu ģimeņu locekļu izsūtīšanu no Latvijas PSR. Pavisam administratīvai pārvietošanai tika pakļautas 13 504 ģimenes — 43 231 cilvēks, no tiem 9250 kulaku ģimenes (daļa no viņiem — kā bandītu atbalstītāji), 4254 ģimenes, kuru locekļi bija bandīti vai noziedzīgi sadarbojušies ar okupantiem un jau agrāk sodīti par pretpadomju darbību.

Saskaņā ar Latvijas PSR Ministru Padomes 1949. gada 24. marta lēmumu tika noteikts, ka katra izsūtītā ģimene varēja ņemt līdzī zināmu daudzumu viņiem piederošās mantas un pārtikas krājumus. Pārējais īpašums tika konfiscēts. Izsūtīto īpašums tika nodots parādu dzēšanai un samaksai par valsts saistībām. Izsūtītajiem kulakiem piederošās dzīvojamās un saimniecības ēkas, zirgi un liellopi bez atlīdzības tika nodoti kolhoziem. Labību nodeva sagādes iestādēm. Izsūtīto personīgās lietas pēc pārcenošanas tika realizētas patērētāju biedrību sistēmā.

Kulaku ģimenes tika izsūtītas uz PSRS attālākajiem rajoniem.

Jāatzīmē, ka ne visas kulaku ģimenes tika iekļautas izsūtāmo sarakstos un tāpēc daļa no tām netika izvesta.

Dokumentī apstiprina, ka, piemēram, 1949. gada maijā Aizputes apriņķī bija palikušas 243 kulaku saimniecības, Alūksnes — 144, Bauskas — 125, Valkas — 151, Jēkabpils — 269, Cēsu — 176, Valmieras — 191, Gulbenes — 106.

Partijas Jelgavas apriņķa komitejas ziņojumā «Par iedzīvotāju noskaņojumu sakarā ar kulaku izsūtīšanas pasākumiem» 1949. gada 26. martā atzīmēts: «Darba zemnieku un kolhoznieku vairākums, padomju aktīvs atbalsta valdības pasākumus par kulaku izsūtīšanu. Sarunās un pārrunās viņi izsakās, ka sen jau bijis laiks atbrīvoties no tiem, kuri sniedza visa veida palīdzību bandītiem, no kuru rokas iet bojā padomju darbinieki, kas traucē atjaunot tautas saimniecību, traucē kolhozu celtniecību. Tomēr jāpievērš uzmanība tam, ka dažos pagastos izsūtīšanas laikā pieļautas kļūdas. Partijas pagastu komiteju sekretāri un partorgi uzskata, ka par šo jautājumu ar viņiem neviens iepriekš nav apspriedies.»

Tiešām, gan sastādot izsūtāmo kulaku ģimeņu sarakstus, gan pašas kulaku ģimeņu pārvietošanas gaitā lika pieļauti nopietni pārkāpumi. Dažās vietās izsūtīja personas no vidējiem zemniekiem, kas nebija nekādos sarakstos.

Daudzi izsūtītie, viņu radnieki iesniedza lūgumus LPSR Ministru Padomei un LK(b)P Centrālajai Komitejai, PSRS un Latvijas PSR Augstākās Padomes deputātiem pārskatīt jautājumu par viņu izsūtīšanu un atļaut viņiem atgriezties agrākajā dzīvesvietā. Jau 1949. gada augustā republikas Ministru Padome pieņēma lēmumu «Par izsūtīšanas atcelšanu un atsevišķu kulaku ģimeņu atgriešanos Latvijas PSR». Saskaņā ar Ministru Padomes lēmumu: «Atcelt izsūtīšanu un atļaut atgriezties Latvijas PSR 1949. gada martā no Latvijas PSR uz attāliem PSRS rajoniem izsūtītām kulaku ģimenēm, kuru tuvi radnieki dienējuši Padomju

Armijā, bijuši Lielā Tēvijas kara dalībnieki, vai kuriem ir īpaši nopelni valsts priekšā...» izsūtīšana tika atcelta 11 ģimenēm. 1949. gada 14. oktobrī republikas Ministru Padome atcēla izsūtījumu vēl 12 ģimenēm, 26. novembrī — 9 ģimenēm, 1950. gada 23. janvārī — 9, 7. septembrī — 12, 19. decembrī — 10, 1951. gada 5. martā — 5 ģimenēm. Arī turpmākajos gados Latvijas PSR Ministru Padome izskatīja un pozitīvi izlēma daudz izsūtīto iesniegumus. Tikai 1955.—1957. gadā republikā atgriezās vairāk nekā 18 tūkstoši cilvēku.

Līdz 1963. gadam no noņemšanas vietām atgriezās 31 596 cilvēki.

Latvijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks M. Plūdonis vēstulē pilsētu un rajonu darbaļaužu deputātu padomju izpildkomiteju priekšsēdētājiem norādīja, ka ciemu padomēm un kolhozu valdēm «tām personām, kuras atgriežas no noņemšanas vietām, ir jāsniedz palīdzība, kad tiek kārtots dzīvokļa jautājums, iestāšanās kolhozā, padomju saimniecībā, kā arī citos jautājumos. Ja no specnoņemšanas atgriezušās personas iestājas kolhozā, tad atkarībā no kolhoznieku kopas lēmuma, kolhoza valdei ir jāsniedz viņām palīdzība iegādāties no kolhoza par atvieglotiem noteikumiem dzīvojamās ēkas, govīs un citas mantas».

Republikas Ministru Padome atzina, ka daudzas personas pārvietotas nepamatoti vai kļūdas dēļ. Šo kļūdu rašanās cēloņi bija dažādi. Bija fakti, kad izsūtāmo personu sarakstā tika ierakstīti pilnīgi godīgi, pret padomju varu lojāli noskaņoti cilvēki, Lielā Tēvijas kara dalībnieki, partizānu atbalstītāji, vidējie un pat trūcīgie darba zemnieki. Ne mazums bija arī tādu gadījumu, kad, sastādot izsūtāmo kulaku sarakstus, par pamatu tika ņemti 1939. gada lauksaimniecības skaitīšanas dati, nevis šo saimniecību faktiskais stāvoklis 1947.—1949. gadā.

Kurss uz cīņu ar kulakiem, kas principā bija pareizs un vēsturiski pamatots, tika traktēts tik plaši, ka tas skāra arī ievērojamu vidējās zemniecības daļu.

Republikas vadība tolaik pieļāva būtiskas kļūdas nodokļu politikas īstenošanā. Ar paaugstinātu nodokli aplika ne tikai kulakus, bet arī ievērojamu skaitu vidējo zemnieku saimniecību. Tas iedragāja zemnieku saimniecību ekonomiku un kopumā negatīvi ietekmēja republikas ekonomiku kolektīvizācijas priekšvakarā.

Istenojot kulaku izsūtīšanas pasākumus, netika stingri ievērota kārtība, lai pārvietotas tiktu tikai tās personas, kas bruņoti cīnījās pret padomju varu un atbalstīja politisko bandītismu. Jāņem vērā, ka sociālistiskā likumība prasa tiesāt cilvēkus tikai par konkrētu, pierādītu noziegumu. Diemžēl, risinot tik sarežģītu jautājumu kā kulaku kā šķiras likvidācija, šī prasība netika ievērota.

Daži kulaku kā šķiras likvidācijas jautājumi šajā rakstā iezīmēti tikai tēžu veidā, bet domāju, ka citi jautājumi, kas skar šo tematu, tiks aplūkoti plašāk turpmākajās publikācijās.

Vēstures zinātņu kandidāts
J. RIEKSTIŅS

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher.

SATURS

Latvijas Sociālistiskā Padomju Republika (1918. g. decembris — 1920. g. janvāris)	
<i>Vēstures zinātņu doktors L. DRIBINS</i>	5
Terors — Latvijas buržuāzijas diktatūras varas pamatbalsts	
<i>Vēstures zinātņu kandidāts O. NIEDRE</i>	28
1934. gada 15. maija apvērsums	
<i>Vēstures zinātņu kandidāts E. ZAGARS</i>	52
Par padomju varas pretinieku, kapitālistisko un deklasēto elementu pārvietošanu 1941. gada 14. jūnijā	
<i>LPSR ZA korespondētājloceklis V. KARALUNS</i>	69
Sķiru cīņa laukos: jauni fakti un atziņas	
<i>Vēstures zinātņu kandidāts J. RIEKSTIŅŠ</i>	83

ЛАТВИЯ НА ГРАНИ ЭПОХ II

Рига «Авотс» 1988
На латышском языке

Кудожник Улдис Сосновскио

5
28
52
69
83

ИБ № 2292

LATVIJAS LIKTEŅGADI II

Redaktors Aivars Gavers
Mākslinieciskais redaktors Andris Zirnis
Tehniskā redaktore Aina Gerbaševska
Korektore Māra Millere, Vita Dreimane

Nodota salkšanai 25.02.88. Parakstīta iespēšanai 05.03.88. JT 00272. Formāts 70×108/32. Tipogrāfijas papīrs № 1. Literatūras garnitūra. Augstspiedums, 5,6 uzsk. iespiedl.; 5,77 uzsk. kr. nov.; 5,45 izdevn. l. Metiens 50 000 eks. Pasūt. № 236. Cena 30 kap. Izdevniecība «Avots», 226047 Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. Nr. 33/ML-110. Iespēsta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Cīņa», 226011 Rīgā, Blaumača ielā 38/40.

RESEARCH REPORT

Abstract: This report discusses the results of a study conducted in 1998. The study was designed to investigate the effects of a new educational program on student performance. The program was implemented in a classroom setting and the results were compared to a control group. The findings indicate that the program had a positive impact on student learning, particularly in the areas of reading and writing. The study also identified several factors that influenced the success of the program, including teacher training and student motivation. The results suggest that the program should be expanded to other classrooms and schools. Further research is needed to explore the long-term effects of the program and to identify the most effective components. The study was conducted by a team of researchers from the Department of Education and the University of California, Los Angeles. The data were collected through a series of standardized tests and surveys. The analysis was completed in 1999 and the report was published in 2000. The report is available for free download from the Department of Education website.

La 805 Latvijas likteņgadi. II. — R.: Avots,
1988. — 105 lpp., [8] lp. il.

Savā otrajā grāmatā Latvijas vēsturnieki turpina sarunu par daudziem republikas vēstures jautājumiem, kuri līdz šim palikuši maz iztīrāti vai nav cilāti nemaz: par 1918. gadā izveidojušos LSPR, par 1919. gada notikumiem, 1934. gada 15. maija apvērsumu, «14. jūnija» problēmām u. c.

L 0505090000—416 —88
M 803(11)—88

63.3(2L)6

La 805 Latvijas Mēnešraksts II. — R.: Avots.

1988 — 105 lpp., [8] z. n.

Zaļa otrajā grāmatā Latvijas vēsturiski literārie darbi par dažādu republikas vēstures jautājumiem. Katrā grāmatā ir pieņemti visi noteikti un nepieciešami pasākumi, lai nodrošinātu Latvijas Republikas literāro kultūras darbību. Katrā grāmatā ir pieņemti visi noteikti un nepieciešami pasākumi, lai nodrošinātu Latvijas Republikas literāro kultūras darbību. Katrā grāmatā ir pieņemti visi noteikti un nepieciešami pasākumi, lai nodrošinātu Latvijas Republikas literāro kultūras darbību.

033(2)70

1988—418
M 805(1)7—88

LATVIJAS KP CK PARTIJAS VESTURES
INSTITŪTS JAU SĀCIS PRIEKSDARBUS
SĒRIJAS «LATVIJAS LIKTEŅGADI»
TRESAJAI GRĀMATAI.

TAJĀ PAREDZETS IETVERT ŠĀDU TEMATIKU:

CIŅA PRET BERMONTA
KONTRREVOLUCIONĀRAJIEM SPĒKIEM
ZEMNIEKU SAVIENĪBAS PARADOKSI
ULMAŅA POLITISKAIS PORTRETS
LATVIJAS BURZUĀZISKĀS SAEIMAS
STRĀDNIĒKU UN ZEMNIEKU FRAKCIJA
LATVIJAS KOMUNISTISKĀS PARTIJAS
RĪGAS ORGANIZĀCIJA PAGRĪDE
KOMINTERNES LATSEKCIJA
RAKSTUS PAR SIEM TEMATIEM GATAVO
REPUBLIKAS VĒSTURNIEKI.

LATVIJAS KP CK PARTIJAS VEŠTURĒS
INSTITŪTS JAU SĀCIS PRIEKŠDARBUS
SERIJAS «LATVIJAS LIKTĒDĀDĀ»
TRISDAKAI GRAMATĒI.
TĀLA PĀRBEZĒS IETVERT SĀDU TEMĀTIKUS:

CINA PĒRT DERĀGŪNTĀ
KONTREVOLUCIONĀRĀJĀS SĒKĒJĀS
ZEMNĒIKU SĀTĪNĪBAS PĀRĀDĀSĪ
ULMĀNĀ POLĪTISKĀS PĀRĒTĒS
LATVIJAS BURŽUĀZĪKĀS SĀRĪMĀS
STRĀDĀNĒJĀS UN ZEMNĒIKU FRĀKCIJĀ
LATVIJAS KOMUNĪSTISKĀS PARTIJAS
RĪGĀS DEKĀNĀCIJĀS PĀRĪBĒS
KOMINTERNĒS LATSKĒCIJĀ
RĀKSTUS PAR SĪM TEMĀTĪM: GĀTĀVO
REPUBLĪKĀS VEŠTURĒKĒI.

PIELIKUMS

1. Latviešu ultranacionālistu kontrrevolucionārās pagrīdes organizācijas kļūst par hitleriskās Vācijas «piekto kolonnu». No drošības policijas un Latvijas SD pārskata, kas sastādīts 1942. gada decembrī uz Latviešu kartotēkas informācijas dienesta materiālu pamata.

Mūsu pasvītrotajā tekstā lasām: «Tāpēc nelegālo kaujas organizāciju pirmais uzdevums bija nokārtot kopīgu darbu ar latviešiem, kas dzīvo Vācijā, un pēc tam ar kompetentām vācu iestādēm. Šis uzdevums tika īstenots, un nelegālisti dažnedažādā veidā dibināja sakarus ar Vācijas sūtniecību un vācu aģentiem».

2. Latviešu nacionālistu — ekstrēmistu pagrīdes organizācijas saņem Vācijas izlūkdienesta uzdevumus attiecībā uz sabotāžu, diversijām un bruņotām akcijām. Pēc abvēra II (Austrumprūsijas) daļas 1941. gada 3. jūnija slepenajiem dokumentiem.

3. Pirmajos pēckara gados daudzus asiņainus noziegumus izdarīja A. Juhņeviča vadītā buržuāzisko nacionālistu bruņota organizācija «Tēviņš sargi». Seit citētā dokumenta fragmentā norādīti tikai daži tie uzdevumi, kādus šis bandītu organizācijas «prezidijs» izvirzīja bandu vadoņiem.

4. 1953. gada rudenī tika sagrauta K. Musiņa vadītā bruņotā banda, kas izdarīja vairāk nekā 50 teroristiskus aktus. Nopratināšanas protokols liecina par īstajiem bandītu nodomiem.

5. K. Musiņa bandīti zemniekiem atņēma ne vien pārtikas produktus un apģērbu, bet arī citas saimniecībā nepieciešamas lietas.

6. Arhīva dokumenti liecina, ka, aplaupot darba zemnieku saimniecības, K. Musiņa bandīti piesavinājušies arī dārglietas un dažādas sadzīves priekšmetus.

7. Bandītu zvēribu liecinieki šodien ir arī savā laikā izdoto ietejō padomju iestāžu dokumenti par nogalinātajiem padomju pilsoņiem.

8. Kara beigās padomju aizmugurē hitleriešu speciālie dienesti iesūtīja diezgan daudzus diversantus. Viņu vidū bija arī A. Lazdāns. Daugavpils apriņķī pēckara gados viņš izdarīja daudzus noziegumus pret darba tautu.

Carl 3

Die Entwicklung und Gestaltung der kriegerischen Kraft Lettlands
in der Zeit von 17. Juni 1940 - zum Dez. 1942.

(Der Auszug ist zusammengestellt lt.
dem Material des Informationsdienstes
der Lettischen Kartei.)

Bevor war die erste Aufgabe der illegalen Kampforganisation, eine Zusammenarbeit mit den in Deutschland lebenden Letten und weiter mit den zuständigen deutschen Behörden herbeizuführen. Diese Aufgabe konnte auch realisiert werden, und die Illegalisten knüpften Beziehungen mit der deutschen Gesamtschaft und den deutschen Agenten in verschiedenster Art an.

Die Illegalisten bildeten ein weites Berichternetz aus, das über die Arbeit und Kraft der Sowjetarmee, der GPU, der Gardisten, und Milis Bericht erstattete, wie auch über den Truppenstand, die Flugplätze, Befestigungen und allgemeine Stimmung. Parallel zu diesem Berichternetz wurden auch Kampfgruppen organisiert. Die Aktivisten der Kampfgruppen organisierten Sabotageakte, richteten heimliche Rundfunkender ein, bereiteten operative Kampfpläne vor und leisteten die Vorarbeiten zu deren Verwirklichung. Sie verbreitete Proklamationen und Aufrufe, zerstörten die Agitationseinrichtungen der Bolschewisten. Schwierigkeiten bereitete die Beschaffung der Kampfgruppen. Vor der Waffenentzugsaktion der Bolschewisten konnte nur eine ganz geringe Waffenmenge beschert werden und so bildeten Jagdgewehre, Revolver, Pistolen und ein

Die Vereinigung der Illegalisten bildete sich um die drei Hauptkerne - die Offiziere, die Schutzwehr und die lettische national-sozialistische Vereinigung "Perkonkrasts". Das Bestehen mehrerer leitender Zentren bedeutet nicht, dass jedes Zentrum ihr eigenes, sich inhaltlich von den übrigen unterscheidendes Programm verfolgte, oder mit den übrigen prinzipielle Meinungsverschiedenheiten herrschten, sondern es war eine natürliche Lage der Entwicklung in neuen ungewohnten Verhältnissen, vor nie dagewesenen Aufgaben. Die Gründung einer zentralen Organisation war nur Frage der Zeit.

Latvijas kaujas spēku attīstīšanās un izveidošanās laikā no 1940. gada 17. jūnija līdz 1942. gada decembrim

(Šis sakopojums ir sastādīts pēc Latviešu kartotēkas Informācijas dienesta materiāliem)

Tāpēc nelegālo kaujas organizāciju pirmais uzdevums bija nokārtot sadarbību ar Vācijā dzīvojošajiem latviešiem un pēc tam ar kompetentām Vācijas iestādēm. Šis uzdevums tika veikts — nelegālisti visdažādākajā veidā stājās sakaros ar Vācijas vēstniecību un vācu aģentiem.

— — — — —

Nelegālisti izveidoja plašu ziņotāju tīklu, kas sniedza informāciju par Padomju armijas darbību un spēkiem, par Valsts politisko pārvaldi, gvardiem un milicijas darbību un spēkiem, kā arī par karaspēka daļu izvietojumu, lidlaukiem, nocietinājumiem un vispārējo noskaņojumu. Paralēli šim ziņotāju tīklam tika organizētas arī kaujas grupas. Kaujas grupu aktivisti organizēja sabotāžas aktus, ierīkoja slepenus radioraidītājus, izstrādāja operatīvus kaujas plānus un veica to īstenošanas priekšdarbus: izplatīja proklamācijas un uzsaukumus, jauca bolševiku aģitācijas pasākumus. Grūtības sagādāja kaujas grupu apbruņošana. No bolševiku veiktajām ieroču atsavināšanas akcijām izdevās paglābt tikai pavisam niecīgu ieroču daudzumu, tāpēc medību ieroči, revolveri, pistoles un ... veidoja ...

— — — — —

Nelegālistu apvienošanās noritēja ap trim pamatkodoliem — virsniekiem, aizsargiem un latviešu nacionālsociālistisko apvienību «Pērkonkrusts». Vairāku vadošo centru pastāvēšana nenozīmē, ka katram centram būtu bijusi sava, satura ziņā no pārējiem atšķirīga programma, vai arī ka viņu starpā būtu pastāvējušas kādas principiālas domstarpības, tas bija tikai dabisks attīstības stāvoklis jaunos neparastos apstākļos, pildot agrāk nebijušus uzdevumus. Vienas centrālās organizācijas nodibināšana bija tikai laika jautājums.

Abchnittstab Ostpreußen
Hq/VoC, Abt. II Nr. 57-7/41 G. d. O., G. d. S.

Ant. 35
K. u. S., den 3.6.41

3 Ausfertigungen
2. Ausfertigung

- 1 Anlage (3 Blätter) -

Geheime Kommandosache

WIBIC

~~VERBODEN~~

Beauf. Aufgabebereich des VoC, Abt. II bei
Abchnittstab Ostpreußen,
Stand von 1.6.1941.

Cheffache
Nur durch Offizier

Zur Durchführung der gestellten Schutz- und Sabotage-
aufgaben im Abschnitt des Abchnittstabes Ostpreußen ist
der Hinsicht folgender Vorkenntnisse vorbereitet:

- I. 1 1/2 Ep. des Berl. S. b. V. 800 bezüglich 30 Mann Fall-
schirmläger
- II. 45 bis 90 ehemalige Angehörige der belarusschen Land-
sturm, die als Spezialisten für Sabotage ausge-
bildet sind (Litauer, Letten, Esten)
- III. Organisierte Aktivistengruppen in Feindesland, d. h.
Angehörige der vork. oben Nennerten in Litauen,
Lettland und Estland.

sind
Diese Vorkenntnisse auf 92 Objekte angewandt, die haupt-
sächlich Schutzobjekte darstellen. Die zu sabotierenden
Objekte werden von GEM noch angegeben. Diese Liste liegt
zur Zeit noch nicht vor. Die Sabotageobjekte sind nach Be-
kenntnis in der anliegenden Liste nachzutragen.

Piel. 35

R. Qu., 3.6.41.

Austrumprūsijas daļas štābs

Ie/V.O.Abw. II Nr. 574/41 g. Kdos. Chefs.

— 1 pielikums (3 lapas)

9 noraksti

8. noraksts

Slepena vadības lieta
Rikojuma papildpunkti

Lai izpildītu Austrumprūsijas daļas štābam uzticētos aizsardzības un sabotāžas uzdevumus, ir sagatavotas sekojošas vienības:

- I. 800. pulka 1 1/2 rotas, tām piekomandēti 30 izpletņa lecēji,
- II. 45 līdz 90 kādreizējie Baltijas valstu pavaldnieki, kas apmācīti par sabotāžas speciālistiem (lietuvieši, latvieši, igauņi),
- III. noorganizētas mazākumtautību grupas ienaidnieka zemē, t.i., Lietuvā, Latvijā un Igaunijā.

Šīs vienības ir norīkotas uz 52 objektiem, galvenokārt aizsardzības objektiem. Sabotējamus objektus armijas virspavēlniecība vēl norādīs. Šobrīd šās lapas vēl nav. Pēc paziņošanas sabotāžas objekti pierakstāmi klāt šeit klātpieliktajā lapā.

.

pele

Puncte No 1

Tratatul de pace, partea a doua, articolul 100
1919. 24 august

§ 1

Metodelor necorecte următoarele:

1. Tăierea nodurilor, tăierea - gurilor apăsătoare,
2. Viziunea vizibilității aparținând lațelor și produselor
nodurilor sarcinilor comunității țării:
 - a) tăierea nodurilor dăruite;
 - b) tăierea celulei și tăierea alțișoarelor;
 - c) tăierea lațelor și produselor nodurilor,
confiscarea lațelor și produselor, restul
restul și sarcinilor punctelor.

Altfel, prin aplicarea principiilor, politicilor și
principiilor în paginile recăderii politicilor
cartonierilor în vederea aplicării amale
persoanelor războiului amale noștrilor
aplicarea metodei pedepșii în aplicarea
sau altfel, prin aplicarea.

Копия 16

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

27 сентября 1988 года

Мир. Смирнов

В отделе оперуполномоченный Смирновского РО МВД СССР майор **ИВАНОВ**, допросил задержанного бандита

ИВАНОВ Карлос Петрович, рождения 15 декабря 1919 года, уроженца кут. "Домес", деревенской волости, Мексикского штата, штата, по происхождению из семьи рабочих /отца работавшего сельским трутником/, с/п, холостого, с образованием 9 классов, без определенного места жительства и работы.

Об ответственности за отказ от признаний в дачу осведомленного лицом показаний по ст. 95 и 92 УК РСФСР предупрежден.

/подпись/

ВОПРОС: На каком языке вы можете давать свои показания?

ОТВЕТ: Я владею только родным, латышским языком, на котором и могу давать свои показания.

Допрос ведется на латышском языке через переводчика латышского языка тов. **ИПРИНС**, который с содержанием ст.95 ознакомлен. /подпись/

ВОПРОС: Когда и почему вы перешли на немецкий язык?

ОТВЕТ: В период второй мировой войны я служил в немецкой армии, имел звание лейтенанта, командовал ротой. После капитуляции немецкой армии я не хотел сдаться в плен и с началом войны перешел на незаконное положение. Лучшим образом ястребился в Советском плену, я попал с оружием в руках в плен к американцам в составе 1-го сур-уэвского отряда в Латвии, вылез из плену только в Латвии, Англии и США. В последствии я уже не возвращался в состав вооруженных сил Латвии, стал просто бандитом и занимался убийствами и грабежами.

ВОПРОС: Расскажите о ваших действиях в период нахождения вас на незаконном положении.

ОТВЕТ: Как я уже говорил выше, на незаконном положении я находился с мая 1948 года в Риге волости Кудавского уезда, штата и скрывался в бандитской группе, руководимой известным военным юристом **ИВАНОВ**. После частичного разгрома этой банды группа **ИВАНОВА** развалилась на несколько групп, после этого я продолжил в составе банды военный отряд **ИВАНОВА**, который в конце войны в ходе боевых действий-террористических операций в "Бенга-Боте", в августе месяца 1945 года я лично организовал

Kopija

NOPRATINĀŠANAS PROTOKOLS

1953. gada 27. septembrī

Smiltēnē

Es, LPSR IeM Smiltenes rajona nodaļas vecākais operatīvais pilnvarotais majors ME-
LEHOVS, nopratināju aizturēto bandītu
MUSIŅU Kārli Pētera d., dzi-
mušu 1919. gada 15. decembrī
Cēsu apriņķa Dzērbenes pagasta
Doles mājās, latvieti, cēlušos no
amatniekiem (tēvs strādājis par
ciema kalēju), bezpartijisko,
neprecējušos, izglītība 9 klases,
bez noteiktas dzīvesvietas un
darba.

Brīdināts par atteikšanos dot licību un
apzināti nepatiesas licības došanu ar KPFSR
KK 95. un 92. p.

(paraksts)

JAUTĀJUMS: Kurā valodā jūs gribat dot savas liecības?

ATBILDE: Es zinu tikai dzimto, latviešu valodu, kurā arī gribu dot savas liecības.

Nopratināšana notiek latviešu valodā ar latviešu valodas tulka b. VIRSA palīdzību, kurš iepazīstināts ar 95. p. saturu.

(paraksts)

JAUTĀJUMS: Kad un kāpēc jūs pārgājāt nelegālā stāvoklī?

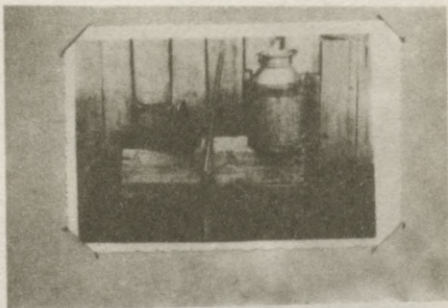
ATBILDE: Otrā pasaules kara laikā dienēju vācu armijā, man piešķirta leitnanta pakāpe, komandēju rotu. Pēc vācu armijas kapitulācijas es, nevēlēdamies padoties padomju karaspēka gūstā, pārgāju nelegālā stāvoklī. Būdam naidīgi noskaņots pret Padomju varu, nolēmu ar ieročiem rokās cīnīties par buržuāziskās iekārtas atjaunošanu Latvijā un cerēju, ka Anglija un ASV istenos Latvijā intervenciju. Vēlāk es vairs necerēju, ka Latvijā tiks atjaunota buržuāziskā iekārta, kļuva tikai bāndīts, nogalināju un laupīju.

JAUTĀJUMS: Pastāstiet par savu darbību laikā, kad atradāties nelegālā stāvoklī.

ATBILDE: Kā jau es iepriekš liecināju, nelegālā stāvoklī pārgāju 1945. gada maijā Kuldīgas apriņķa Rendas pagastā. Sākumā slēpos bandītu grupā, ko vadīja vācu armijas kapteinis LĪDUMS. Pēc tam, kad šī banda tika daļēji sagrauta, LĪDUMA grupa sadalījās vairākās grupās. Tad es pievienojos vācu armijas kapteiņa JANKOVA bandai; JANKOVŠ kara laikā bija vadījis diversantu un teroristu organizāciju «Meža kaķi». 1945. gada augustā es pats organizēju

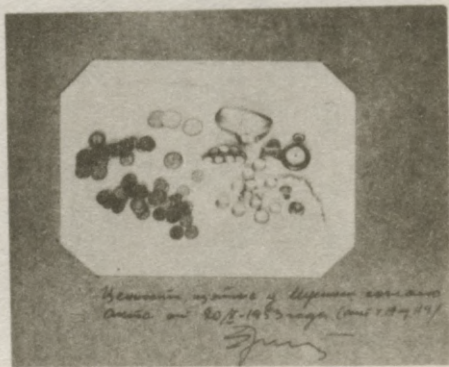
Musiņa bandas
salaupītās mantas,
kas izņemtas
saskaņā ar 1953. g.
20.X aktu.

(paraksts)

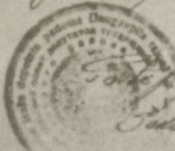
Vērtības, kas
izņemtas Musiņam
saskaņā ar
1953. gada 20.X
aktu (119. p.l.
19. sēj. akts).

(paraksts)

Atpazīst.
 Īstīnība jau to vad līdnieks
 Miegāts pagasta izpilote komitejas
 "jau no sodīti" iedzirotoje ^{1945.g.}
 "Luzma, Maršala Sauplīje, Tautsita d.
 1945.g. 13.11. Parādīt notāru kuri
 atrodas atbildē jau no arnu kopīteja

Atpazīst Īstīnība, uzvārds.
 Jānvi šis uojadēba.

 [Signature]
 [Signature]

pagasta
 komiteja
 1945. g. aprīlī
 1. 15. aprīlī

K ā b i l e s pagasta izpildu
 komiteja apliecinā, ka pils. VALCIS
 Malvins dzīv. Labiles pagasta Viesātos
 būdama kā pagasta aktiviste 1945.g.
 februāra mēnesī tika no bandītiem no-
 bauta savā dzīvoklī.

[Signature]
 [Signature]
 Sekretārs.

202

Допрошенный в качестве обвиняемого ЛАЗДАК в предвзятом ему отношении заявил себя признат./т.1 л.д.40-47,92-95,131-132/. Его преступная деятельность подтверждается показаниями арестованных в обвинении СЕДИНС И.И./т.1 л.д.214-218/, ПАСТАК И.А./т.1 л.д.219-226/, ТЕДЯК В./т.1 л.д.231-235/, РАДЕВСКОГО И.И./т.1 л.д.236-247/, ПЕРИКИНО Т.В./т.1 л.д.253-273/, ИГНАТАС С.А./т.2 л.д.32-33/, САГА-НОВСКИС И.А./т.2 л.д.101-109/ и других и свидетелей - ШУБИНС А.О./т.1 л.д.231-234/, КОМАКОВ В.В./т.2 л.д.21-25/, БОЙМОВА Е.И./т.2 л.д.26-28/, ВАХИМОВА В.И./т.2 л.д.34-36/, СИНИЦА А.А./т.2 л.д.37-38/, ГОРЮХИ Г.Т./т.2 л.д.39-41/, РАДЕВСКОГО А.А./т.2 л.д.71-76/, ТЕРИНС И.С./т.2 л.д.77-81/, СТРУЖИНА А.И./т.2 л.д.90-96/, БАСИЛЕНОВА И.И./т.2 л.д.97-100/ и других.

Из обвинении изобличено обвиняется:

ЛАЗДАК Андрей Язепович, 1915 года рождения, уроженец дер.Дукляны, бывшей Колупитской волости, Даугавпилсского уезда, ныне Стуринский сельсовет, Даугавпилсского Урелона, Латв.ССР, латыш, гр-н СССР, беспартийный, из крестьян, образование 4 класса, до ареста находился на нелегальном положении.

В том, что проживая на оккупированной немецко-фашистскими войсками территории Даугавпилсского уезда в июне-июле 1941 года служил в немецких карательных органах т.н.группе "самохрана". Учас- твовал в арестах, конисировании и вооруженной охране советских граждан.

Весь последующий период немецкой оккупации с августа 1941 года до июля 1944 года служил надзирателем и старшим надзирателем даугавпилсской тюрьмы. Охранял арестованных советских граждан, жестоко обращался с ними, назначал на посты и контролировал несение службы по охране арестованных подчиненными ему надзирателями. Производил обыски, поимки заключенных и выдавал их на расстрел.

При изгнании немцев из города Даугавпилс, бежал в немецкий тыл, где поступил и окончил разведывательную диверсионную школу, в в ноябре 1944 года был заброшен самолетом в тыл Советской Армии с целью проведения подрывной диверсионно-террористической деятельности.

Оказавшись в советском тылу, вошел в состав и руководство вооруженными националистическим бандами/формированием. Учасствовал в совершении террористических актов, грабежах магазинов и крестьянских хозяйств, то-есть в преступлениях, предусмотренных ст.ст.58-1"а", 58-3, 58-9 и 58-11 УК РСФСР.

Гуноуодотавуся ст.208 УК РСФСР следственное дело № 16594 по обвинению ЛАЗДАК Андрея Язеповича через Военного прокурора войск НКВД Латв.ССР направить по подследности.

"СИГЛАСИ"

Обязательное за-
ключение составлено
20.08.1945 г.
г.р. Даугавпилс.

СТ. СИМОВАТЭ ДАУГАВПИЛСКОГО ГО МГБ
К А И Т А И - [подпись] /МАЯНОВ/
НАЧ. СИМОВАТЭ ДАУГАВПИЛСКОГО ГО МГБ
К А И Т А И - [подпись] /МАЯНОВ/
НАЧАЛЬНИК ДАУГАВПИЛСКОГО ГО МГБ РСФСР
И А Ч О Р - [подпись] /МАЯНОВ/
НАЧАЛЬНИК СЛЕДСТВЕННОГО УЧРЕЖДЕНИЯ
Л А Т В С С Р
[подпись]

Nopratinātais LAZDĀNS kā apsūdzētais viņam uzrādītajā apsūdzībā atzina sevi par vainīgu. (p.l. 1. sēj., 40.—47., 93.—95., 131.—138. lp.). Viņa noziedzīgā darbība apstiprināta ar arestēto un notiesāto I. SEGLERA (p.l. 1. sēj., 214.—218. lp.), J. PASTARA (p.l. 1. sēj., 219.—226. lp.), F. TEIVĀNA (p.l. 1. sēj., 231.—235. lp.), M. RAŠČEVSKA (p.l. 1. sēj., 236.—247. lp.), T. VERBICKA (p.l. 1. sēj., 263.—273. lp.), S. IGNATĀNA (p.l. 2. sēj., 52.—89. lp.), J. BARANOVSKA (p.l. 2. sēj., 101.—109. lp.) un citu, un liecinieku B. KŪSIŅA (p.l. 1. sēj., 250.—254. lp.), F. BOĻŠANA (p.l. 2. sēj., 21.—25. lp.), J. JEFIMOVA (p.l. 2. sēj., 26.—29. lp.), V. VAŅKOVAS (p.l. 2. sēj., 34.—36. lp.), A. SIŅICAS (p.l., 37.—38. lp.), R. GORSKAS (p.l. 2. sēj., 59.—61. lp.), A. RAŠČEVSKA (p.l. 2. sēj., 71.—76. lp.), K. GERIŅA (p.l. 2. sēj., 77.—81. lp.) A. STURIŠKAS (p.l. 2. sēj., 90.—96. lp.), I. VASIĻJEVA (p.l. 2. sēj., 97.—100. lp.) un citu liecībām.

Pamatojoties uz iepriekšizklāstīto, tiek apsūdzēts LAZDĀNS Andrejs Jāzeps d., dzimis 1915. gadā bijušā Daugavpils apriņķa Kalupes pagasta Kuklišķu sādžā, tagad Latvijas PSR Daugavpils rajona Stūrīšu ciema padome, latvietis, PSRS pilsonis, bezpartijiskais, no zemniekiem, izglītība 4 klases, līdz arestam atradies nelegālā stāvoklī.

PAR TO, ka, dzīvodams vācu fašistu karaspēka okupētajā Daugavpils apriņķa teritorijā, 1941. gada jūnijā—jūlijā dienējis vācu soda orgānos — tā dēvētajā «pašaizsardzības» grupā. Piedalījies padomju pilsoņu arestēšanā, pavadīšanā un bruņotā apsardzībā.

Visā turpmākajā vācu okupācijas periodā no 1941. gada augusta līdz 1944. gada jūlijam dienējis par uzraugu un vecāko uzraugu Daugavpils cietumā. Apsargājis arestētos padomju pilsoņus, nežēlīgi izturējies pret viņiem, iecēlis amatā sev pakļautos uzraugus un kontrolējis, kā viņi pilda arestēto apsardzību. Izdarījis ieslodzīto kratīšanu un pārbaudes, nodevis viņus nošaušanai.

Pēc vācu karaspēka padzīšanas no Daugavpils bēdzis vācu karaspēka aizmugurē; iestājies izlūkošanas un diversiju skolā un beidzis to, bet 1944. gada novembrī ar lidmašīnu ticis desantēts Padomju Armijas aizmugurē nolūkā izdarīt graujošas diversijas un teroristiskus aktus.

Atrazdamies padomju aizmugurē, iekļāvies formētu bruņotu nacionālistisku bandu sastāvā un vadībā. Piedalījies teroristiskajos aktos, veikalū un zemnieku saimniecību izlaupišanā, tas ir, noziegumos, kas paredzēti KPFSR KK 58.—1.«a», 58.—8., 58.—9. un 58.—11. p.

Pamatojoties uz KPFSR KPK 208. p., izmeklēšanas lietu Nr. 16584 apsūdzībā pret LAZDĀNU Andreju Jāzepa d. ar Latvijas PSR VDM karaspēka Kara prokurora starpniecību nosūtīt pēc piekritības.

VDM Daugavpils pilsētas
nodaļas vecākais izmeklē-
tājs k a p t e i n i s —

«PIEKRĪTAM» (paraksts) (BARANOVŠ)

VDM Daugavpils pilsētas
nodaļas izmeklēšanas no-
daļas priekšnieks k a p t e i n i s —

(paraksts) (GAMAJUNOVŠ)

Apsūdzības
raksts
sastādīts
1952. g.
«29.» aprīlī
Daugavpilī

LPSR VDM Daugavpils
pilsētas nodaļas priekš-
nieks m a j o r s —

(paraksts) (IVANSONŠ)

Latvijas PSR VDM iz-
meklēšanas nodaļas
priekšnieks a p a k š p u l k v e -
d i s —

(paraksts) (SOKOLOVŠ)

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0305031740

Vēsturisks notikums
bija KSFPR Tautas Komisāru Padomes
1918. g. 22. decembra dekrēts "Par Latvijas
Padomju Republikas neatkarības atzīšanu",
ko parakstīja V.I. Leņins. Tas ievērojami
stiprināja Padomju Latvijas valdības
pozīcijas, pierādīja, ka Padomju
Krievija respektē un atbalsta
latviešu darba tautas gribu
veidot savu neatkarīgo valsti,
apsola tai palīdzību.

Drīz vien Latvijā pienāca
Padomju Krievijas atsūtītie
vagoni ar pārtiku un citām
pirmās nepieciešamības precēm.

1919. g. janvāra sākumā KSFPR TKP
izdeva dekrētu par pasaules kara laikā
Krievijā izvietoto Latvijas
uzņēmumu un iestāžu
gatavošanu reevakuācijai.

TKP izveidoja komisiju
Latvijas, Lietuvas un
Baltkrievijas rūpniecības
atjaunošanai.

